

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Clausen Edith er mit navn

Årbog 2007

Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre
Gilleleje og Omegns Museumsforening

Arkiv og Museumsforeningen for Helsingør og Omegn

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forsiden:

Gilleleje Havnevej set fra havnen ca. 1913. Personerne midt i billedet længst til højre er formentlig tre af personerne i årbogens første beretning „Clausen Edith er mit navn“. Kvinden ved havelågen med to små børn kan være Margrethe Clausen med Kaj og Edith. (fra postkort)

Årbog 2007

Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre
Gilleleje og Omegns Museumsforening
Arkiv og Museumsforeningen for Helsingør og Omegn

Årbog 2007

Udgivet af Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre
Gilleleje og Omegns Museumsforening Arkiv- og
Museumsforeningen for Helsingø og Omegn

Pris: kr. 150

ISBN: 978-87-91492-10-5

ISSN: 1600-7867

Redaktion: Søren Frandsen og Peter Kalko

Grafisk tilrettelæggelse: Lars Thomas Thomsen

Tryk: Nordkystens Bogtrykkeri Aps - tlf. 48 300 300

Oplag: 1400 eksemplarer

Aftryk og referat fra årbogen er tilladt, når årbogen angives som kilde. Artiklen „Edith Carlsen er mit navn“, er undtaget efter forfatterens testamente. (side 30)

Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre - HHKC - er en selvejende institution, som driver museer og arkiver i Holbo herred, der stort set svarer til nutidens Gribskov kommune:

Gilleleje Museum

Skibshallerne og Det Gamle Hus i Gilleleje

Det Kulturhistoriske Fyrmuseum på Nakkehoved

Kongensgave - Helsingø Bymuseum

Laugø Hestevognsmuseum

Arbejdende udstillinger:

Pibe Mølle

Ramløse Mølle

Veteranfiskekutteren Vilhelm

Laugø Smedie

Helsingø Lokalhistoriske Arkiv

Gilleleje Lokalhistoriske Arkiv

Hjemmeside: [www. Holbo.DK](http://www.Holbo.DK)

HHKCs Administration:

Gilleleje Museum, PYRAMIDEN, Vesterbrogade 56, 3250 Gilleleje - tlf: 4830

1631 - fax: 4830 1671 - email: museum@holbo.dk

Lokalhistoriske arkiver i Helsingø og Gilleleje, Skolegade 43D, 3200 Helsingø -

tlf: 48 7979 00 - fax: 48 7979 41 - email: Arkiv@Holbo.dk

Indhold:

Clausen Edith er mit navn

Edith Guldhammer (født Clausen i 1913) fortæller om sin barndom og ungdom i Gilleleje

side 4

Ærkebiskop Eskils

godsinteresser i Nordsjælland

Historiker Erik Jarum har fundet hidtil ukendte oplysninger om Nordsjælland

side 34

Arkæologiske udgravninger og projekter i 2007

Museumsinspektør Liv Appel og arkæolog Tim Grønnegaard fortæller om årets fund

side 80

Gilleleje og nedgangen i fiskeriet

Museumsinspektør Torben A. Vestergaard skriver om fiskeriet på Nordkysten mellem 1990 og 2007

side 92

Før og nu

Formand for HHKC, Peter Kalko, har været i de lokalhistoriske arkiver - og ude med kameraet

siderne 32-33, 78-79, 90-91 og 107

**Af Edith Guldhammer,
født Clausen**

Ungdomsbillede af Edith Clausen

”Clausen Edith

Beretningen tager sin begyndelse i 1913 i Gilleleje. Det er den modne Edith Guldhammer, som efter et langt liv i USA ser tilbage på sin egen barndom og ungdom med glæder og sorger. Det er barnets oplevelser af fiskerbyen Gilleleje omkring Første Verdenskrig. Om moderens personlige svigt og om teenagerens kamp med at finde den rette tro og ståsted i tilværelsen.

I den lille fiskerby Gilleleje, hvor Øresund og Kattegat mødes udfør Nordsjællands kyst, levede en pige som fik navnet Edith.

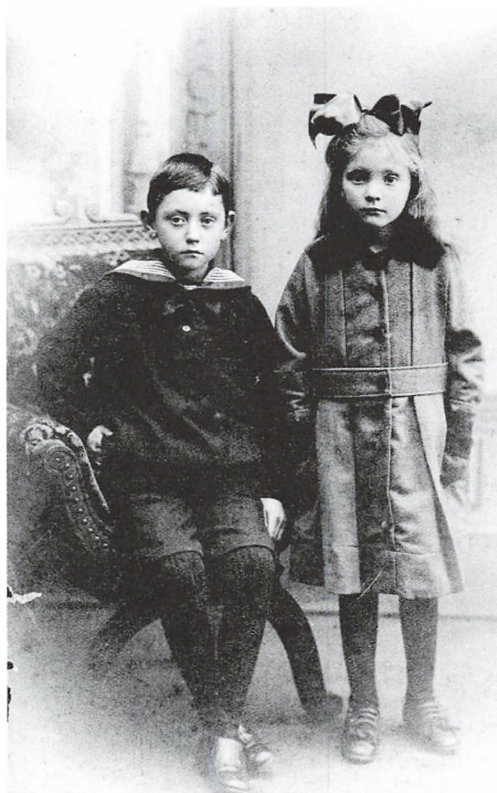
Det var et interessant sted at bo.

Når foråret og sommeren nærmede sig, svulmede byen op til næsten dobbelt størrelse, med badegæster af alle slags.

Kro og Hotel blev fyldt op og mange indlogerede sig hos de altid propre og velvillige fiskerfamilier, der gerne ville have en ekstra indkomst ved at leje ud. Mange kom år efter år til det samme sted og på den måde opstod der venskaber for livet.

I begyndelsen af juli var aktiviteten på sit højeste, man forberedte sig til ”Bakkefesten”.

Fotos: Familiens private album og Lokalhistorisk Arkiv

Edith og Kaj hos fotografen i 1919

- er mit navn”

Det var en dag, sat til side af Gillelejerne til en årlig begivenhed, hvor al indkomst fra festlighederne gik til køb af bakkerne øst for byen, så de for al fremtid kunne være tilgængelige for alle.

Og der var fest!

Mærkelige ideer og fantasier blev virkeliggjort, som f.eks. en søslange i havnen og andre klovneløjer. Der var ture med blomstersmykkede heste og vogne og udenfor, langs med Hovedgaden havde man opført boder, hvor folk købte og solgte. Munterhed og glæde over det gode formål skabte fællesskab mellem unge og ældre, så dagen som regel endte med sang og dans og bål

ved stranden. Alle var tilfredse med, at de dejlige bakker blev tilgængelige for alle.

Når skolen igen begyndte efter sommerferien kom byen tilbage til sin normale størrelse og rytme. Man kunne igen høre hornblæseren Carl Johan tude i hornet og råbe sit budskab ud, når noget var sket. Og freden sænkedes over byen når kirkeklokken ringede solen ned.

BARNDOMSÅR, 1913-21

Edith blev født i ét af de ældste huse med stråtag i midten af byen, Havnevej nr. 5, den 31. maj 1913.

Hendes forældre var unge, moderen kun

17 og faderen 24, da de blev gift. Ligesom næsten alle de unge der giftede sig i dette fiskerleje, startede de med at bo sammen med forældrene i deres hus, i dette tilfælde hans familie. *Han* var eneste barn og meget elsket!

Det var sikkert ikke så let for den unge brud pludselig at blive optaget som part af sin mands familie, specielt ikke, da hun var gravid.

På den anden side, var det vel heller ikke så let for dem at afstå de 2 store værelser og dele køkkenet med de unge, men de gjorde det!

Den første lille dreng døde i fødslen. Doktoren spurgte den unge fader ”Jeg kan kun redde en af dem, hvem skal det være?”. Han valgte sin elskede Margrethe.

Året efter blev hun gravid igen og den 12. Maj 1911 fik de en anden lille dreng, Kaj Bernhard, som blev både forældrenes og bedsteforældrenes øjesten.

Ejendommen bestod af 2 lange bygninger, beboelseshuset og ”sommerhuset”, sidstnævnte havde 2 lejligheder med egne indgange. Om sommeren lejede de beboelseshuset ud til sommergæster fra København og flyttede ud i ”sommerhuset”.

Da Kaj var 2 år gammel ventedes et andet barn, moderen fortalte at det ville komme i maj måned.

De ældre folk begyndte at blive nervøse. Badegæsterne skulle komme i begyndelsen af juni og som dagene gik, blev der spændinger mellem dem og den unge moder, fordi hun ikke gerne ville flytte ud inden fødslen. Den allersidste dag i maj blev en lille pige født i det store hus og de kaldte hende Edith.

Hun græd meget, så meget, at de tog hende til lægen, som ikke fandt noget i vejen med hende, men rådede dem til at give hende et par klaps i halen hver aften, når hun skulle sove, og det gjorde de!

Let til tårer og let til smil, Edith elskede sol, vind, hav og sand. Margrethe tog sine 2 små til den lave strand på den østlige side af havnen og legede med dem i vandet med det resultat, at de kunne svømme, før de kunne gå.

Hun samlede kastanier og med tændstikker til ben lavede hun ”køer og heste”, som de legede med i sandet. Røde kaffeposer med snor i blev til ”balloner” der kunne flyve i vinden, og dagene havde ingen ende....!

Den unge fader Carl Julius Clausen, var en dejlig far for sine børn. Altid glad og med en sang på læben; når de gik tur og Edith blev træt, tog han hende på skulderen, der sad hun højt oppe og holdt fast i hans ører. Kaj var mere udholdende og fandt på alle slags udtryk og navne.

Engang på tur til København, fortalte han Edith, at nu skulle de i Zoologisk Have og se ”Elledillerne” og ”Krokofanterne”, hun lo og var glad for sin store bror.

Når den lille pige blev spurgt om sit navn, svarede hun altid Clausen Edith, efternavnet først, til stor fornøjelse for spørgerne, ingen vidste hvorfor hun gjorde det. Hun kaldte sin bedstemor for ”Bedste” og sin bedstefar for ”Besfar”. De var altid gode mod hende.

Margrethes forældre var døde og hun var opdraget hos sin onkel og tante i Hillerød. Men hun havde en ældre søster og broder på egnen. ”Moster” var gift med en gård-ejer i Smidstrup og onkel Carl og tante Anna havde en større gård nærmere Gilleleje.

Da børnene blev lidt større og kunne gå længere, tog Margrethe dem med sig på besøg, når hendes mand arbejdede. For at lette vejen for de små ben stoppede hun ved hver telefonpæl og lod dem ”telefonere” til moster, at nu var de på vej, og hun skulle putte kagen i ovnen.

Onkel Carl og tante Anna havde 3 store

Øverst bøder Margrethe
og Bedste garn i gården,
Havnevej 5.

Nederst ses beboelses-
huset Havnevej 5 som det
så ud i Ediths barndom

sønner, men ingen piger og Edith husker endnu den dukke, hun fik på et besøg dér. Hun kaldte dukken Anna.

Da Kaj var omkring 5 år gammel, begyndte han at gå i "skole" hos Marie med træbenet. Det var en slags privat børnehaven, men understøttet af kommunen. Frøken Jakob-

sen lærte børnene at stave og fortalte dem bibelhistorie. HUN valgte selv hvem hun ville undervise og forældrene betalte et mindre beløb hver måned. Når børnene kunne læse, sendte hun dem videre til kommuneskolen.

Nu blev det galt med den 3-årige Edith.

„Marie med træbenet“ havde skole i denne bygning på Østergade

Hun savnede Kaj og græd sine øjne ”ud” hver dag, når han gik. Hun ville også i skole! – Enden på sagen blev at Marie lovede at tage hende på prøve, om hun kunne være stille og ikke forstyrre, for hun tog dem ikke så små! —

Hele vejen hen til ”Klokkerhuset” på Østergade skræmte Kaj hende med, at hvis hun sagde et eneste ord, så ville Marie tage træbenet af og smækket hende med det, for han havde selv set det stå ved siden af hendes seng en dag Marie var syg og han bar suppe til hende fra mor.

Det virkede og et nyt liv begyndte for den lille pige.

Hun sugede det hele ind uden ord, hun vidste, at hvis hun snakkede så ville det hele være forbi. Hun fik lov til at gå dér i 3 år, så da hun begyndte i den ”rigtige” skole, havde hun allerede kunnet læse længe.

En ny kommuneskole var netop bygget i Gilleleje i 1919-20, hendes første år og der var et bibliotek for både voksne og børn, der skulle få hendes specielle interesse.

Livet skulle dog ikke altid blive skyfrit for Edith.

Medens hun endnu var lille tog Margrethe og hende på en tur med toget til Hille-rød for at besøge Tante. På den tid boede

Havnevej 5, som huset ser ud i dag, december 2007

Margrethes tante og onkel ved siden af en stor plads, hvor der af og til var marked. Det var morsomt med mange dyr og luftgynger og Edith blev lovet, at hvis hun ville sove sin middagssøvn, så skulle de alle gå over og prøve luftgyngerne, når hun vågnede.

Edith sov og da hun vågnede, var alt stille! Hun kaldte på sin mor, men fik ikke noget svar. Hun var på et fremmed sted og blev bange. Hun løb fra det ene værelse til det andet, rundt i det store hus. Hun prøvede at åbne dørene, men de var låst og i sin panik forstod hun, at de var gået foruden hende. For første gang gik det op for den lille pige i al sin grusomhed, at man ikke altid kan stole på, hvad de voksne lover. Det tog tid før hun igen havde tillid til sin mor. Såret lægtes, men kun langsomt.

Næste gang var det faderen der skuffede hende. Hun elskede jo dem begge, men hvorfor skulle det ske?

Pludselig en dag som de gik hånd i hånd sagde han til hende, ”Nu er du blevet for stor til at sige ”mæ-lam” og ”pru-hest” og ”bu-ko”, nu må du til at tale rigtigt”. En mærkelig afmægtig følelse greb hende. Hvorfor havde de lært hende de forkerte ord først, hun kunne godt tale de rigtige ord fra begyndelsen. Hun forstod nu, at nu måtte

hun selv finde ud af blive stor!

I huset ved siden af - Havnevej nr. 3, boede Christi Bæk, hun var et år ældre end Edith, men de var bedste venner. Deres fædre var vokset op som naboer, var i marinen samtidig og begge giftede sig med udenbys piger. Minna, Christi's mor, og Margrethe blev nu som naboer meget gode venner, så det var helt naturligt, at pigerne legede sammen og de var uadskillelige. Imidlertid havde Kaj Bernhard og en dreng ved navn Kaj Rasmussen overfor, fundet hinandens selskab og var gode venner, så mange gange legede de alle fire sammen.

Søndagen glædede man sig til, ikke alene for 10-øren til en is eller et negerkys, men også til søndagsskolen i missionshuset og til at faderen var hjemme og hele familien var samlet. Så spillede Carl på harmonikaen eller guitaren og sang med sin dejlige baryton stemme. Han var en god mand som elskede sin familie og var ven med alle.

I virkeligheden var han i familie med de fleste af byens folk. Milan-familien var den dominerende familie i byen. Carl boede i Lovise Ulricha Milan's hus, hendes yngste datter Frederikke var hans bedstemor og han havde fætre og kusiner over hele byen.

Hans mor Christiane fortalte, at da hendes mor var død og lå i den øverste stue, kunne hun ikke finde ham, han var da 6 år gammel. Til sidst kom han frem, han havde været alene oppe i stuen hos sin bedstemor og sagt farvel.

Carl Clausen var ikke fisker ret længe. Han var udlært saddelmager, men brugte det ikke som sin næringsvej. Nu havde han købt en ny fragtbåd "Tuxham" og han fragtede kartofler til Norge. Han elskede sønen og har muligvis også af og til hjulpet sin far, når denne som stenfisker fragtede de store sten til Tyborønkanalen.

Carl var sin egen mand. Han havde antaget sin mors syn på kristendommen, som

var luthersk indremissionsk. Hans far, Peder Clausen, en moralsk, dygtig og flittig person af få ord, gik aldrig i kirke eller deltog i religionsaktiviteter, men han elskede sin familie.

Anna Larssen Bjørner

På denne tid opstod der røre om en skuespillerinde ved navn Anna Larssen Bjørner i København.

Hun var blevet en kristen og brugte sin popularitet til at vidne om det. Det interesserede både Carl og Margrethe og de rejste til København, hørte hende og blev grebet af hendes vidnesbyrd. Det endte med at flere af bevægelsens ledere kom til Gilleleje,

Anna Larssen, senere **Anna Larssen Bjørner** 1875-1955 skuespillerinde og prædikant.

Var 1885-1909 ansat ved Dagmar-teatret, senere ved Folketeatret. Hun afbrød i 1909 sin lysende scenekarriere, idet hun fra da af viede sit liv til pinsebevægelsen, hvor hun fik en central plads - dette til trods for at pinsekirken dengang ikke gerne accepterede kvindelige prædikanter.

Selvbiografi: *Teater og Tempel*, 1935.
Hentet fra „http://da.wikipedia.org/wiki/Anna_Larssen“

deriblandt en svenskfødt person ved navn Østerlund, som blev ven med Carl og Margrethe. De begyndte at holde små møder i deres hjem. Carls forældre var ikke begejstrede for det og de måtte flytte møderne til et andet sted. Lidt efter lidt fik Østerlund dem overbevist om forskellige trospunkter, deriblandt den voksne Dåb.

Han fik et lille følge på 3-4 ærlige og gode familier, som ønskede at tjene Gud.

Carl og Margrethe flyttede med deres 2 børn, en anden familie og Østerlund ind i et hus nær ved Gilbjerghoved for en kort tid. Medens de boede dér, blev de voksne døbt i havet af Østerlund, fordi de var overbevist om, at den voksne dåb var bibelsk rigtig.

Derfra gik turen til Helsingør, hvor Østerlunds familie boede. Han havde kone, 3 voksne sønner og en voksen datter. Østerlund og Carl gik i kompagni og oprettede en madrasforretning i Helsingør, som så Østerlund skulle forestå, medens Carl sejlede "Tuxham" til Norge med kartofler.

Børnene var blevet indmeldt i skolen dér, men var ikke glade. Særlig Edith trivedes ikke. Skolen var gammel og trist og der var alt for mange børn i hver klasse – mange var gadebørn, uartige og urene. Hun begyndte at sove uroligt om natten og gå i søvne. Hendes mor var heller ikke den samme som før - der var noget galt!

En morgen, hvor Edith skulle møde i skole, åbnede hun døren til sine forældres soveværelse, for at bede sin mor om at flette sit lange hår, men hun blev forskrækket stående i døren, for dér i hendes fars seng lå Østerlund! – Hendes mor mente, at hun kunne gå med håret som det var, men pigen, forskrækket som hun var, begyndte at græde. Hun stampede med foden og råbte til manden, "jeg skal nok fortælle min far, når han kommer hjem, at du har ligget i hans seng". Den store mand sprang ud af sengen for at straffe Edith, som løb til sin mor, men moderen tog ikke imod hende. – Østerlund smækkede hende og lod hende gå.

Hun var mellem 7 og 8 år gammel. –

Senere på dagen, efter børnene var kommet fra skole, medens Kaj legede med drengene nede på gaden, havde Edith fundet sig en skjult plads mellem vinduerne og de

tykke gardiner med sin bog, uset fra stuen. Hun kunne høre Østerlund og hendes mor tale i køkkenet, men havde kun lyst til at gemme sig væk. Dette var dagen da Carl skulle komme hjem, men det vidste Edith ikke. Hendes første indskydelse, da hun hørte hans glade stemme, var at løbe ham i møde, men hun var som naglet til stedet for, hvad hun hørte.

Det eneste hun bagefter til fulde forstod var, at den mand Østerlund og hendes mor havde ført hendes far bag lyset. Hans elskede Margrethe elskede ham ikke mere, men Østerlund! Han var ikke fars ven mere, men ville forlade ham og hans forretning og tage hans kone med til Sverige.

Overvældet af træthed fra sejladsen hjem fra Norge og sorgen over sin kones erklæring, brød Carl sammen med en hulkende lyd. Men da Østerlund sagde, "drengen går med dig, og vi tager pigen", åbnedes gardinerne og Edith kom ud med sammenbidte læber, gik lige hen til sin far og lagde sin arm om hans skulder og sagde "jeg går med min far!" Sådan blev det.

Carl Clausen kom hjem til sine forældre med begge sine børn. Kaj næsten 10 og Edith næsten 8.

Det havde været hårdt for ham at fortælle hvad der var sket, men hans forældre elskede ham ubetinget og det var hans hjem.

Byens befolkning sympatiserede med Carl, de respekterede ham og lod ham alene med sin sorg og han følte deres støtte. Dog håbede han stadig han kunne få sin kone tilbage. Hun var hans første kærlighed, og selv efter at hun havde fået et barn med Østerlund, ville han have taget både hende og barnet tilbage, det fortalte han senere Edith.

Senere fik hun også at vide af Kaj, at Østerlund, da han var hjemme for at tage sine ting og forlade sin kone, blev smidt ud af huset og ned af trapperne af sine 2 store sønner.

Bedste og Besfar, Christiane og Peder Clausen, fotograferet i begyndelsen af 1930-erne i gården, Havnevej 5. Vildvinen på foto nederst vokser stadig samme sted, omend kraftigt beskåret.

Ellers talte ingen yderligere om det.

Edith ville blive 9 til foråret. Hun var igen faldet til i skolen i Gilleleje, som hun var så glad for og igen begyndt at låne bøger i børnebiblioteket. Det var som om bøgernes verden gav hende den frihed hun behøvede så meget og hun voksede hurtigt op.

Gilleleje var hendes barndoms paradis. Bedste og Besfar var altid de samme. Christi var der og de var gode venner, men de talte aldrig om Ediths mor. Det kunne hun ikke. Når nogle af de voksne, som hun mødte på vej til og fra skole, dristede sig til at spørge, om hun ikke savnede sin mor blev hun tavs eller svarede med et kort "nej". Så lod de hende være.

Den eneste, der hjalp hende med et svar var Minna, Christi's mor. Da hun fik et benægtende svar på sit spørgsmål, sagde hun "glem ikke Edith, at blod er tykkere end vand".

Det fandt vej ind til hendes hjerte, hvor hun havde sin egen indvendige verden. Minna var hendes ven for livet.

Kaj havde forandret sig fra den glade spillemager fra før, han blev hurtig irriteret og rastløs. Han var ellers den af de to, som var nærmere til sin mor før, nu næsten hadede han hende, fordi hun havde forladt dem.

Carl havde startet en ny forretning. Han fragtede gods mellem København og Gilleleje for sommergæsterne i sæsonen og var væk fra hjemmet hver dag, men når han var hjemme, tog han sig mere tid til sine børn. Han følte vel ansvaret som far dybere, nu

Pinsebevægelsen er en verdensomspændende kristen vækkelsesbevægelse, der opstod i USA i starten af 1900-tallet og lægger stor vægt på en såkaldt „bibeltro“ kristen lære og på såkaldte nådegaver, f.eks. tungetale, helbredelse og profeti, som Helligånden menes at forlene de troende med. På dansk grund kendes pinsebevægelsen primært fra de to frikirkesamfund, Pinsekirken og Apostolske Kirke. Pinsebevægelsen er en af de konservative kristne bevægelser i Danmark; man forsøger at lægge sig tæt op ad Bibelens udsagn, hvilket bl.a. indebærer en afvisning af megen moderne seksualmoral. Den moderne pinsebevægelse opstod ved indgangen til det 20. århundrede i kølvandet på en serie andre vækkelsesbevægelser, der havde præget USA i løbet af 1800-tallet. Ved et bønemøde i Kansas i 1901 begyndte Agnes Ozman pludselig at tale i tunger, hvilket blev set som et „bibelsk vidnesbyrd“ på, at hun havde fået del i Helligåndens dåb. Med denne sammenkædning af „overnaturlige“ evner og Helligåndens dåb tog pinsebevægelsen sin begyndelse.

Det egentlige gennembrud kom dog først i 1906.

I 1906 oplevede den norske metodistpræst Thomas Ball Barratt Helligåndens dåb i New York, og han bragte Pinsevækkelsen til Skandinavien. Også den svenske baptistpræst Lewi Petrus kom til at spille en stor rolle for Pinsevækkelsens udbredelse og videre udvikling på de nordlige breddegrader.

I Danmark vakte det særlig opsigt, da den store skuespillerinde Anna Larssen (senere gift Bjørner) oplevede Helligåndens dåb på et møde, som Barratt holdt i København 13. december 1908. Hun opgav efterfølgende sin karriere på Dagmar-teatret og sluttede sig til pinsevækkelsen. Hun blev i en årrække dens mest markante fortalere i Danmark..

Trods modstand bredte vækkelsen sig. Filadelfia-menigheden startede i 1908, men opløstes igen i 1926. Den næste danske pinsekirke dannedes i 1912 i Lyngby og bestod indtil 1993, hvor den indgik i Pinsekirken København. Den ældste pinsekirke i Danmark er Evangelieforsamlingen, dannet i september 1919.

Vækkelsen adskilte sig oprindeligt fra andre frikirker ved at lægge større vægt på de åndelige nådegaver. Heriblandt tungetale.

Pinsevækkelsen er den hurtigste voksende gren af kristendommen i dag. På verdenplan regnes der med 300 til 500 millioner medlemmer.

Fra Wikipedia, den frie encyklopædi

da han var alene og så nøjere til, hvad der foregik.

Carl lærte begge sine børn hvordan man bedst tørrer sig selv på ryggen efter badet og hvordan man skrubber neglebåndet med håndklædet efter håndvasken. En aften efter hjemkomsten fra København, sad han med et stort vaskefad med vand og tættekammede Ediths lange hår, fordi hun kløede sig i hovedet. Rigtig nok, selv efter al den renlighed med skolebrusebad og svømmning, fandt han en lus!

Hun sad tålmodigt, fordi hun glædede sig over hans opmærksomhed. Mere og mere respekterede hun ham for hans ærlighed og åbenhed.

Hun havde været med til de møder, som blev holdt i det andet hjem tidligere og forstod en hel del af det. Kun når en kvinde fra Hillerød kom og talte i tunger, som Østerlund oversatte, følte hun det ubehageligt. Nu var det alt sammen overstået og hun havde fået sin far tilbage. Når hun en sjældnen gang var syg og lå i sengen, spillede og sang han for hende:

*Hjemme i fars hus er alting så godt,
langt mere herligt end i kejserens
slot,
dér er der ingen, der har tårer på kind
dér er der ingen med et sorgtynget
sind.*

Når hun bad om "Højsangen", fordi den var så smuk, sang han alle 12 dejlige lange vers.

Hun følte sig så meget bedre efter det!

En af Carls kusiner Marie Bjørnsen, som ejede Gilleleje Bryggeri var syg af cancer. Hendes mand var død og de havde ingen børn. Hun tilbød Carl at overtage bryggeriet. Det var et fantastisk tilbud. Gilleleje Bryggeri leverede til Nordsjælland og omegn og var en lukrativ forretning.

Carl bad Marie om betænkningstid og en dag fortalte han det til Edith. Hun blev be-

Fru Marie Bjørnsen, enke efter brygger Waldemar C. Bjørnsen, Gilleleje Bryggeri, der lå på Hovedgaden 13.

gejstret for det med det samme og tænkte, at så kunne han da være mere hjemme i byen. "Ja far, hvorfor gør du ikke hellere det?" Han svarede "jeg har taget min beslutning, at sige nej til Marie, og jeg vil forklare dig hvorfor. Som en kristen, og det er jeg og vil altid være, selvom du ved at de venner jeg havde, svigtede mig, så kan jeg ikke for min samvittighed tjene penge ved at bringe andre mennesker i ulykke. Mange mennesker forstår ikke at være mådeholdende med at drikke øl. Jeg vil hjælpe Marie på andre måder hvis jeg kan, men ikke med at overtage bryggeriet".

Edith forstod og hun beundrede sin far.

Bedste lærte hende at strikke, og hver dag efter skole, måtte hun strikke lidt før hun fik lov til at gå ud og lege. Bøger var Edith's største fristelse og dér på Bedstes sybord lå

en stor brunlig bog, som hun havde købt af en kolportør.

På forsiden havde den et billede af Jesus bærende et lam i sine arme, som var faldet ned af en stejl skrænt og som han, som hyrde, havde fundet. Hun elskede det billede og forestillede sig selv, at hun var det lam og at hun havde en ven i Jesus.

Carl tog sine børn med i kirke og til særlige møder i missionshuset.

Kaj var rastløs og brød sig ikke særligt om at gå med. Af og til blev Edith søvsnig, men hun elskede salmerne og sangene og hendes far sang højt og smukt.

Børnene var oplært fra ganske små til at bede deres aftenbøn, og Carl takkede for maden ved bordet, men en farlig oplevelse lærte Edith selv at bede Gud om hjælp.

Dramaet med jollen

Hun legede alene den dag og var gået hen til kanalen, hvor Besfars jolle lå bundet lige før udmundingen til havnen. 3 til 4 småbørn legede på stejlebakken og de tiggede den niårige Edith, som de anså for stor, om en tur i jollen. Det kan jeg da godt gøre tænkte hun og glemte i øjeblikket, at hun jo ikke måtte tage jollen uden at spørge først. Hun havde roet før og det var en dejlig dag.

De små var så glade, så turen gik ud af havnen og ud i den ydre havn uden vanskeligheder. Så snart de kom ud af den ydre havn skete det. Det var begyndt at blæse op og strømmen ramte den lille jolle, så den dansede. Hun prøvede med den ene åre at dreje ind af munden til den ydre havn, men opdagede hurtigt, hvor tæt hun allerede var på de slibrige sten på den ydre østmole og vidste, at det ville være til ingen nytte at prøve på at støde fra med åren på disse sten. Så hun bad: Gud, hjælp mig ind igen med de små. Ikke højt, for ikke at forskrække de små, dervar begyndt at græde.

Øjeblikkelig, som på kommando, drejede jollen ind og hun kunne ro tilbage til kanalen, hvor mødrene allerede var kommet for at lede efter dem. Alle var de taknemmelige at det endte så godt, men Edith gemte Guds bønnehørelse i sit hjerte.

Pigerne havde håndarbejde i skolen, men der var 2 damer i byen, som i vinterhalvåret privat underviste i at brodere. Bedste lod Edith gå til dem. Det var fra 4-6 om eftermiddagen, så der var tid til at være ude at lege efter skole og så vaske hænder og rede hår, for derefter at gå til syskolen. Det var meget hyggeligt.

Når lærerinderne havde sat pigerne i gang med hver sit arbejde, (mange af produkterne skulle være til julegaver) så læste den ene af dem højt fra en fortsat fortælling, medens den anden gav hviskende svar, hvis nogen spurgte om hjælp.

Ellers var reglen til både Kaj og Edith, at når kirkeklokken ringede solen ned, så var det tid til at komme ind.

Det var også dejligt. Der var varme i kakkelovnen og gennem vinteren nød de stegte søde æbler fra det store æbletræ i gården, som Bedste stegte på toppen af kakkelovnen. Mange gange sad de i skumringen, med kun lyset fra den åbne dør til ilden, og Bedste sang med sin lille rene stemme, eller fortalte beretninger om familien; eller noget hun havde oplevet selv. Der var en af hendes historier om røverne der kom til Nellerupgård, hvor hendes bedstemor Louise Ulricha Milan engang boede. Gårdejereren var ikke hjemme, men fruene lod tjenestepigerne bænke røverne og servere mad og drikkevarer for dem, medens hun puttede sokker over hovene på en hest og red efter hjælp.

Da røverne var godt drukne væltede tjenestepigerne det lange tunge bord ned over dem og holdt dem dér til hjælpen kom.

Bedste havde som ung ”været ude at tjene”

På søndagstur i det grønne i 1929. Carl Clausen sidder ved rattet, hans hustru Augusta har taget plads på trinbrættet, mens Edith og Kaj står i den åbne dør

i København. Hun fortalte at man skulle være forsigtig når nogen spurgte, om man ville med op at køre, det var med hest og vogn dengang. Der var én, der havde lovet hende nye støvler, hvis hun bare ville køre med en tur, men hun var blevet advaret, så hun sagde nej tak. —

To retter mad

Ediths Bedste og Besfar havde et godt ægteskab. Den høje, lidt (senere i livet) duknakkede mand var så glad for sin lille kone, der altid havde et fornuftigt svar. Han var ordknap, men når hun stod på tærerne for at nå at rette på hans kravatt, så han SÅ kærligt på hende og lo.

Han hjalp hende på mange måder. Gik altid på havnen efter fisk og rensede dem fuld-

stændigt for hende. Han skyllede også alle vinduerne af udvendigt så hun slap for det. Da børnene var kommet hjem igen, havde hun mere end rigeligt at tage sig til.

Senere forstod Edith, at ikke alle skolebørn fik to retter dejlig mad hver dag klokken 12. Den var altid på bordet, når de kom hjem for at spise.

Der var også et lille stykke tid, hvor det blev for meget for Bedste, at have begge børnene!

I ca. 1 år blev Edith anbragt hos Amalie og Kristian på Vesterbro (Svend Henriksensvej 36).

Han var Bedstes nevø og de havde ingen børn i hans andet ægteskab med Amalie. De var så gode mod hende. Hun havde sit eget værelse ovenpå ved siden af deres soveværelse, og katten sov i sin kurv hos hende. De lod hende gå og lege, køre i slæde eller løbe på skøjter på kanalen, men det var ikke hjemme. Hun følte sig udenfor sin sædvanlige atmosfære. En af hendes værste oplevelser hændte, medens hun var hos

Kristian og Amalie. En af hendes skolekammerater, en dreng, blev kørt over af toget og alle hans indvolde kom ud.

Den aften var hun syg af at tænke på det, og hun sov uroligt om natten. Hun mærkede katten komme kravlende op på dynen. Den opførte sig så mærkeligt, at hun blev bange for den. Hun kaldte på Amalie og sagde, at katten var ved at dø. Det troede Amalie nu ikke på og hun havde ret. Næste dag fødte katten killinger.

Efter et år kom Edith tilbage til Bedste og Besfar, hvor hun hørte hjemme og livet blev lysere.

Hun elskede sin skole og havde ingen besvær med at komme hjem med en bog fyldt med gode karakterer.

Hun havde fra 1. klasse lånt bøger på biblioteket, den ene efter den anden. Når de boede i "sommerlejligheden", lå hun ofte gemt væk i soveværelset under taget. Hun

listede derop så ingen vidste hvor hun var, så hun kunne læse uforstyrret.

Den falske underskrift

Én dag hørte hun sin lærer H.C. Terslins stemme nede fra gården, tale med hendes far om penge til biblioteket og hendes hjerte begyndte at banke. Hun hørte sin far svare, at han ville godt give noget, men som regel købte han selv de bøger han ville læse. Nu lyttede hun for alvor, for læreren sagde, at det måtte være en misforståelse, for Carl Clausen var én af de bedste lånere. Enden på sagen blev, at hun måtte tilstå, at hun havde skrevet sin fars navn på et lånerkort og lånt mange bøger fra de voksnes bibliotek.

Hendes far var meget ked af det, ikke at hun havde læst bøgerne men, forklarede han hende, at skrive en andens navn, var en forfalskning og det samme som at lyve. Det

Syvende Dags Adventistkirken er et kristent trossamfund med rødder i de store vækkelser i USA og Europa i første halvdel af 1800-tallet. Formelt blev kirken stiftet i Battle Creek i staten Michigan i 1863, og den første menighed i Danmark blev til i Alstrup i 1878 under vejledning af dansk-amerikaneren John Gottlieb Matteson.

Navnet syvendedags-adventisterne – eller i daglig tale: adventisterne – skyldes at bevægelsens doktrin foreskriver at ugens syvende dag, lørdagen, er hviledag (sabbat). Bibelens profetier om endetiden og Jesu genkomst har en central plads i undervisningen, og er drivkraften bag adventisternes mission. Kirkens medlemmer tilskyndes til at føre en sund livsstil med vegetarisk kost og afhold fra alkohol, tobak og koffein.

I Danmark har adventisterne ca. 2.500 medlemmer fordelt på godt 40 menigheder rundt om i landet. På verdensplan har bevægelsen omkring 14 millioner døbt medlemmer og 25 millioner kirkegængere hver lørdag.

Adventister giver tiende af deres indkomst til kirken for at dennes funktioner kan opretholdes.

Der findes i Danmark desuden et beslægtet spejderkorps med betegnelsen Adventistspejderne.

Ved den seneste generalforsamling i maj 2007 valgtes Bjørn Ottesen som den danske formand for kirken.

Fra Wikipedia, den frie encyklopædi

Øverst ses Havnevej mod øst (havnen) ved århundredskiftet. Nederst ses Havnevej mod vest i 1915-16. Ved Havelågen ses en kvinde med to små børn. Det kan være Margrethe med Kaj og Edith. (fra postkort)

var straf nok for hende, at se ham så skuffet over hende.

Adventisterne

”Tante” i Hillerød var Edith’s mor Margrethes tante, gift med Margrethes fars bror ”Onkel”, der var slotsbetjent på Frederiksborg Slot. Hos dem voksede Margrethe op.

Arbejdet som slotsbetjent passede godt til ham, for han var altid så forsigtig med alle ting, så når han gik dér på slottet i sin uniform og holdt øje med at turisterne ikke rørte alle de kostbare møbler, malerier osv, var han helt i sit es. Han var også helt tilfreds med alt hvad Tante gjorde, og blandede sig ikke i hendes foretagender.

Hun havde øje for, når det var en god idé at købe og sælge et hus; bo i det nogle år, fikse det op, anlægge have m.v., for derefter at sælge det og købe et andet.

Da alt dette med Anna Larsen Bjørner og Østerlund skete med Margrethe og Carl, havde Tante en anden oplevelse. En ung præstefamilie med et lille barn lejede sig ind hos hende og han begyndte at holde offentlige møder på Hotel Leidersdorff i Hillerød. Tante gik for at høre ham, fordi han boede hos hende og hun blev grebet af hans budskab. Han tilhørte Syvende Dags Adventisterne (SDA).

Samtidig med deres bibelske budskab talte de om sund levevis og det interesserede Tante. Hun havde hørt om overlæge Ottesen, grundlæggeren af Skodsborg Badesanatorium. Tante havde altid elsket naturen og en naturlig levevis. Hun havde endog en tid holdt 2 geder, for at have gedemælk til en dreng, som hun tog til sig. Hans øjne var af og til betændte, og hun hjalp ham virkelig med at give ham gedernes mælk at drikke.

Tante sluttede sig til den lille Syvende Dags Adventist menighed, der allerede var i byen. De havde ikke nogen kirkebygning,

men med de nye medlemmers hjælp byggede de en slags Kapel, så de havde deres egen ejendom at samles i, og Tante hjalp med at finansiere byggeriet.

Hun var meget ked af den vending Margrethes liv havde taget. Tante havde haft hende fra lille pige og lært hende at leve ret. Kærlighed tror og håber og tilgiver, så hun prøvede at holde forbindelsen med Margrethe.

Men hun bekymrede sig også for Margrethes børn.

En eftermiddag kom hun uventet på besøg på Havnevej 5.

Bedste havde vist ikke mødt hende før, men Edith havde haft mange dejlige ture til Tante i Hillerød med sin mor, så hun var glad for at se hende og fortalte Bedste hvem hun var.

Tante blev kun ganske kort tid, hun sagde, at hun havde haft et ærinde på vejen og ville se, hvordan Edith havde det.

Før hun gik gav hun Edith en pakke med stof til en ny kjole og efterlod et blad med et smukt billede udenpå. I dette øjeblik forstod Edith ingenting. Hun var ked af at Tante gik så hurtigt, men hvorfor var Bedste så fremmed overfor Tante, næsten ikke engang venlig? - Da Tante var gået tog Bedste bladet med to fingre, som om det var farligt og smed det i ilden.

En mærkelig følelse betog pigen.

Ved juletid skrev Edith et julekort til Tante og sendte hende, hvad hun havde broderet i skolen.

Der var mange ting de næste par år, som hun selv måtte finde ud af. Hun tumlede med spørgsmålene selv uden at spørge. Meget fandt hun selv ud af gennem alt det hun læste, men sådan som spørgsmål om døden, bekymrede hende. Hun vidste, at det var unaturligt, når hendes skolekammerat var dræbt af toget, at det var en ulykke.

Bibelen gav hende også en slags svar, da hun prøvede at finde noget dér. Det lød omtrent sådan:

Carl Clausens fragtbil læsses i en svunden tid, hvor regler for højt læs nok ikke eksisterede. Blandt andre „besfar“ og Augusta beundrer stabslingsteknikken. Fotoet er fra ca. 1930

”Og han døde gammel og mæt af dage”. Det syntes hun var ganske tilfredsstillende for øjeblikket.

Hun havde fået lov af Bedste, at læse den bog med Jesus og lammet fra Bedstes sybord.

”Kristus vor frelser” hed den, og hun fandt mange svar på spørgsmål gennem den.

Et havde hun dog næsten opgivet at finde ud af, nemlig hvordan de voksne altid syntes at vide, hvordan man forstår om noget er dyrt eller billigt?

Hun fik dog uventet hjælp.

Carl Clausen havde mødt en sød dame på sine stop til København med fragtbilen.

Constance var hendes navn. Hun boede hos sine forældre i et stort hus og var deres eneste barn.

En dag tog han Edith med sig for at besøge Constance, medens han kørte videre, og han ville så hente hende på vejen tilbage. Imedens havde hun lovet Carl, at se på en frakke til Edith, der var vokset en hel del de sidste par år.

Edith kunne straks meget godt lide Constance og da de så på frakker udenfor Magasin du Nord, dristede hun sig til at spørge ”Hvordan véd man, om den er dyr eller ej?” ”Årh”, lød svaret ”det kommer an på stof-fet og på hvordan den er syet”. Så forstod Edith, at der var håb om at lære det!

Hun forstod også at hendes far, nu flere år efter hendes mor havde forladt dem, hvor de aldrig havde hørt et eneste ord fra hende, var begyndt at lede efter en anden, og hun håbede at det ville blive denne venlige og søde dame. Efter en længere tid, spurgte hun sin far, om han ikke længere så Constance,

Billederne viser Luthersk Missionsforenings huse i Gilleleje. Øverst foreningens første hus på Vesterbrogade. Til højre ses det nuværende på Vesterbrogade 22. Fotoet til højre er taget i 1970-erne.

Luthersk Mission, tidligere Luthersk Missionsforening til Evangeliiets Fremme med kaldenavnet Luthersk Missionsforening, er en dansk forening, som arbejder med både ydre og indre mission. Foreningens grundlag er evangelisk-luthersk og lægger stor vægt på bibeltroskab og den personlige tro på Jesus som frelser.

Foreningen blev stiftet 1. marts 1868 af den bornholmske smed Christian Møller (1834-1907). Han havde fra 1863 været prædikant i en bornholmsk frimenighed, der blev ledet af præsten P.C. Trandberg. På opfordring af den svenske præst Carl Olof Rosenius (1816-1868) og efter at være blevet ekskluderet af frimenigheden valgte Christian Møller at vende til-

bage til folkekirken og stiftede Luthersk Mission til at virke indenfor denne. Kort før 1900 blev også ydre mission en del af arbejdet med Jens M.T. Winther som udsendt missionær til Japan.

I dag har Luthersk Mission udsendte medarbejdere i Sydamerika, Afrika og Asien, mens der årligt deltager omkring 10.000 mennesker i aktiviteterne i Danmark. De fleste aktiviteter i Danmark er drevet af frivillige ulønnede medarbejdere. Det lokale arbejde i Danmark er organiseret i kredse, som i en række tilfælde hører til i et missionshus. Der findes et tilknyttet ungdomsarbejde, Luthersk Missions Ungdom, og en folkehøjskole i Hillerød, Luthersk Missionsforenings Højskole.

Fra Wikipedia, den frie encyklopædi

og han svarede sørgmodigt, at han ikke havde fortalt hende det, men Constance blev pludselig meget syg og døde.

Drengestreger

Kaj var igen blevet Kaj – fuld af narrestreger!

Sammen med Kaj Rasmussen kunne de to finde på det utroligste. Som f.eks. en fastelavn, at hejse en kurvestol op i mejeriets flagstang og flytte en havelåge fra den ene ende af byen til den anden.

Edith var ikke med til disse ting, men de kunne få hende med til at ”skodde” på isen, hvilket betød at hoppe fra den ene isflage til den anden, når isen brød op. Det var ikke ufarligt, men det værste der skete, var heldigvis kun et par våde sokker.

En anden leg var, hvem der kunne hoppe over de højeste stejler.

En dejlig sommeraften ”fløjtede” de to drenge på Edith om at være med. De havde begge lov til at være ude længere end hende. Hun faldt for fristelsen til at snige sig ud af glasdøren fra soveværelset og gennem den lille have, uden at nogen så hende.

Det gik godt et lille stykke tid, og flere børn var kommet til. Hvert hop over stejlerne blev beundret og rost. Pludselig efter et hop tabte Edith balancen og landede på sin udstrakte højre arm, som gik ud af led. Nogle af børnene blev bange og løb, men de to Kaj’er fulgte hende hjem og fortalte Bedste hvad der var sket. Hun var ikke glad for at Edith var gået ud uden tilladelse, men sendte dem alle tre ned til doktoren, som boede i den anden ende af byen. De to drenge måtte vente i vente-værelset medens doktoren fik hjælp af sin kone til at holde pigen, så han kunne trække armen i lave!

Edith stønnede højt, men næste dag i skolen var hun dagens helt, for drengene havde fortalt vidt og bredt, at hun ikke engang havde grædt!

Der var dog en anden gang, hvor hun ikke var nogen helt, men brød sammen og græd!

De læste Kaalunds digt ”Den dræbte vildand” i en dansktime:

*En blodig vildand bag sivet lå,
af jægerens bøsse var den dræbt.
Den havde sig hen til reden slæbt,
nu stod omkring den de ællinger små,
de kunne det slet ikke ret forstå,
de krøb under vingen, men den var
slap,
”vågn op søde mor, rab, rab, rab,
rab”,
men moderløs var de arme små.
Har du en moder, så tænk derpå.*

Dét var for meget for Edith! - Det kom for tæt ind på hendes liv, så hun løb grædende ud af klassen.

Da Kaj nærmede sig konfirmationsalderen, blev han meget forbavset over, at hans far fortalte ham, at det var hans bibelske overbevisning, at hvert individ skulle tage sit standpunkt om at blive døbt som voksen. Når de forstod hvad det indebar, overflødiggjorde det konfirmationen.

Han ville altså ikke lade hverken Kaj eller Edith konfirmere.

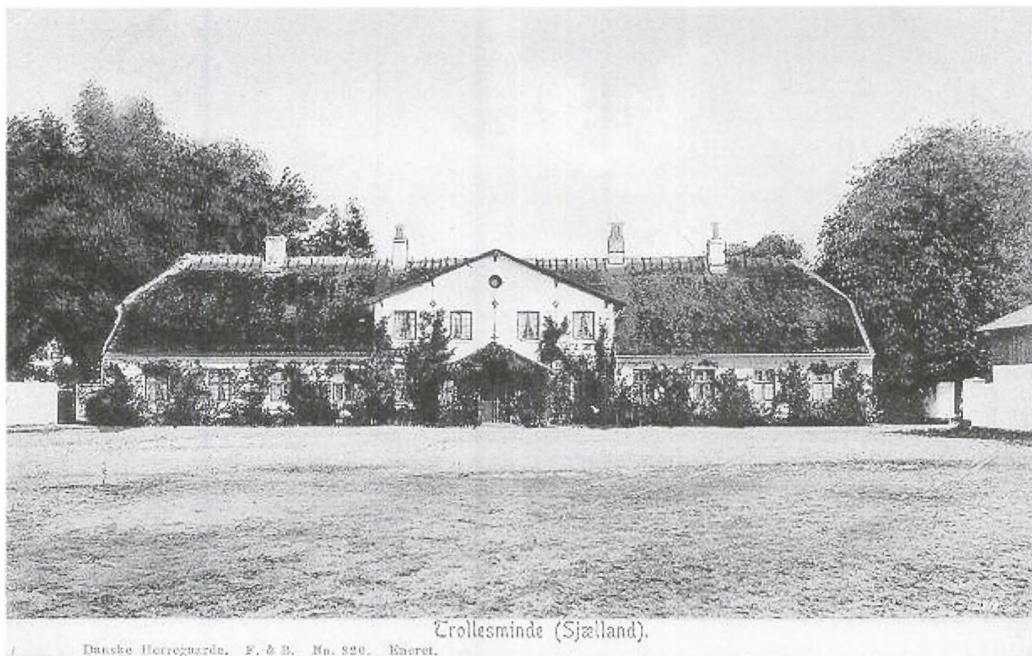
Ingen af dem protesterede imod det, men Edith udtrykte sin mening om et andet spørgsmål, nemlig om julen.

Faderen forklarede dem nemlig, at ingen rigtig vidste hvornår Jesus havde fødselsdag. Edith foreslog, at så ville det da være mest praktisk at holde den på samme tid, som alle andre gjorde det!

De havde altid haft en dejlig juleaften, så længe de kunne huske tilbage, og nu da faderen ikke syntes at ville holde den mere, følte de sig virkelig berøvede både moderen og julen.

Det var måske den måde Carl kunne glemme sit savn på – og sådan blev det.

Han var blevet en meget travl mand.

De sidste par år var hans forretning vokset for hver sommer i en grad, at han måtte have 2 eller 3 lastvogne ”gående”, foruden den han selv kørte, med ”Lille Carlsen” som sin hjælper.

Folk havde virkelig opdaget – ikke alene Gilleleje, men også Rågeleje og Tisvildeleje og så selvfølgelig Hornbæk.

Det var jo så meget lettere at tilkalde fragtmændene til at hente godset, og bringe det til sommeropholdsstedet, end at tænke på selv at sende det med banen.

Carl havde dannet skole for andre steder i landet som f.eks. Skagen og Løkken, og banerne kunne mærke det.

Da Edith var færdig med folkeskolen og klar til at gå i realskolen, ville Carl sende hende til Luthersk Missions Højskole i Hillerød.

Tante var hvert år kommet forbi og set til hende, og hver gang havde hun noget med til Edith samt et blad, som hun blot efterlod.

Og ligesom første gang, tog Bedste bladet

og puttede det i kakkellovnen, men denne gang spurgte pigen, hvorfor hun gjorde det?

Bedste svarede, at Tante tilhørte en ”sekt”, og hun ville ikke have at nogen hér i huset læste bladet!

Trollesminde 1926-29

Tante var ven med inspektørens frue på Trollesminde udenfor Hillerød.

Inspektørfruens eneste barn, en datter, var blevet gift og var flyttet til København og hun savnede hende så forfærdeligt. Tante havde fortalt hende om, hvordan det var gået med hendes Margrethe, og specielt beskrev hun sin bekymring for Ediths situation og videre opdragelse.

Resultatet blev, at inspektørfruen tilbød at tage Edith i et år, da pigen endnu var for ung til højskolen.

Nu kontaktede Tante Carl, og det må have været et godt tidspunkt, for han var begyndt at blive interesseret i Augusta, en søster til én af hans venner i København. Dette tilbud fra Tante ville sikkert give ham friere

hænder til at fremskynde et giftermål.

Resultatet var, at Edith kom til Trollesminde, da hun var ca. 14 år gammel for at lære, hvordan man opfører sig andre steder, end det frie liv i Gilleleje.

Trollesminde var én af to af statens forsøgs-gårde for landbrug ved Hillerød og inspektør-parret boede på Trollesminde. De var et ægteparret i den modne alder, faktisk ca. et år før deres pensionering. Han var en meget bestemt mand, som man ikke tiltalte uden grund. Fruen derimod var venlig og afholdt.

De tog godt imod Edith. Hun fik sine regler om ikke at færdes i den ende af bygningen, hvor landbrugseleverne kom ind for at spise. Helst heller ikke, hvor tjenestefolkene havde deres værelser. Hun fik sit eget værelse i hovedbygningen, nær ved deres soveværelse og

fruen tog hende på en tur gennem den store bygning.

Alting var stort, meget større end hun var vant til.

Bordet i spisestuen, hvor landbrugsministeriets medlemmer blev bænket når de var på besøg, kunne sidde 24. Det var et langt og stort værelse, og dagligstuen på den modsatte side af bygningen, var den samme længde og størrelse og meget smukt møbleret.

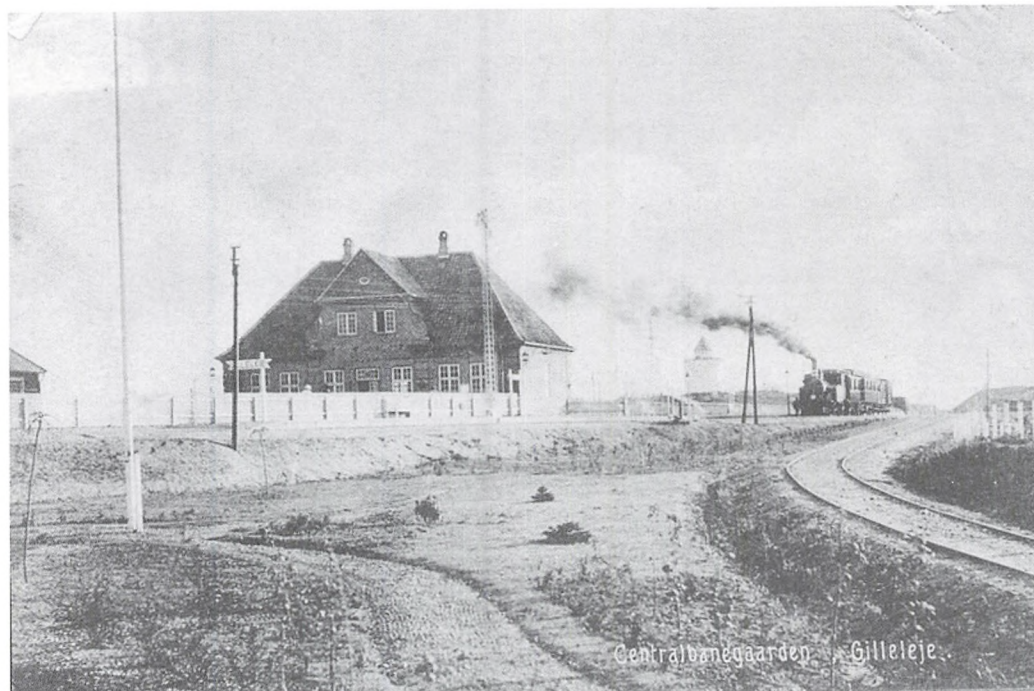
Hvad Edith straks så og glædedes over, var bogreoler fra gulv til loft i den ene side af stuen, med mange smukke bøger. Senere fik hun anledning til at spørge, om hun måtte læse nogle af dem og fik til svar, at hvis hun kun lånte én ad gangen og satte den hurtigt tilbage, så måtte hun!

Herover ses Carl Clausen sammen med hjælperen „Lille Clausen“, siddende på kofangeren af lastbilen.

Til højre Carl Clausen og Augusta foran Københavns Rådhus 1928.

For enden af dagligstuen var et meget hyggeligt lille sideværelse, hvor fru'en modtog sine gæster.

Modsat dagligstuen var inspektørens kontor og imellem det og køkkenafdelingen var endnu et sideværelse, hvor f.eks. tøj til vasken blev repareret. Imellem den beskrevne store spisestue og det enorme køkken var et stort anretterværelse til brug, når der var gæster. Der var en husjomfru og 3-4 tjenestepiger. Modsat side af køkkenet, adskilt af en lang korridor, var spisesalen hvor landbrugsleverne spiste. Ovenpå køkkenet og spisesalen, på 1. sal havde tjenerskabet deres værelser.

Når man kom ind af den store hoveddør og befandt sig i det store forværelse, så havde man dagligstuen til højre, inspektørens kontor til venstre og en trappe førende op til inspektørparrets soveværelser og bad. Det var i den ende Edith havde sit værelse, i gavlen.

Hendes vindue vendte ud mod den lange

Gilleleje Station, som den tog sig ud i Ediths barndom.

Sporet til højre fører ad Stationsvej til havnen

allé, der førte op til Trollesmindegården.

Det trøstede hende, at dette var vejen ud til den store verden!

Tante var Ediths gode ven og hos hende og Onkel kunne hun altid komme.

Gilleleje derimod syntes at forsvinde som et barndomsminde, specielt da faderen i 1928 virkelig giftede sig med Augusta Nielsen, søsteren til hans gode ven Alfred fra København.

Carl og Augusta ankom en dag til Tantes hus i Hillerød for at se til Edith.

Det var ikke let for nogen af dem, og det gik ikke ret godt.

Edith gjorde det ikke lettere for dem. Hun slog armene om sin fars hals, men rakte kun høfligt hånden ud til den fremmede kvinde, der nu var hendes fars nye kone og hendes stedmoder!

Søskendeparret Edith og Kaj.
Billedet til højre er taget omkring 1930.
Fotoet herover er fra 1965

Instinktivt forstod Edith, at dette var et farvel. Hvis dét var hvad hendes far helst ville, elskede hun ham så højt, at hun ikke ville være i vejen for ham.

Livet på gården var ganske interessant.

Til daglig blev hun sat til små arbejder, som at tørre støv af i dagligstuen og vaske glassene af i anretterværelset efter inspektørparrets måltider.

Edith spiste selv alene eller sammen med fruene i anretterværelset, når han var væk.

Hun lærte hvordan hun kunne hjælpe fruene med at lægge elastiske bind på hendes ben på grund af årene.

Hun lærte også hvordan man holder et badeværelse rent og propert og at rede senge ordentligt.

Om søndagen kørte fruene til kirke i lan-

dauerne, eller som Edith kaldte den "Glas-kareten".

Kusken sad højt oppe med sin uniform og høje hat på. 2 smukke heste var striglet skinnende blanke, klar til turen til Slotskirken, og Edith fulgte med.

Inspektøren gik ikke i kirke, fruene forklarede, at han tog sin hest og red ud i naturen, det var den måde, han bedst kunne finde Gud på!

Fruene havde sin sædvanlige plads i den smukke kirke og Edith behøvede egentlig ikke at få besked på ikke at kikke sig omkring, men lade som hun kendte det hele, fordi hendes Onkel som arbejdede dér, adskillige gange havde ført hende gennem kirken og vist hende alting. Men nu sugede hun alligevel det hele til sig og glædede sig over orgelmusikken og salmesangen.

Der var dog andre ting hun behøvede vejledning i.

Selvfølgelig havde hun hørt fra sine skolekammerater, at nogle af dem var begyndt

deres menstruationsperiode, men det var virkelig alt hun viste om dette.

Nu ved samtaler med fru, forklarede hun Edith alt om det og hun blev også sat i gang med at strikke bind, til at bruge, når *det* kom!

Når der skulle være store selskaber kom datteren gerne hjem fra København og hjalp med at tilse borddækning og servering. Hun havde sin husholderske med, som før havde arbejdet på Trollesminde, og det var morsomt for Edith.

Datteren underviste hende i borddækning og hvilke glas der skulle bruges til forskellige drikke.

Måderne at dekorere bordet på og hvilken slags sølvtøj, der passede til det der blev serveret til festen. Når datteren kom, var hendes lille søn også med. Han var efterhånden blevet 2 år gammel, og Edith nød den afveksling, det var at lege med ham.

Hun var glad for sit gavlværelse og drømte, når hun så ned gennem den lange allé, om livet udenfor.

Hun fik lov til at gå til Tante ret ofte, det hjalp på hjemveen til Gilleleje. Hun fik også lommepege, så hun kunne købe sine små fornødenheder. Inspektørfru og Tante enedes om at købe tøj til hende, men selv om hun vidste, at hendes ophold dér ikke ville vare altid, følte hun sig sommetider i bur!

Ganske vist et smukt bur, men alligevel fanget. Hun vidste dog at de gjorde det for hendes bedste og accepterede det.

Hjem på ferie

Da påsketiden kom, fik hun lov til at rejse en tur til Gilleleje, med alle instrukser om at passe godt på ikke at blive for kold deroppe ved vandet eller blive forkølet. Hvor hun dog følte sig fri og let på vejen i Gribskovbanen. Hun skulle hjem til Bedste og Besfar, til Christi og Kaj og far, og så var der Augusta!

Det gik dog rigtig godt.

Det syntes som Bedste klarede det helt godt med Augusta. Nu var Bedste jo også blevet ældre og havde mindre at se til.

Med der var andre ting, der var blevet anderledes.

Edith kunne ikke rigtig finde ud af, hvad det var. Kaj var mellem 16-17 år nu og hjalp sin far på turene til København. På det halve år var det som om han var blevet meget ældre.

Så mødte hun nogle af sine gamle skolekammerater. De var nysgerrige for at få at vide hvad hun havde oplevet, men det var alligevel ikke helt, som det plejede at være. Til sidst fandt hun ud af, at det var hende selv, der var forandret. Medens hun havde været gemt væk, havde hun lært at se mange ting med andre øjne, og hun var ikke ked af hvad hun havde lært.

Året var næsten gået, da inspektørparret skulle gå på pension og flytte tilbage til deres hjem i Holte. Fruen ville gerne have Edith med. Hun blev spurgt om hun ville. De ville nu begynde at give hende løn hver måned, og hun skulle hjælpe i huset. Edith sagde ja!

Hjemmet i Holte var et stort hus med have helt ned til søen. Hun fik et dejligt værelse med bad og var helt tilfreds med de smukke omgivelser.

På Trollesminde havde hun været temmelig isoleret fra tjenestefolkene, så hun savnede dem ikke. Tante derimod, var nu længere borte, men kom af og til på besøg.

Datteren kom oftere på besøg med sin familie, og det var altid morsomt med den lille dreng og deres husholderske, der hjalp Edith med arbejdet, når de kom. Fruen lavede selv maden til daglig men når de kom, blev hun aflastet for det.

På én af hendes friture til Gilleleje, begyndte hendes stedmoder, Augusta at tale om, at hun syntes Edith skulle holde op med

Edith, Augusta, Carl og Kaj
fotograferet ved en
frokost i det
grønne i 1929.

at være hos de gamle mennesker og flytte til København. Hun kendte mange mennesker i København og hun kunne finde noget mere interessant for Edith at gøre.

Augusta overtalte Carl til at få lov at prøve. Det var dog stadig hans ønske at få Edith på Luthersk Missions Højskole i Hillerød, når hun fyldte 17 år.

Augusta tog hende med til København og præsenterede hende for en skrædderfamilie, der var Augusta og hendes families venner. Dette skulle så være et sted, hvor Edith kunne komme, når hun havde fri.

Derfra begyndte de så at undersøge 3 forskellige adresser, som var anbefalet.

Det første sted var en familie med fem børn. Edith var ikke glad for den måde hvorpå moderen stirrede på hende.

Nummer to på listen var et yngre ægtepar

med to mindre børn, det var en mulighed! Det viste sig dog, at der næppe var plads til en ekstra person i det lille kammer bag køkkenet, så det blev opgivet.

Den tredje adresse var på Strandvejen med frisk gus fra Øresund, og der var en datter på Ediths alder. Dette sted var langt mere tiltalende for alle parter.

Augusta talte med fruene i Holte, og det viste sig, at hun efterhånden var ved at blive træt af selv at lave maden, så hvis Edith hellere ville prøve det andet, ville fruene få en voksenhjælp i stedet.

Så skiltes de - med håb om at ses igen!

Pige i huset på Strandvejen

Det hjem Edith kom til var en jødefamilie, hvor manden – en grosserer, var død. Fruen levede med en ældre søn, sin 16-årige datter og sin afdøde mands søster i en 2-etagers lejlighed. Det var i virkeligheden de 2 øverste etager i en stor bygning.

Edith fik sit værelse i øverste etage ved

siden af den ældre dame, fruens svigerinde.

Alt var nyt for den 16-årige Edith. Alle gjorde, hvad de havde lyst til. En ældre husholderske kom hver dag og lavede mad og gjorde rent. Hende skulle Edith hjælpe med badeværelserne og andre ting, som hun bad om. Edith var glad for hende og syntes, at hun var et helt rigtigt menneske, og ligeledes syersken, der kom og sad og syede hele dage på tøj til datteren. Det endte med at hun også syede tøj til Edith. Carl betalte syersken der syntes at kende ham, for syersken nævnte for Edith, at hendes far var en dejlig mand!

Lejligheden var rigt udstyret, men Edith begyndte at forstå, hvor lidt det betyder med smukke møbler, malerier og sølvtøj, hvis ikke der er noget dybere at leve for.

Sønnen var forlovet og næsten aldrig hjemme. Moderen levede kun for datteren Anna, der ikke syntes at have venner eller specielle interesser. Anna havde taget klaverundervisning og kunne spille et stykke temmelig godt, men brød sig aldrig om at lære mere. En dag hørte Edith en baby-stemme og troede, at der var kommet besøg, men det var Anna der talte til sin mor! Hun var meget omskriftende i sit humør og var virkelig aldrig rigtig glad.

Edith gjorde de ting hun havde lært og en dag roste svigerinden hende, fordi hun havde ordnet sølvtøjet pænt i skufferne. Hun var glad fordi hun havde lært at dække pænt bord, det fik hun god brug for hér.

Den vinter gik uden de store begivenheder. Hun havde megen tid til sig selv, læste meget og tænkte endnu mere, og så var hun begyndt at gå i biografen – alene!

„Flugten“ i biografen

Med den beskyttede tilværelse hun hidtil havde kendt, var hun bange for at gå med andre end dem hun kendte. En dag hun løb over Strandvejen for at købe ”Nougat-

måtter” til Anna og hende selv, blev hun standset af en mand, der sagde uartige ord til hende. Biografen var tæt ved hvor hun boede, og derinde var hun i sikkerhed, når hun ikke talte til nogen.

I Gilleleje havde Kaj og Edith aldrig fået lov til at gå i biografen af deres far. Så hun følte sig skyldig, når hun gjorde det, men det tiltrak hende!

Efter en tilbagekomst fra en tur til Gilleleje, var hun kommet med et senere tog hjem, så hun måtte gå et stykke alene fra stationen. Det var sent, så der var næsten ingen på gaden.

Pludselig kom en mand ud fra en mørk port og spurgte hende, hvor hun skulle hen. Hun svarede ham ikke, men som hun altid gjorde i tilfælde, hvor hun var bange, bad hun Gud om hjælp!

Manden blev ved at følge med hende et stykke tid og spørge hende om det samme, men til sidst sagde han ”til helvede” og forsvandt. Hun takkede Gud for hjælpen!

Efter den oplevelse kom en tid, hvor hun gik i biografen, og bad Gud om tilgivelse bagefter.

Dette gentog sig igen og igen, men efter et stykke tid sagde hun til sig selv: ”Jeg vil hellere vælge Gud end biografen og føle mig skyldig hele tiden”, så holdt hun op med at gå i biografen.

Nu var foråret kommet og jødefamilien havde lejet et sommerhus i Hornbæk. For Anna’s skyld ville familien gerne have Edith med. Hun havde været med sin far gennem alle de små kystbyer flere gange på vej til København, men det var ikke det samme som at tilbringe en hel sommer i Hornbæk. Selvfølgelig var hun glad for at komme med.

Hendes arbejde var let, og hun tilbragte det meste af sin tid ved stranden sammen med Anna.

Der var mange unge mennesker som badegæster ligesom i Gilleleje, men hér var

ikke den samme hvile og fred som i Gilleleje. Hér syntes de ikke at nyde vand og sand på samme måde!

Det var som om tiden skulle proppes fuld eller måske overfuld med oplevelser, som der alligevel ikke var tid til at glæde sig over.

Heldigvis for Edith var Anna en ”modtager”!

En som ikke selv tog initiativ til at starte venskaber. Hvis dét havde været tilfældet, ville de to piger let været blevet fejtet med ind i forlystelseslivet på hotellet, hvor de fleste dansede og drak i de lyse sommeraftener.

Tid til drømme

Ingen af de to voksne damer i huset havde bedt Edith om at have ansvar for Anna. Men hun følte selv, at når hun blev betalt for at være med, måtte hun være ansvarlig for deres handlinger, så hun var særlig årvågen overfor de unge mænd, som søgte deres sel-skab.

Det var dejligt at vide at nogen fandt dem tiltrækkende og begyndte at se dem dybt i øjnene, men gennem alt, hun havde læst og lært forstod hun, at 16 års alderen er tiden til at drømme og ikke at handle, så hun lod sig ikke rive med.

Mødet med adventisterne

En dag gik en ung mand, fuldt påklædt, rundt mellem de solbadende på stranden og uddelte løbesedler om et stort ungdomsmøde. Det skulle afholdes i en sal ikke langt derfra, og Edith blev interesseret og gemte løbesedlen.

Da aftenen kom, skulle Anna med sin mor og tante til en koncert på hotellet, så Edith var fri til at gøre hvad hun ville, og hun bestemte sig for at gå til ungdomsmødet. I det forgangne år var hun vokset i sine beslutninger. Hun havde ingen til at bestemme over sig eller for sig, ingen forhindringer eller retningslinier, som før. Så i sin tid alene

søgte hun atter Guds hjælp.

Manden med løbesedlerne var aftenens taler. Han talte indtrængende til de unge om at være *i* verden, men ikke *af* verden. Om at lade Gud lede deres liv. Edith var glad for, at hun var taget af sted for at høre hans budskab.

Den aften bad hun indtrængende Jesus om at vise hende sin vej!

Allerede næste dag kom der et brev fra Tante. Det indeholdt en brochure om en ny højskole, som Adventistsamfundet var ved at bygge ved den smukke Vejlelfjord og som ville åbne for studenter i september. Edith læste den med iver og interesse og så, at det var både for unge piger og unge mænd – i modsætning til Luthersk Missions Højskole i Hillerød, hvortil hendes far ville sende hende, der, så vidt hun vidste, adskilte unge piger og unge mænd.

Hun skrev sammen med Tante om det, og syntes næsten at det var svar på hendes bøn om, hvad hun skulle gøre, da Tante skrev igen, at hun måtte fortælle sin far, at hvis han ville lade hende tage af sted, så ville Tante betale et skoleår for hende.

Nu gjaldt det for Edith blot om, at få hendes far interesseret i planen.

Næste gang hun havde fri rejste hun til Gilleleje og tog brochuren med. Hun talte med sin far og Augusta om det. Han var ikke glad for det. ”Så bliver du bare Adventist” sagde han, men det forsikrede hun ham, ikke var i hendes tanker.

Det var, som om hun fik mere hjælp fra stedmoderen Augusta’s side, særligt da hun hørte, at Tante ville betale det første års skolepenge!

Håb og planer

Edith rejste tilbage til Hornbæk med inderligt håb og store planer. Nu nærmede august sig, og det begyndte at blive tid til at vende tilbage til København.

Det havde været en rigtig dejlig sommer i Hornbæk med sol, vind og saltvand samt gode beslutninger, men det var umuligt for Edith at dele sine forventninger med Anna. Hun kunne simpelthen ikke begribe, at nogen havde lyst til at fortsætte med at gå i skole.

Så Edith beholdt sine drømme for sig selv.

Og pludselig skete der en forandring i hendes fars indstilling. Han og Augusta kom til København og tog Edith med ud for at købe hende frakke, hat, sko og et par ekstra kjoler, så da tiden kom, hvor hun skulle rejse

til skolen, var hun helt rede til at tage af sted.

Turen gik med tog og færge over Storebælt og efter rejsen over Fyn igen med Lillebæltsfærgen til Fredericia, derfra med tog til Daugård.

En bil fra skolen hentede eleverne og bragte dem de sidste 3 km til skolen.

Som de passerede avlsgården, der tilhørte skolen, lå Vejlefjord skinnende i solen – lige foran deres øjne.

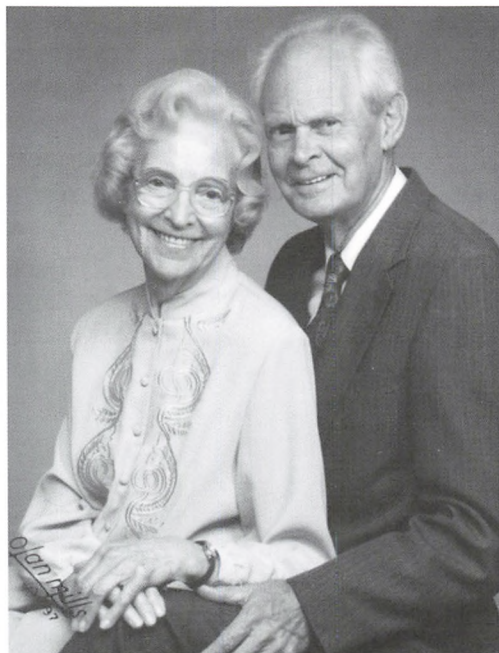
Det var en smuk modtagelse fra dette sted, der skulle forandre hendes liv — !

*Bearbejdet af
Tove Andersen*

Edith Guldhammer gav Tove Andersen tilladelse til at publicere denne beretning efter sin død; og kun i Gilleleje Museums regi.
Gilleleje, oktober 2007

Ejendommen **Havnevej 5** i Gilleleje blev i 1781 overtaget af fisker Kresten Nielsen. I 1794 giftede han sig med en efterkommer af Gabriel Milan, Lovise Ulricka Milan. Deres yngste datter Frederikke giftede sig med fisker Peder Larsen og beboede Havnevej 5. Deres yngste datter Christiane giftede sig også med en fisker, Jens Peder Clausen, og boede ligeledes på Havnevej 5. I november 1885 blev Christianes og Jens Peders eneste søn Carl Julius født. Carl giftede sig i 1909 med Margrethe. De blev forældre til Kaj i 1911 og Edith i 1913.

Hvad der siden skete

Edith og David
Guldhammer
herover -
og den unge
Edith til venstre

Edith gennemførte sit 4-årige ophold på Vejlefjord Adventisthøjskole.

Hun uddannede sig herefter til fysioterapeut på Adventisternes Badesanatorium i Skodsborg.

Edith giftede sig med David Guldhammer og fik børnene Lea i 1940, Bente i 1944 og Henning i 1946.

Familien flyttede permanent til Amerika i slutningen af 50'erne, hvor David virkede som præst og Edith som fysioterapeut, indtil begge i en høj alder lod sig pensionere.

David døde i december 2004 og Edith døde i august 2007, 94 år. Edith blev kontakttet af sin moder Margrethe medens hun opholdt sig på Vejlefjord Højskole, og de bevarede

kontakten indtil moderens død i 1975.

Kaj Bernhard fik hyre som hovmester og senere overhovmester for et svensk rederi, der sejlede på fjernøsten. Han blev syg og gik på pension i 1971, hvor han genoptog kontakten til moderen Margrethe, der boede i Malmø. Kaj boede sine sidste år i en lejlighed i Malmø, meget tæt på sin mor, hvor han døde i 1974.

Carl's 2. kone, Augusta døde i 1947. Ægteskabet var barnløst.

Carl Clausen giftede sig for 3. gang i 1949 med Inger Kirstine Hansen. Sammen fik de datteren Tove i 1952, der med familie bebor huset på Havnevej 5 i Gilleleje.

Carl Clausen døde i september 1967.

Før og nu

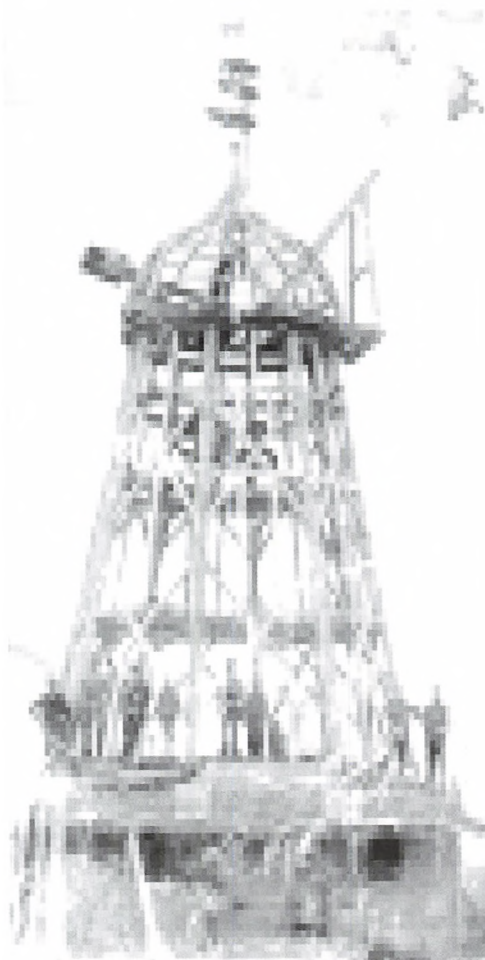
Kagerup Station ses herover i damplovenes tid

*Kagerup station fotograferet med
de moderne motortog i 2007*

Nu og før

*Ramløse Mølle til højre under
genopførelsen i 1908 efter brand*

*Til venstres ses Ramløse Mølle som den
ser ud i 2007*

Ærkebiskop Eskils goodsinteresser i Nordsjælland

Afhændelse af krongods i midten af 1100-årene til frelse for sjælen

Af historiker Erik A. Jarrum

Indtil slutningen af 1700-årene, da udskiftningen af landbrugsjorden og udflytningen af gårde fra landsbyerne fuldstændigt ændrede landskabet, lå gårdene samlet i landsbyer omgivet af de dyrkede marker og engene til græsning for kvæget. Udenom kunne der i tyndt befolkede områder være overdrevsarealer med større eller mindre skove eller riskrat og hedelyng.

Terrænforholdene afgjorde med datidens teknologi opdyrkningens tæthed og udbredelsen af de uopdyrkede arealer.

Udflytningen af gårdene og omfattende grøftegravning og dræning i 1800-årene fik disse hidtil udyrkede jorder under plov og vore dages landskab var skabt.

Bebyggelsen af landet har i fortiden aldrig været jævnt fordelt. Til forskellig tid har nogle egne haft større eller mindre bebyggede områder, bygder, mens andre egne har ligget mere eller mindre øde hen.

Arkæologiske undersøgelser viser - i den udstrækning de er foretaget - hvilke landskabstyper, der i stenalderen, bronzealderen og den ældre jernalder indtil omkring Kristi fødsel blev foretrukket til bebyggelse og opdyrkning.

Stednavnene

Først i århundrederne efter Kristi fødsel får vi i de ældre og yngre lag af stednavnene hjælp til en anderledes omfattende kortlægning af bebyggelsesmønstret.

I romersk jernalder (fra Kristi fødsel – 375 e. Kr.) og germansk jernalder, også kendt som folkevandringstiden (375 – 750) anvendtes stednavne med efterleddene -um, -løse, -lev, -inge og -sted, og i vikingetiden (750 – ca. 1050) anvendtes navne med efterleddene -by og -toft.

Fra vikingetiden, hvor kristendommen var ved at slå igennem, og tidlig middelalder (efter ca. 1050), hvor kulturskiftet var gennemført, brugtes efterleddet -torp, dvs. udflyttede gårde og landsbyer fra ældre bebyggelser, senere ændret til -strup, -trup, -drup, -rup, og i skovrige egne efterleddene -rød (af ryd, rydning af skov), -holt (der kan være ændret til -elt) og -with (skov).

Også andre stednavneendelser kan henregnes til denne nybyggeritid: -bo (kvægbo i skoven), -køb (køb af jord). (1)

Den gamle bygd ved Roskilde Fjord

Stednavnestoffet i det nu nedlagte Frede-

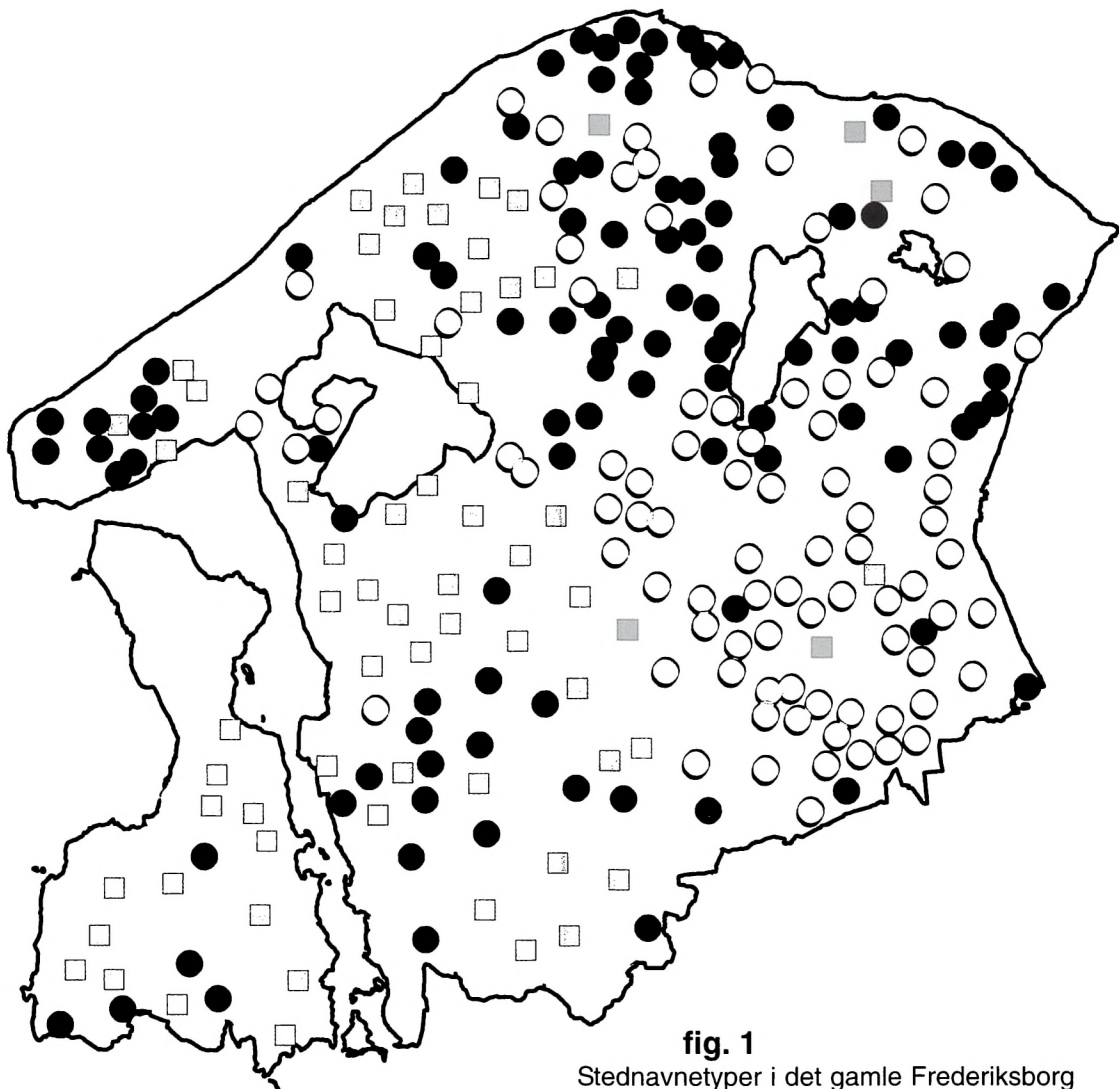

fig. 1

Stednavnetyper i det gamle Frederiksborg Amt. Grå firkanter: den gamle bygd inklusiv vikingetiden: -um, -løse, -lev, -inge, -sted, -by, -toft m.m. Sorte Cirkler: udflytterlandsbyer med endelsen -torp. Hvide cirkler: skovrydningsnavne med endelsen -rød, -holt, -with, -køb, -bo.

riksborg amt viser et tydeligt billede af en gammel bebyggelse fra tiden før vikingetiden i det forholdsvis flade sletteland nærmest Roskilde Fjord. (2) Her lå større landsbyer med endelserne -um, -løse, -lev, -inge og -sted i området mellem Arresø i nord og Værebros Å i syd: Kregme (-um), Søsum, Store og Lille Havelse (-løse), Meløse, Harløse, Gørløse, Uggeløse, Uvelse (-løse), Ganløse, Stenløse, Freerslev, Nørre Herlev, Sigerslevøster og Sigerslevvester, Skævinge og Ølsted. På Halsnæs findes landsbyen

Ellinge, og -lev endelsen er bevaret 1682 i marknavnet *Severslef Aas* og *Siuerslef mose* under Torup Magle (Torpmagle) ejerlav. (3) Navnet Farum hører ikke til blandt -um navnene. (fig. 1)

Karakteristisk er det, at den senere sogne-dannelse med kirke skete omkring disse

gamle landsbyer. I flere tilfælde var kirkebyen den eneste landsby i sognet. Nordøst for Arresø findes fra denne tid landsbyerne Ramløse, Holløse, Mønge (-inge), Helsing, Nejlunge og længere mod øst bebyggelserne Alme (-um) og Mårum, mens Esrum ikke er et -um navn.

Vikingetidens landnam skete især umiddelbart syd for Arresø: Store og Lille Lyngby, Tjæreby, og nordøst for Arresø: Vejby, Ørby, Valby, Tofte (i Helsing ejerlav), Huseby. Andre bebyggelser opstod på Halsnæs: Melby og Evetofte, og omkring det nuværende Frederikssund: Udesundby, Oppesundby og Sundbylille.

Hertil kom en række landsbyer, der ikke har daterbare endelser, men som må anses for at høre til den gamle bygd, f.eks. Strø, Lyng, Jørlunde, Slagslunde, Ølstykke, Annisse, Laugø, Tisvilde og Tibirke (i de to sidste er forleddet det førkristne gudenavn Tyr). Efterleddene -lunde, -birke og -tykke viser, at der tidligere har været skovrydninger i dette område. De fleste af disse landsbyer blev senere kirkebyer.

Dette bebyggede område i den vestlige del af det gamle Frederiksborg amt dannede senere tre herreder: Strø herred, Lyng herred og Jørlunde herred (senere Ølstykke herred), der tilsammen blev kaldt Try herred („de tre herreder“).

Stednavnene fortæller således deres tydelige sprog: landsbyerne lå i den vestlige del af regionen ved Roskilde Fjord, mens den østlige, mere kuperede Øresundsregion synes at have været mere eller mindre ubeboet på denne tid. Enkelte stednavne med ældre endelser kendes dog mod øst: Kettinge, Horneby, Risby og Fredtofte.

Beskrivelse af Nordsjælland omkring 1075

Adam af Bremen, der levede fra ca. 1040-

1081 e. Kr., var magister ved domskolen ved ærkebispesædet Hamborg-Bremen, der i mange år havde været den kristne kirkes yderpost mod nord. I tre bøger beskrev han Hamburgkirkens historie og i en fjerde bog, kaldet „*Beskrivelse af øerne i Norden*“ (*Descriptio insularum Aquilonis*) fra o.1075, samlede han datidens viden om ærkesædets missionsmark. Om øen Sjælland skriver han blandt andet: „ - - *men imod nord, hvor den er øde, finder vi Norgeshavet* (Kattegat) - - “ („ - - *a borea vero, ubi et deserta est, fretum Nortmanniae* - - “). (4) Bebyggelsesmønstret kan have været et helt andet tidligere i historien, men på denne tid, på overgangen fra vikingetiden til middelalderen, var i al fald dele af Nordsjælland, ifølge Adam af Bremen, mennesketomme eller sparsomt bebygget, hvilket svarer godt til stednavnenes udsagn.

Bebyggelses-ekspansion mod øst

Vikingetidens ekspansion uden for landets grænser fulgtes ikke af en nedgang i folketallet i Danmark. Tværtimod øgedes folketallet i vikingetid og tidlig middelalder.

Ny jord udenom de gamle landsbyer blev taget under plov og rydning af den store ødemark og skovegn ved Øresund satte ind. Denne egn var generelt et højereliggende, mere kuperet landskab end egnen ved Roskilde Fjord. Karakteristisk er således højdedraget, der danner hovedvandskellet fra Kattegat ved Rågeleje, syd om Søborg Sø gennem Gribskov, til Sjælsø og Furesø i syd. Lignende kuperet terræn findes i egnen mellem Esrum Sø og Helsingør.

Det kuperede terræn vekslede ofte med mange sø- og mosehuller uden afløb, og dette landskab har i datiden været marginaljord, der var så vanskelig at opdyrke, at der skulle et befolkningspres til, før man gav sig i kast med den.

Torper og rydninger

To stednavneendelser er karakteristiske for denne rydningstid:

Torperne, der var udflytterlandsbyer fra allerede eksisterende landsbyer, findes især i den gamle Roskilde Fjord-bygd, i den vestlige del af Halsnæs og i den østlige del af den nuværende Gribskov Kommune, dvs. i Gribskov og i egnen mellem Esrum Sø og Øresund. (fig.1)

Rydningsskoven - med endelserne -rød, -holt, -bo og -køb - findes i hele den nordlige og østlige del af regionen, men er næsten enerådende i området mellem Esrum Sø, Furesø og Øresund. I Gribskov Kommune finder vi navne som Asserbo, Skærød i et højtliggende terræn, og i det bakkede landskab mellem Hesselbjerg og Gribskov: Udsholt, Højelt (-holt), Aggebo, Holt, Græsted (oprindelig Gresholte), Fredebo, Holgerskøb, Sletfelt (rydning og -holt) og Nellerød. Mod nordøst findes Bregnerød, Hulerød og Villingerød.

I det kuperede landskab mellem Arresø og Roskilde Fjord er -rød navnene fremtrædende: Vinderød, Avderød og Brederød. I dette rydningsområde blev borgen Dronningholm bygget i 1200-årene og mod nord blev der i Asserbo grundlagt et kartheuserkloster, der dog hurtigt blev opgivet, og senere blev til adelsgodset Asserbo.

Det ser derfor ud til, at det især var på mange af de højereliggende, kuperede og skovbevoksede morænebakker, at datidens -rød landsbyer opstod. I den højtliggende Gribskov er der dog et bredt bælte fra Ar-

resø til Esrum Sø med mange -torpnavne.

I de fleste af nybruds-landsbyernes navne er første led et personnavn efter grundlæggeren. Før-kristne navne er det almindelige, men der findes enkelte sene stednavne, der er kommet ind med kristendommen: Pederstrup, Alsønderup (Alexandertorp), Bendstrup, Jonstrup, Bistrup (af Biskopstorp) i Tikøb og Birkerød sogn, Mortenstrup, Ludserød (nu Høvelte), Kirkelte (-holt) og det nu forsvundne Davidstorp, der vil blive omtalt senere.

Det var også i det jomfruelige rydningsområde, at klostrene Esrum og Æbelholt blev grundlagt.

Ved en beregning på grundlag af jordebogen for Kronborg og Frederiksborg len 1582/83 ses, at sognene i den østlige del af regionen, omtrent svarende til rydningsområdet, i gennemsnit havde under syv gårde pr. bebyggelse – i modsætning til Roskilde Fjord-bygden, hvor sognene næsten alle havde syv eller flere gårde pr. bebyg-

gelse. Anlæggelsen af nye bebyggelser synes således at være foretaget af en eller nogle få familier, og de fleste af gårdene og landsbyerne voksede sig aldrig til større bebyggelser. (5) (fig.2)

Nok var det almindelige bønder der ryddede skov, men hurtigt fik kirken, klostret og stormænd ejendomsret til store dele af jorden.

Nye sogne

Hvis afstanden ikke var for stor, kunne ny-

„Nok var det almindelige bønder, der ryddede skov, men hurtigt fik kirken, klostret og stormænd ejendomsret til store dele af jorden“

byggerne tilslutte sig allerede eksisterende sogne, men var der for langt til en kirke, blev der dannet nye sogne. Flere af sognene i den østlige del af den gamle bygd blev udvidet mod øst, således Lynges sogn med Kollerød, Uggeløse sogn med Vassingerød, Nørre Herlev med Børstingerød, Hammersholt og det nu forsvundne Skuerød, Tjæreby sogn med Ullerød, Hillerød og de nedlagte Tuekøb og Ølskøb.

Nybyggersognene ved Kattegatkysten og ved Øresund fik alle kirkebyer med -torp, -køb, -holt, -bo eller -rød navne: Blistrup, Græsted, der oprindeligt hed Gresholte (det store, gamle krongods i Alme blev mærkeligt nok ikke kirkeby), Søborg, der har en særlig historie, Esbønderup, Alsønderup, Nødebo, Tikøb, Asminderød, Grønholt, Lillerød, Karlebo, Blovstrød og Birkerød. (fig.2)

Det er karakteristisk, at kirkebyen ikke kom til at ligge omtrent i midten af sognet som i Roskilde Fjord-bygden, men i den vestlige ende, hvorfra bebyggelsesudviklingen udgik. Dette ses tydeligst for sognene Asminderød, Grønholt, Karlebo og Birkerød.

I Esbønderup sogn lå kirkebyen Esbønderup oprindeligt (før o. 1560) helt mod nord i sognet og landsbyerne, der søgte til kirken lå mod syd i Gribskov. Det frem-

går af en skattemåling fra 1555 (se nedenfor), hvor al jord øst for Esrum Å lå i Tikøb sogn, Lynges herred. Esbønderup sogn var derfor et ægte skovrydningsogn uden adgang til Kattegat, som det formentlig først fik ved Frederik II's mageskifter i Nordsjælland i 1560'erne. Andre eksempler er Alsønderup

og Mårums sogne, der i middelalderen strakte sig mod øst ind i den sydlige del af Gribskov, et område der nu ligger under Nødebo sogn.

På Halsnæs var udviklingen den modsatte. Kirkebyen Torup, der jo selv er en torp, ligger i østkanten af sognet, mens sognets -torp landsbyer på de mere kuperede morænebakker mod vest strakte sig til Isefjordens indløb.

Nybrud i
Tjæreby sogn
i 1171

Biskop Absalon af Roskilde udstedte i 1171 et beskyttelsesbrev til det nyanlagte augustinerkloster på Eskilsø - det kloster der kort efter flyttede til Æbel-

holt. Blandt klostrets besiddelser nævnes blandt andet: *"landsbyen Tjæreby med hele dens besiddelse og kirken i samme landsby, som vi af hensyn til vor sjælefrelse har overdraget Eder som et beneficium (begunstigelse)-"*.

Endvidere gav Absalon klostret "- - den

„Det er karakteristisk, at kirkebyen ikke kom til at ligge omtrent i midten af sognet som i Roskilde Fjord-bygden, men i den vestlige ende, hvorfra bebyggelsesudviklingen udgik. Dette ses tydeligst for sognene Asminderød, Grønholt, Karlebo og Birkerød“

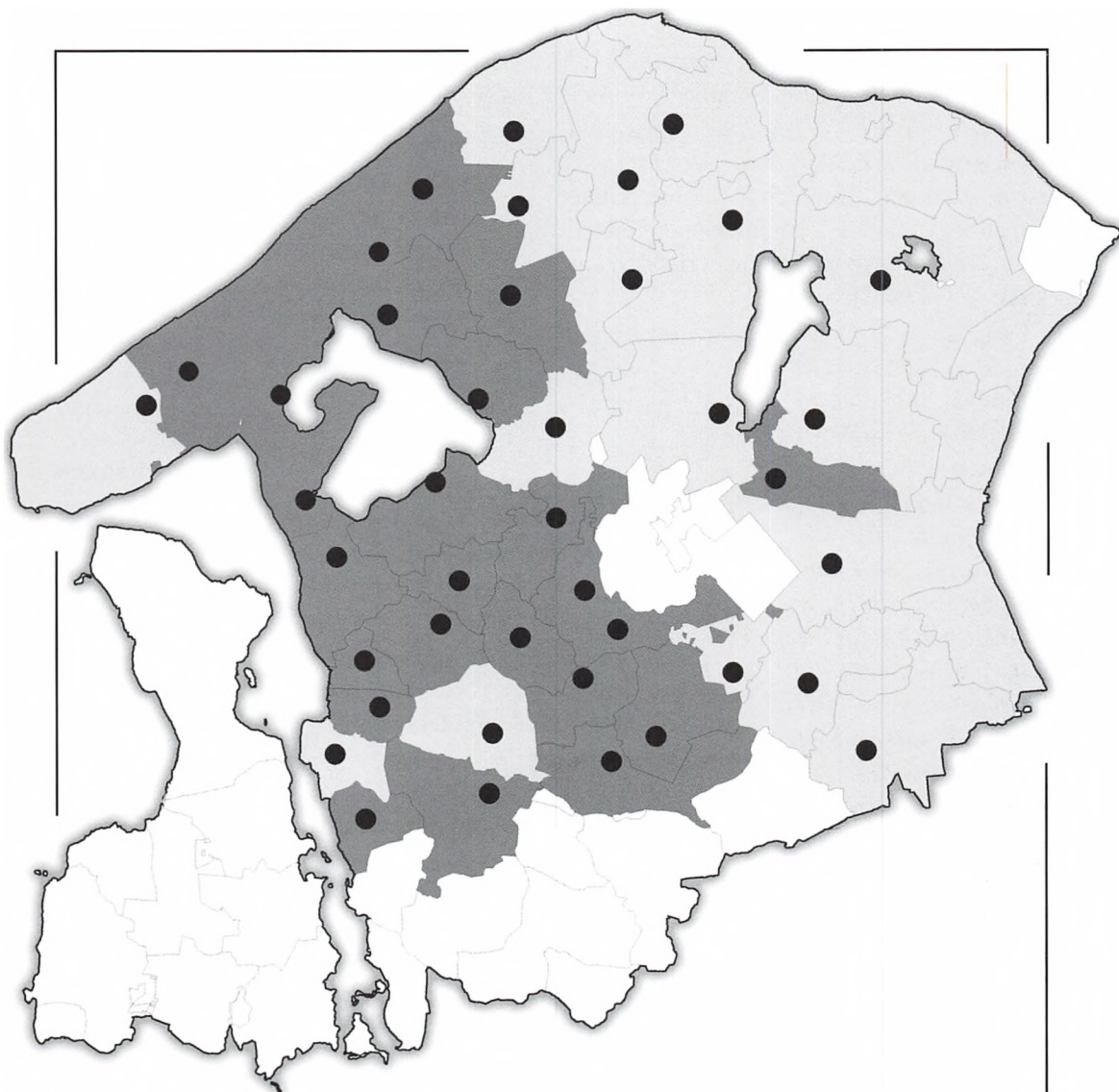

fig. 2: Nutidige sognegrænser med angivelse af kirkens placering i sognet. Det mørkegrå område er sogne med syv gårde eller mere i gennemsnit pr. bebyggelse i jordebogen 1582/83. Det lysegrå område er sogne, hvor der i gennemsnit var under syv gårde pr. bebyggelse, hvilket nogenlunde svarer til rydningsområdet. Hovedskellet går omtrent fra Rågeleje i nord til Farum Sø i syd, med udsving i Alsønderup sogn, der er en ung bebyggelse med kristne stednavne: Alsønderup (*Alexander Thorp*) og Bendstrup (af *Benedict*), og Grønholt sogn, der har to usædvanligt store landsbyer med -holt endelsen: Grønholt (12 gårde) og Lønholt (16 gårde). Desuden ses rydningsområdet på Halsnæs og omkring Slangerup og Frederikssund. I jordebogen er der ingen oplysninger om Frederiksborg slotssogn, Ølstykke herred, Horns herred og købstæderne Helsingør og Slangerup.

trejdedel af tienden, som vi skulle have af hele det sogn, og at alle, som dyrker jorder i samme sogn, på deres egne vogne skal bringe tienden til Eders lade inden for dette sogns grænser.” Den tiende der her er tale om er bispetienden, som biskoppen rådede over. De øvrige to tredjedele af tienden var kirke- og præstetienden.

Følgende beskrivelse i brevet viser udviklingen på kanten af Gribskov: ”Og hvis der måske skulle komme til at opstå den tvangs-situation for os eller for nogen af vore efterfølgere, at der bør opføres en anden nærliggende kirke, fordi samme sogn kan synes nogle at have en alt for vid udstrækning, skal det hverken være os eller en af vore efterfølgere tilladt at fradrage noget af Eders fornævnte kirkes tiender, der udgør mere end en fjerdedel, og overføre dette til den ny kirke”. (6)

Absalon forudså således den mulighed, at der kunne opstå et nyt sogn, hvis skovrydningen i Gribskov, der tilsyneladende var i fuld gang, fortsatte. Stednavnene i Tjæreby sogn og deres indbyrdes placering er i miniformat et billede på hele regionens bebyggelsesudvikling: længst mod syd ligger det gamle Harløse, længere mod nord vikingetidens Tjæreby, der blev kirkeby. Nordøst herfor rydningslandsbyerne Ullerød og de nu forsvundne Ølskøb, Tuekøb og Sponnilt (-holt) i det der i dag er Frederiksborg slotssogn og Nødebo sogn. I den vestlige del af sognet blev Æbelholt kloster grundlagt.

Herrederne

Skovrydningen og det forøgede folketal medførte i første omgang ikke deling af de tre herreder, Try herred, eller oprettelse af nye. De to nordligste herreder, Strø herred og Lyng herred, blev udvidet mod nord og øst.

Strø herred kom til at omfatte hele Kattegatkysten fra Halsnæs til Esrum Å og Esrum Sø. Først i midten af 1200-årene udskiltes området mellem Arresø, Kattegat

og Esrum Sø i et selvstændigt herred: Holbo herred, der første gang findes nævnt i Æbelholtbogen 1285: *Holmbohæret*. (7)

Lyng herred forblev i middelalderen udelt, således at herredet strakte sig fra Roskilde Fjord i vest, til Esrum Å og Kattegat i nord og Øresund i øst. Opdelingen i Lyng-Frederiksborg herred og Lyng-Kronborg herred skete først efter middelalderen.

Jørnlunde herred lå inddeklemt mellem allerede eksisterende herreder og kom senere til at hedde Ølstykke herred.

Middelalderlig stagnation

Allerede i middelalderen gik befolkningsudviklingen i rydningsområdet i stå. Forsvundne gårde og landsbyer (ødegårde) er kendt fra Esrum klostres brevbog, der blev skrevet i slutningen af middelalderen, ligesom nedlæggelser efter middelalderen er kendt. Årsagerne hertil kan være flere. Nogle af de stednavne, der er nævnt i brev-

„Først i midten af 1200-årene udskiltes området mellem Arresø, Kattegat og Esrum Sø i et selvstændigt herred: Holbo herred, der første gang findes nævnt i Æbelholtbogen 1285: Holmbohæret“

bogen, men ikke senere, kan have skiftet navn, men andre er uden tvivl forsvundet ved oprettelse af ladegårde (grangier).

Ødegårdskrisen i middelalderen er et kendt fænomen, pesten "den sorte død" i midten af 1300-årene og hertil rydningsområdets ringe bonitet kan være andre årsager. 1688-matriklens hartkornsangivelser viser, at sognene i den gamle bygd udskiller sig klart ved at have et større hartkorn end sognene i rydningsområdet.(8)

Hvad end grunden har været, så er resultatet, at Nordsjælland i dag er en af landets skovrigeste egne.

Først efter middelalderen har befolkningstallet gjort det nødvendigt at bygge nye kirker og oprette nye sogne især ved Øresund: Gilleleje, Hornbæk, Ålsgårde, Hellebæk, (Helsingør har en særlig historie), Egebæksvang, Mørdrup, Humlebæk, Nivå, Hørsholm, Rungsted, Høsterkøb og Usserød. Navnlig i første halvdel af 1900-årene øgedes antallet af nye kirker og sogne. Årsagen til denne udvikling skyldes dels fiskerlejernes fremgang, men især påvirkningen fra den stadig større hovedstad.

Kongeligt regale

Hvem ejede denne store ødemark ved Øresund i tidlig middelalder?

Oprindeligt var disse områder almindinger, dvs. fællesjord, der var åbne for benyttelse af alle. Gribskov var således en alminding, hvilket navnet også viser: skoven og jorden, som enhver kunne gribe eller bruge. Bønder, der slog sig ned på disse jorder, var følgelig selvejere.

I løbet af 1000- og 1100-årene blev denne ret til den uopdyrkede jord indskrænket af kongemagten således, at "hvad ingen ejer,

ejер kongen". Dette gjaldt dog kun jorden, mens bønderne havde brugsretten til skoven til hugst og kvæggræsning (kvægboder i skoven som Asserbo, Aggebo, Fredebo, Nødebo, Karlebo og Veksebo) og retten til at drive svin på olden.

Det kongelige regale betød, at bønder, der slog sig ned i skoven, ikke længere var selvejere, men blev kronens fæstere. Men i løbet af middelalderen blev store dele af jorden givet bort, solgt eller mageskiftet til stormænd eller til kirkelige formål.(9)

Et eksempel på strid om ejerforholdet findes i Esum klostres brevbog: Nogle bønder, der havde slået sig ned på et sted der kaldtes Stenholt (Nødebo sogn), havde solgt stedet til Esum kloster for seks mark. Munkenes interesse for dette sted skyldtes uden tvivl muligheden for mølledrift ved de mange skovbække, der her løb ud i Esum Sø. Endnu i dag findes her et møllehus til Stenholt Mølle.

Kong Valdemar anfægtede dog dette salg, idet "det lå under kongens oppebørsel og ret" og "fordi det er vor domæne". Med andre ord: bønderne, der troede at de var selvejere, havde i virkeligheden slået sig ned på krongods, det såkaldte kongeleve.

Kongen frafaldt dog sin ret til Stenholt og udstedte "til frelse for vor sjæl" et skøde til Esum kloster mod at munkene "af egen drift" erlagde fire mark sølv til kongen.

Brevet blev udstedt "på borgen". Denne borg var Søborg, men lad os først vende os til ærkebiskop Eskil af Lund og hans betydning for både Søborg og Esum kloster.(10)

Ærkebiskop Eskil og Esum klostres brevbog

Som i nutiden var det også i middelalderen

*"hvad ingen
ejer,
ejer kongen"*

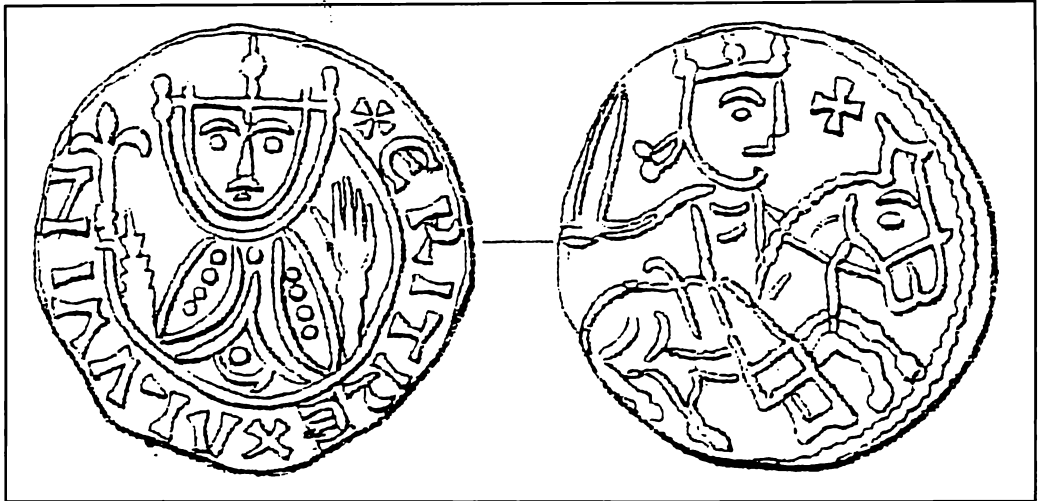

fig. 3: Mønt præget i Lund for kong Erik 2. Emune (1134-1137). På forsiden: den kronede konge med scepter og omskriften ERIT REX ALVVIN. Alwin er navnet på møntmesteren. Bagsiden: den kronede konge til hest med et sværd i hånden. Det var rytteriet, der sikrede Eriks sejr ved Fodevig 1134. (Hauberg 1).

vigtigt at have skriftlig dokumentation på erhvervet jordegods. Esum klostres munke samlede i året 1497 afskrifter af alle de adkomstbreve, pavelige og biskoppelige stadfæstelsesbreve og andre former for retsdokumenter, som de i tidens løb havde fået på det jordegods, de siden klostrets grundlæggelse i midten af 1100-årene havde erhvervet. Bogen - kaldet Codex Esromensis - blev afsluttet med en jordebog, der redegjorde for klostrets gods i 1497.

Ærkebiskop Eskil nævnes i flere af de ældste dokumenter; i nogle tilfælde som dokumentets udsteder. Eskils eget arkiv er ikke bevaret, hvis et sådant overhovedet har eksisteret.

Eskils godstransaktioner er kun belyst i det omfang disse fik virkning for Esum kloster. I de bevarede afskrifter nævnes også nogle ellers ukendte godshandler mellem klostret, kongen, Roskildebispen og andre.

Givet er det, at Eskils hånd ses bag omformningen af ejendomsforholdene i Nordsjælland i årtierne omkring 1150. Eskils ak-

tiviteter i Nordsjælland må således i hovedsagen beskrives ved hjælp af Esum klostres brevbog, men findes dog også beskrevet af Saxo og få andre samtidige kilder. Men kombineret med senere kilder, der belyser Søborg-området historie, er det muligt at komme nærmere på forholdet mellem Eskil og Søborg, som ifølge Saxo - under et andet navn - blev bygget af Eskil.

Eskil - kirkens mand i en urolig tid

Eskil blev født omkring år 1100 ind i den jyske stormandsslægt Thrugot. I sin ungdom blev han sendt til domskolen i Hildesheim i Sachsen, hvor han fik sin gejstlige uddannelse. Efter sin hjemkomst blev han domprovst ved ærkebispesædet i Lund, hvor han nævnes 1133. Her havde han et tæt samarbejde med sin farbroder ærkebiskop Asser.

Kong Niels' regeringstid (1104-1134) havde været en fredelig tid i Danmark, men da hans søn Magnus 1131 myrdede Knud

Lavard, der var søn af Niels' forgænger Erik 1. Ejegod (1095-1103), brød borgerkrigen ud mellem kong Niels og Knud Lavards broder Erik.

Ærkebiskop Asser sluttede sig til Erik, og Eskil sluttede sig antagelig til sin farbroder. Under det afgørende slag ved Fodevig på Skånekysten 1134, hvor Erik som noget nyt anvendte 300 tyske brynjelædte ryttere, mistede bl.a. Magnus og fem bisper livet, og kong Niels blev på sin flugt dræbt i Slesvig.(11)

Eskil blev samme år biskop i det ledige, godsrige og indflydelsesrige Roskilde Stift. Erik blev konge under tilnavnet Emune (1134-1137). (fig.3)

Eskils stridbare sind kom hurtigt til udfoldelse. Sammen med den sjællandske stormand Peder Bodilsen gjorde han ifølge Saxo oprør mod Erik Emune, men led nederlag.

Af samtidige dokumenter ses, at Eskil støttede Bodilslægten, en af datidens magtfulde stormandsslægter, i oprettelsen af Skt. Pe-

ders kloster i Næstved, hvorimod han ikke nævnes i det brev, hvormed kong Erik stiftede et kloster i Ringsted til minde om den myrdede Knud Lavard, som kongeslægten arbejdede på at helgengøre.

Ærkebiskop Asser døde 1137. Erik Emunes tidligere kapellan Ricco, biskop af Slesvig, blev udset til at efterfølge Asser, men da kongen blev dræbt senere samme år, faldt valget på Eskil, mens Ricco blev biskop i Roskilde.(12)

Samarbejde mellem kirke og kongemagt

Med den nye konge Erik Lam (1137-1146) blev forholdet mellem kirke og kongemagten ændret til det bedre.(fig.4)

Kongemagten derimod kom i store vanskeligheder, da en ny borgerkrig i årene 1140-1143 hægede landet: Oluf, barnebarn af kong Erik 1. Ejegod, krævede tronen.

Saxo beskriver detaljeret opgøret mellem

fig. 4:

Øverst: Mønt præget i Lund for kong Erik 3. Lam (1137-1146). Forsiden: den kronede konge med sværd og omskriften ERICV RE (ECRI?). Bagsiden: billede af en biskop i bispestolen med krumstav og oprakt hånd, formentlig ærkebiskop Eskil. Mønten symboliserer samarbejdet mellem kongemagten og kirken (Hauberg 1). Nederst: Mønt præget i Lund for kong Oluf. Forsiden: den kronede konge med scepter og omskriften OLVPIV. Bagsiden kan ikke tydes. (Hauberg 1).

Erik Lam og Oluf og Eskils svære problemer i borgerkrigen:

Det lykkedes Oluf at blive valgt til konge i Skåne. Eskil førte en hær mod ham, men blev slået og måtte sværge troskab til Oluf. Han skiftede dog snart mening og flygtede til Sjælland.

Eskil førte en kongelig hær mod Oluf, men led igen nederlag. Oluf indsatte derpå en ny ærkebiskop i Lund, der dog ikke kom til at sidde længe i ærkebispesædet, idet Erik Lam angreb Oluf med en flåde. Oluf måtte flygte og den falske ærkebiskop blev hængt.

Atter kom Oluf til Lund. Her besejrede han Erik Lam, og førte derpå sin hær til Sjælland, hvor han ved Bythinga Å (*Bythinga amnis*), der antagelig er identisk med Arresøens gamle udløb, nord om Vinderød sogn, ud i Roskilde Fjord, blev slået af biskop Ricco af Roskilde.(13)

Oluf måtte flygte til Halland. På et togt mod Sjælland overrumplede og dræbte han Ricco på dennes bispegods i Ramløse.(14)

I et slag i Skåne faldt Oluf og der var igen fred i landet.

Borgerkrigen viste hvor farligt det var ikke at have tilflugtssteder. Eskil kunne ikke sikre sig mod Oluf og ærkebiskop Ricco måtte betale med livet selv om han opholdt sig på sin gård.

For Eskil har det sandsynligvis været alt afgørende at sikre sig for det tilfælde, at tiderne igen skulle blive urolige.

Erik Lams godsgaver

Som eksempler på det gode forhold mellem kirken og kongemagten nævner Saxo, at Erik Lam ved to lejligheder belønnede sine hjælpere i opgøret med Oluf:

Efter slaget mellem Eskil og Oluf o.1140 og Eskils flugt til Sjælland, belønnede kongen Eskil ”for hans hengivenhed og bestandighed ved at skænke ham rigt jordegods og adskillige landsbyer”. (15)

I 1144 ægtede Erik Lam den bremiske ærkebiskop Hartvigs søster og Saxo skriver, at efter hendes tilskyndelse bortgav han ”det jordegods, der fra gammel tid af havde tilhørt kongerne, særlig til dem, der havde stået ham tappert bi imod Olaf, så han skånede ikke kronens liggendefæ, men brugte det til at belønne folk for de farer, de for hans skyld havde udsat sig for, som om han kun havde fået det for rundhåndet at give det bort til andre og bruge det alt sammen til sold til sine krigsfolk”.(16)

Vi ved ikke hvilket krongods, Eskil og andre fik for deres hjælp til kongen. Strengt taget har vi intet bevis for rigtigheden af Saxos påstand, men set i lyset af, at Eskil senere besad Søborg og stod bag oprettelsen af Esrum kloster med jord, der udtrykkeligt var givet af Erik Lam (herom senere), kan der meget vel være tale om dette jordegods i rydningsområdet, der på denne tid var under opdyrkning.

Villingerødprivilegiet 1145

I slutningen af august i året 1145 mødtes det danske riges mægtigste gejstlige og verdslige mænd med kongen og ærkebiskoppen i spidsen til kirkefest ved ærkebispesædet i Lund. Blandt deltagerne nævnes biskop Asser af Roskilde, biskop Herman af Slesvig, Svend Eriksen (Grathe), kong Erik Emunes søn, og Knud Magnusen, barnebarn af kong Niels. Anledningen til dette store fremmøde var indvielsen af domkirken, der skulle finde sted den 1. september.

Bygningen af domkirken blev påbegyndt af ærkebiskop Asser i begyndelsen af århundredet, og hans brodersøn Eskil, der efterfulgte ham i 1137 i ærkebispesædet, kunne nu indvie hovedkirken til jomfru Maria og den hellige Laurentius.

Ved sådanne lejligheder, når så mange betydningsfulde personer var samlet, blev der

ofte indgået aftaler af vigtighed for samfundet.

En af de beslutninger, der blev taget i disse sensommerdage kender vi som afskrift i Esrum klostres brevbog, hvor det i øvrigt er brevbogens ældste dokument. (17)

Erik Lam overlod ved denne lejlighed jordegods og kongelige rettigheder på Sjælland til biskop Herman med følgende begrundelse: *"Det er min vilje, at det skal være vitteligt for alle i mit rige, små såvel som store, hvorledes jeg med gavmildhed og i min kongelige nåde har taget mig af biskop Herman, der under tumult og oprør blandt folket er blevet berøvet sit bispesæde, og at jeg af ærbødighed for den gejstlige stand, og fordi han stod mig mandigt bi i mine trængsler, har tilstået ham følgende, for at han indtil videre kan blive anstændigt anbragt"*.

Herman fik en gård i Brøndby med alt tilliggende og en mølle i Lugen - det gamle navn på Mølleåen i Nordsjælland - og *"hvis dette gods skulle gå over i fremmed besiddelse, skal det erstattes med andet af tilsvarende værdi"*. Denne formulering dækker over, at fremtidige konger kunne annullere denne gave, idet der jo her var tale om krongods, der tilhørte kronen (kongeembedet), og som i princippet ikke kunne bortgives. (18) Denne regel blev dog gentagne gange gennemhullet ved gaver til kirker og klostre i middelalderen.

Endvidere fik Herman hele det kongelige sagefald (bøder) i Lille herred og i det halve Smørum herred (begge mellem København og Roskilde) og endnu et herred, når kongen kunne frigøre det. Desuden fik han kon-

gens midsommergæld (afgift af købstadsgrunde) i Lund, der udgjorde 10 mark årlig.

Kongen havde sammen med ærkebiskop Eskil og mange andre navngivne *"hovmænd"* forhandlet og bevidnet, at dette var sket i ærkebispens hus i Lund.

I samme dokument bevidnede andre navngivne mænd - bl.a. Erik Lams kapellan Asser, der havde været munk i Eskilsø kloster og efter biskop Riccos død var blevet biskop i Roskilde, og Peder Lagesen og hans broder Niels - at kongen i Siundes hus havde overdraget biskop Herman *"den ejendom i*

"den ejendom i skoven Ørvid, som kaldes Villingerød, med de skel, som hørte til, og med ejendomsret efter vor lovs sædvane til evig tid"

skoven Ørvid, som kaldes Villingerød, med de skel, som hørte til, og med ejendomsret efter vor lovs sædvane til evig tid". Begrundelsen for disse begunstigelser angav kongen selv: biskop Herman var under tumult og oprør i bispebyen Slesvig blevet berøvet sit

bispesæde og Herman havde hjulpet kongen i dennes trængsler. Der henvises sandsynligvis til borgerkrigen med Oluf.

Hvem var denne gejstlige mand, der således med ærkebiskop Eskils medvirken blev begunstiget med krongods af kongen?

Biskop Herman

Herman stammede fra en velhavende familie i Rhinegnen, hvor han fik sin gejstlige uddannelse i klostrene Rolduc og Dünewald. Herfra kom han til Danmark, hvor han 1135 nævnes som Eskils kapellan, mens Eskil var biskop i Roskilde og senere blandt præsteskrabet ved domkirken i Lund.

Den nordiske kirkeprovins lå oprindeligt under ærkebisen i Hamburg-Bremen. Kong Erik 1.Ejogod (1095-1103) fik under et besøg i Rom udvirket, at Lund 1104 blev selvstændigt ærkebispesæde for Danmark, Norge og Sverige. Men pave Innocens 2. annullerede 1133 denne ordning og degraderede ærkebiskop Asser i Lund til biskop, underlagt ærkebiskoppen i Hamburg-Bremen.

Herman blev af Eskil sendt til Rom og fik ved sine diplomatiske evner udvirket, at Lund igen blev selvstændigt ærkebispesæde, som Eskil overtog ved Assers død 1137.

Ved kongens og Eskils indflydelse blev Herman som tak for denne vellykkede mission biskop i Slesvig. Stiftets menighed foretrak imidlertid en af deres egne og Herman måtte, som beskrevet i Erik Lams Villingerød-privilegium, trække sig. Erik Lams gave til Herman i Lund 1145 er derfor sandsynligvis ikke blot en tak for tjenester, som Herman har ydet kongen, men vel også en tak for hans indsats for at fravriste ærkesædet i Hamburg-Bremen overhøjheden over den nordiske kirkeprovins.

Herman nåede dog ikke at få megen glæde af kongens gave, idet han døde i et af de nærmest følgende år. Han blev begravet i krypten i Lunds domkirke. (fig.5)

Villingerød-privilegiet er det ældst kendte eksempel, der sætter ærkebiskop Eskil i forbindelse med Nordsjælland, men snart fulgtes det af andre gods-transaktioner, hvor Eskil spillede en aktiv rolle.

Det rejser spørgsmålet, om gaven på Villingerød til Herman var den begivenhed, der gjorde Eskil bekendt med Nordsjælland eller om det forholder sig omvendt: at Eskil allerede havde godsinteresser her - jævnfør de af Saxo nævnte godsgaver til Erik Lams medkæmpere - og som følge deraf foreslog kongen, at krongodset Villingerød blev en del af jordegods, der blev udlagt til Hermans underhold.

fig. 5: Biskop Hermans gravsten i Lund domkirkes krypt. Bisen er stilfuldt afbildet i sit skrud og med bispestav.

To konger - borgerkrig

Da Erik Lam i 1146 valgte munkekutten frem for kongekronen, krævede kong Erik Emunes søn Svend (Grathe) og Knud, der var sønnesøn af kong Niels, tronen.

Knud blev valgt til konge af jyderne på

fig. 6: Nogle af den danske middelalders smukkeste mønter er brakteater (mønter med ensidigt præg) med portrætter af: a) kong Svend 3. Grathe (1146-1157). Omskriften: ALABURGA (Aalborg), stedet hvor den er præget. (Haugberg 12a). b) kong Knud 3. (1146-1157). Omskriften: CANVT REX. Præget i Viborg. (Haugberg 3)

Viborg ting, men da han var søn af den Magnus, der myrdede Knud Lavard ved Ringsted 1131, var hans kandidatur umuligt på Sjællands ting i Ringsted. Her valgte tinget i stedet Svend og Skånes ting fulgte sjællænderne. (fig.6)

Knud Lavards søn Valdemar, der i 1146 kun var 15 år, kunne endnu ikke komme i betragtning, men sluttede sig af naturlige grunde til Svend, men svigtede senere Svend og trolovede sig med Knuds halvsøster.

Valget af to konger udløste en borgerkrig, der først sluttede med Valdemars endelige sejr 1157.(19)

Ifølge Saxo støttede Eskil i begyndelsen Svend, men tog snart parti for Knud. Eskil blev taget til fange af Svend og spærret inde i sin egen kirke. Men af frygt for bandlysning løslod Svend ham atter og ”- - skænkede ham oven i købet en landsby og en stor del af Bornholm for at gøre ham til sin oprigtige ven”.(20)

Ældre Sjællandske Krønike nævner kun under året 1149, at det drejede sig om halvdelen af Bornholm.(21) En senere kilde, Ærkebispkrøniken fra Lund fra den sidste halvdel af 1300-årene identificerer landsbyen med Åhus slot og by og erstatter Bornholm med Ljunits herred på Skånes sydkyst. Senere sad ærkebispesædet i Lund inde med tre af fire herreder på Bornholm. Ærkebispkrøniken synes således ikke at være troværdig, som det er beskrevet af Lauritz Weibull i sin gennemgang af denne kilde.(22)

Men hvilken landsby kunne være så vigtig og betydningsfuld en gave for Eskil, at Saxo udtrykkelig nævner den sammen med Bornholm? Måske fik Eskil ved denne lejlighed Svend Grathes godkendelse af Erik Lams afhændelse af krongodset Esrum, således som følgende afskrift i Esrum klostrets brevbog viser.

Kong Svends Esrum- og Villingerød-privilegium

I dette udaterede brev bekendtgør Svend ” - hvorledes den landsby, som kaldes Esrum, der i kraft af kongeafgang og kongetiltræden tilhørte den kongelige ret, med alt dens tilliggende er blevet henlagt til tjenesten for Gud. Eskil, ærkebiskop af den hellige kirke i Lund - from ihukommelse - skaffede sig nemlig den fornævnte landsby fra min forgænger kong Erik som et precarium (ved at bede) og gav den til bedring af brødrenes forhold, ja til lindring af deres trange kår, som tjener Gud sammesteds. Og jeg, som efter ham (Erik) opnåede den højeste magt i riget, har - om end den kongelige majestæt knap kunne tolerere en sådan donation, hvor lovlig den end var foretaget - godkendt hvad der var sket, og har stadfæstet det på de vilkår, jeg burde, ikke fordi jeg blev overtalt ved en fremført bøn eller påvirket af en købesum, men fordi jeg indså, at det ville være til gavn for manges frelse.

Og fordi denne ringe og spinkle besiddelse ikke formår at give underhold til så mange mennesker, har den fornævnte ærkebiskop tillagt de fornævnte brødre en anden landsby, nemlig Villingerød, som han har købt for penge af arvingen efter biskop Herman af kirken i Slesvig. Og jeg har desuden for at forberede en havn for såvel mig som mine forgængere og efterfølgere efter denne

verdens skibbrud fritaget brødrenes landboer (fæstere) for al tjenesteydelse, som de skyldte mig og mine efterfølgere”.(23)

Kongerne havde kun råderet over krongodset så længe de selv levede. En efterfølgende konge var ikke bundet af sin forgængers dispositioner og kunne tilbagekalde tidligere overdragelser. Da Esrum var krongods, kunne Svend ikke godkende, at Erik Lams gave skulle være permanent,

men bøjede sig under henvisning til andres og ikke mindst sin egen frelse. Svends godkendelse sikrede munkenes ejendomsret til Esrum.

Brevet fra Svend er blevet dateret til årene mellem 1151 og 1157. Men den sidste del af perioden er næppe tænkelig, da Svend fra 1154 til 1156 var i landflygtighed og Eskil under en udenlandsrejse blev holdt fangen fra 1156 til 1158. Hertil kommer, at forholdet

mellem Svend og Eskil med tiden ændredes til det værre.

Eskils egen beskrivelse af købet af Villingerød

Biskop Hermans arvinger anfægtede senere Eskils køb af Villingerød.

I to udaterede breve, der antages at være skrevet mellem 1167 og 1174 erklærede Eskil, at han ”for en passende sum” havde købt Villingerød af Jens ”dekan ved vor kirke”. Denne Jens havde altså arvet Villingerød efter Herman. Til bod for sin sjæl overdrog Eskil derpå Villingerød til

**„Kongerne
havde kun råderet
over krongodset så
længe de selv levede.
En efterfølgende konge
var ikke bundet af sin
forgængers dispositio-
ner og kunne tilbage-
kalde tidligere over-
dragelser“**

brødrene i Vor Frue Kloster i Esrum.

En ung mand ved navn Florentius, en dattersøn af dekanen, havde anfægtet lovligheden af denne handel. Eskil lod Florentius stævne for sig og andre af kirkens ledere i Lund, blandt hvilke var biskop Absalon.

Florentius godkendte derefter sin bedstefaders afhændelse af Villingerød til ærkebiskop Eskil og udstedte et brev derpå, underskrevet af Bent, Florentius' broder og ni gejstlige vidner.(24)

Pavelig stadfæstelse af Esrum kloster

I Middelalderen var pavelige beskyttelses- og stadfæstelsesbreve af allerstørste betydning for legitimiteten af klostrenes godsbesiddelser, og pavebrevene står da også forrest i Esrum klostres brevbog.

I et brev til *"Vilhelm i Esrum kloster, og hans nuværende og tilkommende brødre, der lever et regelbundet liv"*, dateret den 29. december 1151, fastsætter pave Eugenius 3. (1145-1153) at *"alle besiddelser og alt gods, som samme kloster for øjeblikket besidder på retsmæssig og kanonisk vis eller med Herrens bistand i fremtiden vil kunne erhverve gennem pavelig bevilling, kongelig eller fyrstelig gave, de troendes skænk eller på andre retmæssige måder, skal forblive urokket og urørt i Eders og Eders efterfølgeres eje.*

Blandt disse anfører vi med navns nævnelse: Villingerød med dens tilliggende,

Aveholm, det, som I ejer i Tange og i Dauithestorp i kraft af gave fra vor ærværdige broder Eskil, ærkebiskop af Lund". (25)

Brevet er adresseret til Vilhelm, der formentlig var abbed, og brødrene i Esrum kloster, men alligevel nævnes stedet Esrum ikke blandt klostrets besiddelser. Måske er det underforstået, idet der bruges udtrykket *"blandt disse –"*, eller Svends ovenfor nævnte godkendelse er yngre end pavebrevet.

Esrum kloster havde altså allerede ved udgangen af året 1151 erhvervet sig flere landsbyer fra Eskil: hele Villingerød, Aveholm og dele af landsbyerne Tange og Dauithestorp (Davidstorp).

Esrum bliver cistercienserkloster

Det kloster, der blev oprettet i 1140erne

ved Esrum sø, var et benediktinerkloster, men 1152 rejste Eskil til sin ven abbed Bernhard i Clairvaux i den nordøstlige del af det nuværende Frankrig, der var et af datidens betydeligste klostre. Bernhard var en af den romersk-katolske kirkes betydeligste kirkepolitikere og var sjælen bag det andet korstog (1147-1148). Han døde 1153 og blev allerede 1174 kåret til helgen og har siden 1850 været anerkendt som en af den katolske kirkes kirkelærere. Fra Clairvaux hjemførte Eskil en koloni af cisterciensermunke til Esrum kloster, der således ændredes til

„Esrum kloster havde altså allerede ved udgangen af året 1151 erhvervet sig flere landsbyer fra Eskil: hele Villingerød, Aveholm og dele af landsbyerne Tange og Dauithestorp (Davidstorp)“

et cistercienserkloster, hvor munkene levede efter strengere regler end benediktiner-munkene.

De middelalderlige annaler (årbøger): *Annales Colbazenses*, *Annales Lundenses*, *Annales Ryenses* m.fl. nævner, at munkene kom til Esrum i året 1153. En enkelt: *Annales Essenbecenses* nævner året 1152. (26)

Borgerkrigens afslutning

Valdemar brød i 1154 med Svend og trolovede sig med Knuds halvsøster Sofie og på Viborg ting blev både Knud og Valdemar hyldet som konger. Svend blev svigtet af sine tidligere støtter og begav sig i landflygtighed hos sin svigerfader i Sachsen. Knud og Valdemar var nu enekonger i Danmark.

Efter at have samlet støtte i udlandet vendte Svend efter tre år tilbage til Danmark. En deling af magten skulle besegles ved et møde i Roskilde. Her blev Knud dræbt af Svend i det der siden er blevet kendt som blodgildet, mens det lykkedes Valdemar og Absalon at undslippe til Jylland. Valdemar holder bryllup med Knuds søster Sofie for at samle Knuds tilhængere om sig. Det endelige opgør fandt sted den

fig. 7: Brakteater med portrætter af kong Valdemar 1. (den Store) og dronning Sofie omkring en palmegren og et sværd. Præget på ukendte norrøjske møntsteder. De er måske præget i anledning af sejren over kong Svend på Grathe hede. (Hauberg 25 og 26).

23. oktober 1157 på Grathe hede syd for Viborg, hvor Svend blev dræbt.

Valdemar, senere kaldt den Store, var nu enekonge og hermed indledtes en periode i Danmarkshistorien, der går under betegnelsen Valdemarernes tidsalder. Den blev kendetegnet af fred og fremgang, navnlig da vendernes hærgen, der under borgerkrigene havde plaget landet, blev bragt til ophør. (fig.7)

Eskils tilfangetagelse

Eskil var igen i 1156 på rejse til Clairvaux og Rom. På vej hjem i 1157 blev han taget til fange i Burgund (i dag i det østlige Frankrig). Pave Hadrian 4. (1154-1159) beskyldte den tysk-romerske kejser Frederik Barbarossa, på hvis indflydelsesområde tilfangetagelsen var sket, for at stå bag dette overgreb på kirkens mand og forlangte Eskil frigivet. Kidnapningen blev anledningen til et brud mellem pavestolen og kejseren.

Kejseren beskyldte Eskil for at have for-

mindsket hans rige og krone, idet Eskil skulle have medvirket til, at kejserens vasalkonge Svend, der i 1152 havde måttet anerkende kejseren som lensherre, måtte gå i landflygtighed. I kejserens øjne var Eskil en oprører.

Hvorledes Eskil slap fri vides ikke, men i et brev opfordrer han til forbøn for sig, men forbyder, at der gives løsepenge.(27)

I foråret 1158 var han igen tilbage i et ganske forandret Danmark.

Kong Valdemars Urmisrød- og Såne-privilegium

I taknemmelighed over sejren over Svend skænkede Valdemar på en synode i Roskilde i foråret 1158, hvor Eskil, seks biskopper og en række af rigets stormænd var samlet, sit fædrene gods i landsbyen Vitskøl ved Limfjorden til et cistercienserkloster.

Esrum kloster skulle også snart få gavn af, at der igen var fred i landet.

Valdemar foretog - som det siges senere i et brev fra 25. februar 1174 "*i mit kongedømmes første år*" - en handel med Esrum kloster og godkendte klostrets ejendomsret til en torp og halvdelen af en landsby:

"Efterdi det er vor pligt at sørge for, at de, som bor i vort rige, lever i fred og ro, og særligt at de, som lever i et helligt fællesliv, beder til Gud for vor frelse og rigets beståen, er det vor vilje, at det skal være vitterligt for såvel fremtidige som nulevende, at den torp, der hedder Urmisruth, og som Tord Sæmundsen fik som kongelig gave af vor slægtning kong Knud med vort samtykke, har han mageskiftet med brødrene i Esrum for noget jord, som de havde i Gundsølille, samt for tre mark sølv.

Skellet mellem denne landsby og den, der hedder Auetoft, således som vore mænd har fastlagt det, går fra Brocher til Aspastig og

derfra mod nord til Arlunde enge".

Denne skødning skete i overværelse af "*vore mænd Selegrin, Magnus Ulfson og Tage Algotsen af Fyn*".

I den anden halvdel af brevet skriver Valdemar:

"Men vi ønsker fremdeles også, at dette skal være vitterligt for alle troende: at halvdelen af landsbyen Såne, som i gammel tid lå under kongens ret og med tilladelse af en konge, som var vor forgænger i riget, var gået over til andre ejere, har vi med kongelig ret fået fra Peder Lagesen, der en tid måske var dens ejer, og at både såvel samme Peder som vi har skødet den til ovennævnte brødre, fordi den støder op til deres markskel og ligger meget gunstigt for dem, og vi har lagt det, vi har foretaget, fast på de rette måder. Men brødrene har, for at denne handling skulle være gyldig og uomstødelig i fremtiden, med en mark guld bidraget til forgyldning af vor fader Knud (Lavards) skrin. Og vidner herom er Esbern, biskop af Slesvig, Selegrin, Palle, Erland, Niels Noit og mange andre". (28)

Hvor torpen Urmisruth (Urmisrød) lå vides ikke, men sandsynligvis i Tikøb sogn. Såne (i originalteksten kaldet *Sande*) findes på østsiden af Esrum sø. Da der var tale om tidligere krongods, var det nødvendigt for munkene i Esrum at få den nye konges godkendelse af hans forgængeres afhændelse af dette.

Peder Lagesen, der sammen med kongen skødede disse ejendomme, var 1145 medvidne på Erik Lams Villingerød gave til biskop Herman.

Dateringen af brevet til det første år af Valdemars regeringstid, dvs. mellem 23. oktober 1157 og 22. oktober 1158, kan indsnævres til tiden inden Eskils stadfæstelse af Esrum klostres besiddelser, der nævner Valdemars donation af halvdelen af Såne til klostret, men ikke Veksebo-godset,

der først efter stridigheder blev klostrets 8. august 1158. (herom senere)

Ligesom Eskil fik problemer med biskop Hermans arvinger om Villingørød, fik Valdemar også problemer med Sånegodset, idet en mand ved navn Palle Scalle, søn af Niels Dota, hævdede at dette gods var hans fædrene arv. Efter en retssag erklærede Valdemar og Absalon, der var blevet biskop af Roskilde i foråret 1158, i hver sit brev af 25. februar 1174, at Palle Scalle nu frivilligt godkendte Esum klostrets besiddelse af den halvdel af Sånegodset, som Valdemar havde givet, ”til syndsforladelse for sig og sin fader efter at være kommet til en bedre erkendelse af de svigefulde råd, han havde fået”. (29)

Ærkebiskop Eskil stadfæster Esum klostrets besiddelser

I et udateret brev, der efter sit indhold kan bestemmes til at være skrevet i tiden mellem den 18. april 1158, biskop Assers dødsdag, og Veksebo brevet fra 8. august 1158, beskrev Eskil selv, hvorledes cisterciensermunkene kom til Esum: ”Vi ønsker, at det skal stå klart, med hvilken omhu og iver vi i alle Danmarks egne kæmpede for at udbrede den kristne tro og dyrkelsen af den himmelske majestæt. I det øjemed har vi samlet troende mænd fra forskellige klosterordener og anbragt dem på forskellige steder i fornævnte land, og for at der ikke skulle mangle os brødre af cisterciensordenen, drog vi trods megen møje og under store udgifter til den hellige fader i klostret i Clairvaux, herr Bernard; og ud af hans sønner medbragte vi til vort land en såsæd, af hvilken der senere kunne fremspire en høst af troende sjæle”.

Eskil gennemgik dernæst Esum klostrets

jordegods og hvorledes munkene var kommet i besiddelse af det: ”*Idet vi betænkte, hvad der var til gavn og fred for dem, drog vi omsorg for, at de fik overladt det sted, som kaldes Esum, hvilket vi besad med rette, mageskiftet på lovformelig vis med kong Erik for vor fædrenearv. Dette sted har vi derfor bestemt til Kristi fattiges fornødenheder, fordi det har en stor overflod på agre, skove, vandløb og fiskevande, enge og græsningsområder, og vi gav dem yderligere den landsby, som hedder Villingørød, med skov, fiskevand og øvrige tilliggender til samme sted og den landsby, der hedder Auolme, med skov og sine tilliggender. Vi lagde ydermere en hovgård til, som vi ejer i Sâne, med skov og øvrige tilliggender. En anden hovgård sammesteds overdrog kong Valdemar til samme brødre som en from gave til gavn for sin sjæl; og de fornævnte brødre gav ham to mark guld for dermed at forgyalde hans faders skrin*”.

Da munkenes antal siden klostret grundlæggelsen var tiltaget, fandt Eskil det fornødent at tilføje endnu en gave, nemlig landsbyen ”- - Asserbo og som vi dels har frikøbt for vore egne penge, dels har erhvervet ved mageskifte med dens ejere, idet vi byttede jord mod jord”.

Endvidere havde grev Niels, der kaldes ”min nærmeste i kød og blod”, skænket klostret alt hvad han ejede i landsbyerne Tjæreby og Torup for ”at han ved denne gavmildhed mod Kristi fattige kunne gøre sig fortjent til at optages i de evige boliger”. Samtidig havde en bonde ved navn Bo i Tjæreby solgt sin arvelod til klostret for 10 mark sølv.

Esummunkene beholdt dog ikke disse sidstnævnte landsbyer, men foretog et mageskifte med biskop Absalon af Roskilde, hvorved klostret fik: ”Davidistorp, det halve af Langholm og hele Eskilsholm, fordi dette grænsede op til deres område”.

Endelig nævnes om landsbyen Tange, at munkene havde foretaget et mageskifte med Absalons forgænger biskop Asser, der af klostret fik landsbyen Seneholm. Eskil tilføjer dernæst: *”Det bør heller ikke forbigås, at kongerne Valdemar og Knud begge endrægtigt overdrog de fornævnte brødre en gave på seks dele af seks landsbyer med skove og deres øvrige tilbehør”*.(30)

Dokumentet er det ældste fra Eskils hånd vedrørende Esrum kloster. Siden pavebrevet af 29. december 1151 var klostret vokset yderligere, dels ved flere gaver fra Eskil selv, dels ved mageskifter og gaver fra konger, biskopper og lægmænd.

Klostret fik afrundet den tidligere skødning fra Valdemar i Såne, her kaldet en halv hovgård, med den anden halve hovgård fra Eskil. Til forgyldning af Knud Lavards skrin gav munkene ifølge Eskil ikke en men to mark guld.

Asserbo overgik senere til biskop Absalon, der i 1160erne oprettede et karteuserkloster her. Da klostergrundlæggelsen mislykkedes, mageskiftede Absalon stedet til Sorø kloster.

Gaverne i Tjæreby og Torup mageskiftede munkene med biskop Absalon og fik dermed resten af Davidstorp, halvdelen af Langholm og hele Eskilsholm. Fra forgænger biskop Asser havde munkene allerede erhvervet den øvrige del af landsbyen Tange mod at give biskoppen Seneholm, der er en ukendt bebyggelse.

Veksebo-privilegiet af 8. august 1158

Den i Eskils privilegium omtalte grev Niels havde før sin død (30. april 1156) gjort *”en donation til den hellige og altid glørlige jomfru Maria i Esrum”* en del af den jord, som han besad i en landsby ved navn Veksebo. Når Veksebo ikke nævnes i Eskils

privilegium, skyldes det en tvist om jorden, der på daværende tidspunkt ikke var afsluttet.

Efter grev Niels' død havde et familiemedlem, af hvem Niels havde købt jorden, anfægtet denne donation til Esrum kloster. Under *”indvirkning fra Gud”* ændrede de dog holdning: *”Thi da jeg en given dag var til stede på det foran nævnte sted for at indvi alteret, så indfandt sig samme dag - efter at samme alters konsekration var foretaget og messen i anledning af indvielsen i overensstemmelse med hellig forskrift var holdt samme sted - den fornævnte mand med navnet Svend og sammen med ham hans søn ved navn Rane; og de tilskødede mig i fællesskab i manges nærværelse den jord angående hvilken de tidligere havde rejst uberegtiget indsigelse, for at den med rette kunne høre under fornævnte kirke til evig tid”*.(31)

Grev Niels' oprindelige gave og selvejerbønderne Svends og hans søn Ranes anden skødning, der afsluttede striden, stadfæstede Eskil nu i dette brev med disse vidner: Ase, bryde, Fader Rufs, Jens Auirgast, Svend, bryde, Torsten af Sletelte, Jakob af Blistrup og Bjørn Ågesen.

Vidnerne er ikke almindelige bønder. To af dem kaldes udtrykkeligt bryde, dvs. en slags funktionær på en stor gård, der ledede et gods med landboer (fæstere) og gårdsæder (daglejere eller husmænd med lidt jord til eget brug) på vegne af ejeren.

Torsten af Sletelte var muligvis også bryde, idet den 10. år i Sleteltes 1. vang kaldes *Laehøys Agre* dvs. Lade(gårds) Agre.(32)

Jakob af Blistrup var enten præst ved kirken sammesteds eller ligesom Torsten bryde. I Blistrups 1. vang nævnes under 1. år: *Gaarboe* og *Boles Mosse* (gærdebue og bol: bebyggelse). De nævnte steder ligger øst for kirken og er måske levn fra en ladegård eller hovgård.(33)

Bjørn Ågesen er måske den senere nævnte Bjørn af Langholm, dvs. en selvejer.

De lokale selvejerbønders og vidners tilstedeværelse peger på, at brevet er skrevet, mens Eskil har opholdt sig i lokalområdet, hvilket bestyrkes af formuleringen om, at

Eskil ”- - var til stede på det foran nævnte sted for at indvi alteret --”. Esum klostres alter blev altså indviet af Eskil selv ved denne lejlighed, dvs. omtrent 15 år efter klostrets grundlæggelse og 5-6 år efter at cistercienser-munkene kom til Esum.

Søborg nævnes for første gang i kilderne

Selv om flere af de foregående dokumenter ikke er dateret, er det begivenhedsforløb, der her er fulgt, nogenlunde sikkert. De følgende tre breve: Villingehoved-, Villingørød- og Stenholt-privilegierne i Esum klostres brevbog er udstedt af kong Valdemar. I de to sidste nævnes Søborg/borgen for første gang, bestyret af en slotsfoged/bryde. Søborg var altså kommet i kongens besiddelse.

Kildeudgivelsen Diplomatarium Danicum daterer disse tre dokumenter til begyndelsen af Valdemars regeringstid 1158-1160, hvilket er svært foreneligt med den

fremstilling, som Saxo giver af begivenhederne, og to middelalderlige årbogsoptegnelser for årene 1161 og 1162, som vil blive gennemgået nedenfor.

Men først en gennemgang af de tre nævnte privilegier fra Valdemar og et privilegium

fra Absalon til Esum kloster:

Villingehoved-privilegiet

Kong Valdemar skriver i dette privilegium, at det vil være til hæder for hans kongelige magt ”- - at de, som i vort rige gør tjeneste for Gud, både beskyttes af vor fred og støttes ved kongelig gavmildhed, for at de ikke skal lide nød - og især ikke de, som i en streng klostertilværelse æder deres brød i deres ansigts sved, eftersom vor frelse gavnnes ved bønner og vort riges beståen sikres - -”. (34)

Derfor overdrog Valdemar uden forbehold en skov, som kaldes Villingehoved til Guds moder Marias kirke i Esum ”- - til frelse for min og mine forældres sjæle - -”.

Biskop Absalon og hans frænde Sune Ebbesen fik befaling om ”at skifte skoven og ride dens skel, således som det er skik hos os. Dette skel er fastlagt fra Wichinbrot mod øst til Hornbæk sø og følgende bækken, som kaldes Hornbæk, ned til havet og

**„Villingehoved-,
Villingørød- og
Stenholt-
privilegierne i Esum
klostres brevbog er udstedt af
kong Valdemar. I de
to sidste nævnes
Søborg/borgen for
første gang,
bestyret af en slots-
foged/bryde. Søborg
var altså kommet i
kongens besiddelse“
(formentlig dateret
1158-1160.red)**

derfra til Villingebæk ”. Skellet mod vest gik fra Wichinbrot - der er et i vore dage ukendt stednavn - og til Villingebæk

Både Valdemars og Absalons tro mænd bevidnede dette brev: Tage af Fyn, Torbjørn, fordum høvedsmand i Roskilde, Tord, høvedsmand i Lund, Herbjørn af Ullerød, Svend Attesen, Bjørn og andre. Den sidstnævnte mand Bjørn er sikkert identisk med Bjørn af Langholm, der omtales senere.

Kun områdets grænser nævnes; ingen byggesler omtales, men området er identisk med Horneby Sand i Horneby ejerlav. I ærkebiskop Anders Sunesens beskyttelsesbrev fra 1211 til Esrum kloster omtales området som ” - - den jord på den anden side af Gedevasse, som den hæderværdige kong Valdemar gav - - ”, og biskop Peder Sunesen af Roskilde skriver i sit beskyttelsesbrev fra samme år ” - - de jorder på den anden side af Gedevasse, som den hæderværdige kong Valdemar gav - - ”. (35)

Disse beskyttelsesbreve opregner alle klostrets landsbyer/gårde ved navns nævnelse, men der omtales ingen bebyggelse, men kun jorden i Villingehovedskoven. Landsbyen Horneby er måske derfor, trods endelsen - by, ikke fra vikingetiden. (jvf. fig.8)

Villingerød-privilegiet

Valdemar godkender i dette brev, at landsbyen Villingerød, ” som engang hørte under kongens ret - - ”, dvs. havde været kron-gods, og som ærkebiskop Eskil var kommet i besiddelse af ” - - på ret og lovmæssig måde efter dansk skik - - ” og derpå ” - - skænket til St. Marias kirke i Esrum, som han selv har grundlagt, til ære for Gud og til nytte for de brødre, som der tjener Gud efter St. Benedikts regel ”.

Landsbyens tidligere status fremgår af følgende beskrivelse: ”Men da der på grund

af det forhold, at den engang stod under kongens ret, kunne rejses klage af en af de konger, som efterfølger os, eller af en af arvingerne til herr Herman, biskop af Slesvig, hvem den også engang syntes at tilhøre, har vor forgænger kong Svend, der godkendte denne overladelse, ikke blot stadfæstet den med sit brev og segl, men også skænket samme landsby til den fornævnte kirke med kongelig ret. Idet også vi ønsker at drage omsorg for vor og vores frelse, har vi med ikke mindre ret og af ikke mindre fromhed overdraget samme landsby med alt tilbehør til fornævnte kirke til ære for Gud, den hellige Maria og St. Benedikt”. (36)

Desuden fritog Valdemar klostrets landboer (fæstere) for alle tjenesteydelser til kronen, til såvel Valdemar selv som hans efterkommere.

Til vidnesbyrd havde bl.a. biskop Absalon af Roskilde og Torbjørn, slotsfoged på Søborg, underskrevet brevet.

Stenholt-privilegiet

Dette brev er allerede omtalt under afsnittet ”Kongeligt regale”. Valdemar overlod - trods det at nogle bønder uretmæssigt havde solgt Stenholt til Esrum kloster - dette kron-gods til munkene, til frelse for sin sjæl.

Som vidner nævnes bl.a. Radulf, kapellan, Sune Ebbesen og Tage af Fyn. Sagen blev forhandlet i Gerhard møntmesters stue.

Skellet mellem landsbyen Stenholt og omliggende landsbyer og vandløb, der beskrives nærmere, var fastlagt af ” - - vore mænd - - Tove, bryde af Slangstrup, Torbjørn, bryde på borgen, Tove af Freerslev, Bjørn af Langholm og mange andre ”.

Brevet var ”Givet på borgen ved herr Absalon, biskop af den hellige kirke i Roskilde, og hans frænde Sune den 10. december” og er således det ældst kendte brev, der er udstedt på Søborg Slot. (37)

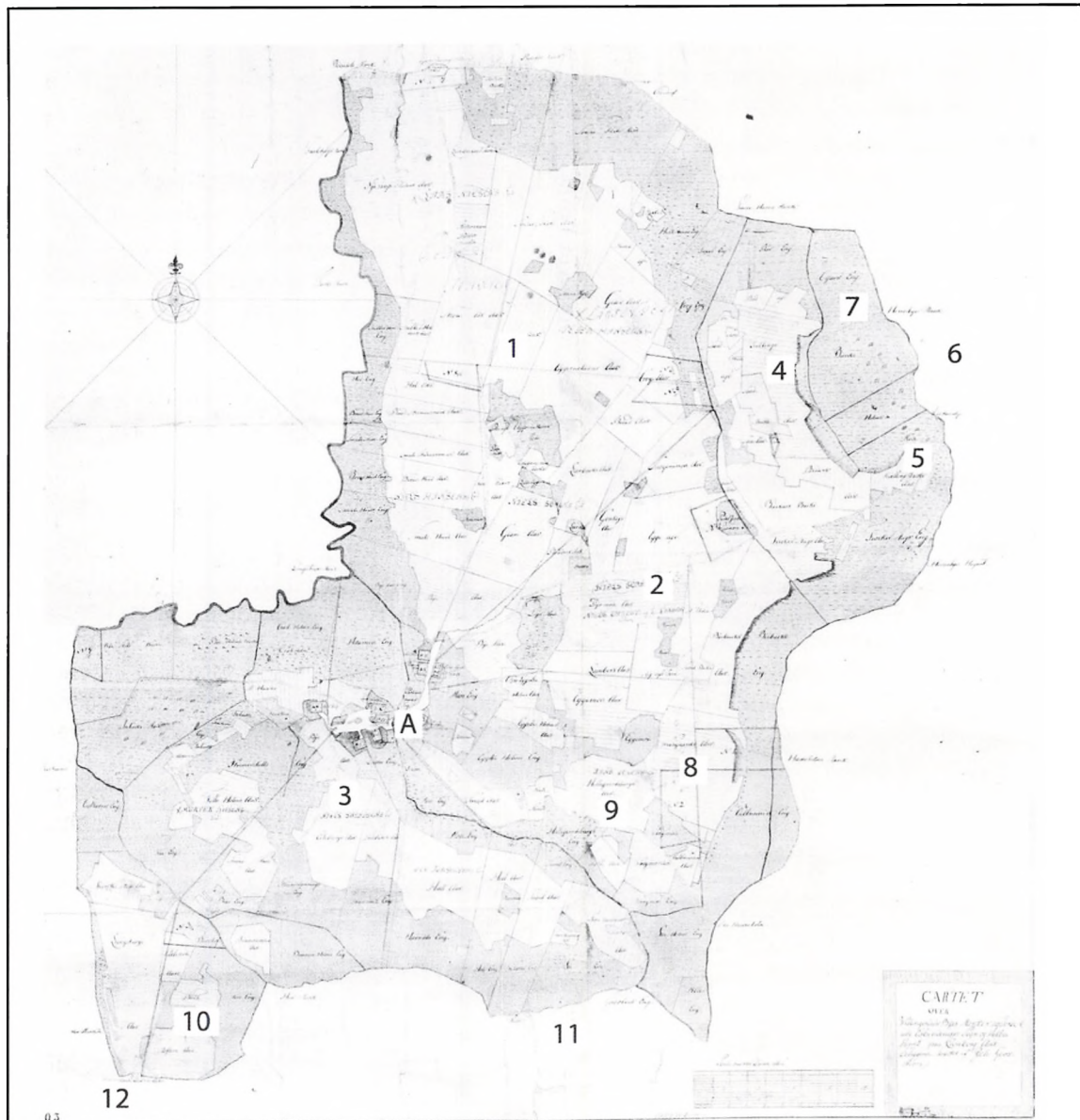

fig. 8:
 „Cartet over Willingerøeds Byes Marcker og Jorder udi Esbönderups Sogn og Holboe Herret paa Cronborg Amt beliggende. Forfattet af Joh: Goos. Anno 1779“.

Landsbyens dyrkede marker er markeret med lysegråt, med agerstrimler, der angiver dyrkningsretningen, og engarealerne udenom er markeret med mørkegråt.

I Willingerød ejerlav har der i 1100-årene

været fire små torper: Tange, Davidstorp, Langholm og Eskilsholm, der blev nedlagt og jorden lagt ind under Villingerød, der selv blev omdannet til en ladegård (grangie)

A: byen Villingerød. Normalt lå en landsby af praktiske grunde nogenlunde i midten af sit ejerlav. Villingerøds ni gårde er noget usædvanligt „skævt“ placeret i udkanten af markerne ved Gurre Å, der deler ejerlavet i

en stor nordøstlig del - med lang afstand til de nordligste marker - og en mindre sydvestlig del, hvor de største engarealer findes.

Navnene på Villingørøds tre vange anføres ikke på kortet.

Nr. 1: I markbogen 1681 kaldes denne vang: *Deinborgs Wang, Deinsborg Wanng*. På kortet nævnes åsen *Nye Vangs Fleders Aas* og 1681 nævnes *Nye Wangs Aasz* og *Lille Nye wangs Aasz*. Området har altså (i en periode?) været uopdyrket. Man kunne - sammenholdt med vangens usædvanlige navn - fristes til at antage, at den forsvundne landsby Davidstorp har ligget i dette område (jvf. Nr. 7). Et hus i vangen kaldtes 1681 *Deinsborg Huuss*, men i en fæsteliste fra 1621/22 hed det *Dirichsborigh*.

Nr. 2: Vangen kaldes 1681 *Troldtangs Wang, Troldtangsz Wang*.

Nr. 3: Vangen kaldes 1681 *Kielszöe Wang, Kiellszöe Vang*.

Nr. 4: På denne tange, der i vore dage kaldes „Rusland“ på grund områdets sandede karakter, nævnes på kortet *Troltongs Aas* og 1681 nævnes troldtang flere steder. Her skal nævnes hovedformerne: *Lille Troldtangs Aass, Store Troldtangs Aass, Troldtange Bachen*. *Store Troldtang Eng* lå ved *Pane hauge* og *Panne hauge Gierde* syd for Villingebæk.

Landtungen eller tangen, som fremgår tydeligt af 1779-kortet, har uden tvivl givet navn til landsbyen Tange (latiniseret til *Tanga*).

Nr. 5: Denne lille halvø udi engene kaldes på kortet *Kielling Backs Aas*, men er identisk med det i privilegierne nævnte vadedsted Gedevasse over til Horneby ejerlav. Stedet findes omtalt flere steder i markbogen (se nedenfor). Af hovedformerne skal nævnes: *Gede Wasse Aassen, Giede Wasse Ager, Gede Wasse weyen, Gide Wasse Wey*.

Nr. 6: I Horneby ejerlav (Horneby Sand eller Pande Boe Bøge) nævnes *Tryelle*

Stedte i 1681 i den vestlige del af den 2. vang (mellemvangen) og *Gammeltofte Aas*. *Grentzer imellem Stackelle Aas och Gede Vasen* i 3. vang, der ligger sydligst i ejerlavet. Andetsteds nævnes *Gede Vadtz Moesen*. Horneby ligger i dag længst mod øst i sit ejerlav, men der har altså tidligere været en bebyggelse mod vest ved vadedstedet Gedevasse.

Nr. 7: Åen eller bækken, der skiller Villingørød fra Horneby og Havreholm ejerlav, hedder i dag Pandehave Å og i kong Valdemars Villingehoved-privilegium Villingebæk. I markbogen 1681 over Horneby kaldes den *Dauids Bech!* Dette gamle navn på bækken er det eneste minde om den nedlagte landsby Davidstorp.

Nr. 8: På kortet nævnes *Weisgaards Aas*. Markbogen afslører dog, at der ikke er tale om en forsvunden bebyggelse. Navnet har sin oprindelse i veje, der her krydser hinanden: *Veyschaar Aaszen, Weischaarrid, Wey Graf Aass, weischaare bachten*.

Nr. 9: Kortet nævner på dette sted *Hellegaardsbiergs Aas* og *Hellegaardsbiergs Eng*. Markbogen nævner *Helle gaards Bierg, Hellegaardz bierg*. Er det Eskilsholm, der har ligget her?

Nr.10: I den sydligste udkant af ejerlavet nævner kortet *Börstofters Aas* og *Börstofters Eng*. Markbogen nævner *Gamblebörsz Toffte Agrre, Börsz Toffte Aass, Börs Toffte Enng* m.m. og *Börschouf gierde*, der grænsede mod *Biörschouf* (se nr.11). Der kan ikke være nogen tvivl om, at der her er tale om Bjørns tofter, dvs. Langholm, der omtales i flere privilegier i Esrum klostres brevbog.

Nr.11: Skoven - omtalt under nr.10 - lå i den nordligste del af Esrum ladegårds marker, hvor navne som f.eks. *Biörskouffs Wang, Biörskoufs Aass, biörschouf* forekommer.

Nr.12: I overskriften til Langholm-privilegiet siges det, at Langholm lå mellem Kirkholm og Villingørød. Som følge af det foregående må Kirkholm altså have ligget på Esrums jorder, senere ladegårdsjorderne. Kirkholm omtales 1227 som grangie (ladegård); i så fald Esrum ladegårds forgænger.

Langholm-privilegiet

Bjørn af Langholm omtales i Stenholtbrevet som en af kongens mænd. Han var sandsynligvis en betydningsfuld mand i Nordsjælland og er måske identisk med vidnet Bjørn Ågesen i Eskils Veksebobreve og vidnet Bjørn i Valdemars Villingehovedbrev.

Allerede i Eskils stadfæstelseskort, der er skrevet mellem 18. april og 8. august 1158, nævnes, at Esrum kloster ved et mageskifte med biskop Absalon havde fået Davidstorp, det halve af Langholm og hele Eskilsholm, og at klostret havde fået Tange af Absalons forgænger biskop Asser.

Absalon overdrog i et brev, der ikke kan dateres nærmere end til hans tid som biskop af Roskilde 1158-1177, ”- - de såre kære brødre og klostret i Esrom som ren og ubetinget gave hele den andel af landsbyen Langholm, som vi har siddet inde med, og som vi på lovformelig vis har mageskiftet os til fra Bjørn”. (38)

Langholmbrevet er udstedt i Ullerød (Tjæreby sogn) den 18. november. Blandt vidnerne nævnes lægmanden (ikke gejstlig) Herbjørn, der må være identisk med Herbjørn af Ullerød i Villingehovedbrevet.

I et senere referat i Sorø klostres gavebog fra omkring 1210 nævnes at ”Den ærværdige herre fader Absalon erhvervede besiddelsen Asserbo ved mageskifte fra munkene i Esrom for jorder i skoven Ørvid, som ligger ikke langt fra Esrom; og han overdrog den besiddelse til karteuserbrødrene, som han havde indkaldt til disse egne for at tage bopæl der”. (39)

De jorder, der sigtes til, kan meget vel være Langholm. Villingørød var, ifølge Erik Lams gavebrev til Biskop Herman fra 1145, beliggende i Ørvidskoven og landsbyen Langholm lå som følge i samme område.

Esrum kloster er med denne gave fra Ab-

salon uden tvivl kommet i besiddelse af den sidste halvdel af Langholm, og dermed ejede klostret al jord mellem åerne, der i dag hedder Esrum Å og Pandehave Å. (fig.8)

Hensigten med denne afrunding af besiddelsen fremgår allerede 1178 af to beskyttelseskort fra pave Alexander 3. og Absalon, der var blevet ærkebiskop 1177.

I pavebrevet stadfæstes Esrum klostres besiddelse af bl.a. ”- - stedet, hvor der var en landsby, som forud kaldtes Tanga, med alle dens fiskevande, enge og skove og dens andre tilliggende, Villingørød og de jorder, på hvilke forud torperne Eskilsholm, Langholm, Davidstorp lå, med enge, skove og fiskevande og deres andre tilliggende - -”. I Absalons brev formuleres teksten næsten identisk. (40)

De små torper var blevet nedlagt og lagt under Villingørød, hvilket også fremgår af de følgende pavebreve fra 1184, hvor Villingørød kaldes landsby, og fra 1189 og 1193, hvor kun navnet Villingørød nævnes. I pavebrevet fra 1227 kaldes Villingørød en ladegård (grangie). Ladegårdsdrift blev indført på flere af de større jordbesiddelser, hvor klostret var eneere. I sidstnævnte pavebrev nævnes blandt andre grangierne Holløse, Borsholm, Stenholt, Havreholm, Såne og Kirkholm.

Pavevalget 1159 - Strid mellem ærkebiskop Eskil og kong Valdemar

Ifølge Saxo var det begivenheder udenfor landets grænser, der til sidst var årsag til, at Eskil blev berøvet den borg, han havde bygget blot få år i forvejen.

Da pave Hadrian 4. døde den 1. september 1159, blev den katolske kirke splittet i to partier. Det gregorianske parti valgte den kejserfjendtlige kardinal Roland under nav-

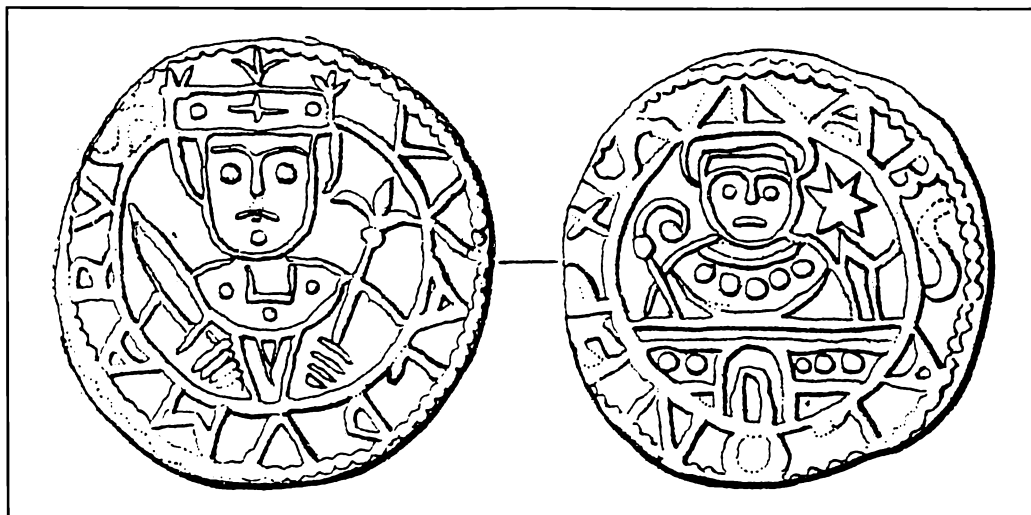

fig. 9: Mønt præget i Roskilde. På forsid- den: den kronede konge med sværd og liljescepter og omskriften VVALDVMARVS (kong Valdemar). Bagsiden: biskop med krumstav og omskriften ABSALONEPIS (biskop Absalon). (Hauberg 8).

net pave Alexander 3. (1159-1181), mens det prokejslerlige mindretal valgte kardinal Octavian under navnet pave Victor 4. (1159-1164). Europa var nu splittet mellem pave og modpave.

Striden fik også følger i Danmark. Kong Valdemar måtte - på grund af sin lensed 1158 til den tysk-romerske kejser - støtte Viktor 4., mens Eskil uden tøven anerkendte Alexander 3., der hævdede kirkens selvstændighed og overhøjhed over den verdslige magt - et grundtema, der gennem hele middelalderen skabte voldsomme konflikter mellem kejser og pave.

Saxo beskriver et forløb, der anses for meget farvet af hans positive holdning til Valdemar, men som måske indeholder en kerne af sandhed i spørgsmålet om, hvordan Valdemar fik Søborg i sin besiddelse:

På grund af uroen efter pavevalget, sendte Eskil nogle af sine tjenere til Frankrig for at hente nogle penge, der var anbragt dér. På hjemvejen gennem Holsten blev Eskils folk udplyndret. (41)

Eskil søgte hjælp hos kongen. Sammen tog de til Slesvig for at finde røverne. Eskil skulle her have brudt sit venskab med kongen, idet han mente, at denne havde været

medvirkende i røveriet og havde beholdt pengene. Eskil beskrives af Saxo som forrykt og Valdemar som den retsindigste mand.

Et bispevalg i Slesvig fik fjendskabet til at blusse op. Saxo skriver: *"Imidlertid havde Okko, som under pavestriden var blevet afsat fra sit bispesæde, fordi Octavian (pave Victor 4.) havde indsat ham, vundet kongens gunst og på ny imod kirkens love besteget bispestolen i Slesvig. I sin nidkærlighed for religionen lyste Eskil nu en dag midt under gudstjenesten ham og hans tilhængere i band, og det blev kongen i højeste grad opbragt over"*. (42)

Striden mellem kongen og Eskil udartede til had og fjendskab. Eskil kaldte *"Absalon til sig på Sjælland"* og beklagede sig til denne, dels over pengene, dels over indsættelsen af Okko, og tilføjede, at *"han var ikke vant til at lystre kongerne, men til, at*

kongerne lystrede ham". Absalon advarede Eskil mod en strid med kongen og sagde "- - at dersom han indlod sig på at fejde mod kongen, ville han få alle dem til fjender, som han håbede at få hjælp af - -", og tilbød sig derpå som mellemmand. Biskop Absalon var, som indehaver af en af kirkens højeste embeder, i klemme mellem sin overordnede ærkebisp og rigets øverste verdslige magt. (fig.9)

Absalon mindede Eskil om, at det var "- - en langt lettere sag at sætte sig op imod kongerne, den gang de stredes om herredømmet, men det er tåbeligt at ville fare frem med vold og magt imod Valdemar, som råder for riget uden medbejlere; slog vi os sammen om at angribe ham med forenede kræfter, ville vi blot udsætte os for i forening at lide et nederlag".(43)

Eskil blev forbitret og forlangte, at Absalon sammen med Gerhard, der var abbed i Esrums kloster, bragte bud til kongen med en besked, der "- - var affattet i så skarpe ord, at den ikke blot måtte bringe fjendskab til at blusse yderligere op, når sådant var for hånden, men endogså kunne forvandle venskab til had".

Kongen blev opbragt og sagde "at Eskil havde haft for sik at drikke de tidligere kongers blod, og at han nu også tørstede

efter hans - -". Da Gerhard gav Eskil besked, blev han bange og flygtede langt op i Værend (Småland, Sverige).

Valdemar belejrer Eskils borg

"Kongen belejrede nu den by, ærkebisp

havde bygget på en holm i Leire Mose, og som var vanskelig at indtage, da den både var stærkt befæstet af naturen og rigelig forsynet med levnedsmidler".(44)

Oversættelsen "Leire Mose" er en forvanskning af Saxos udtryk: "urbem in solido Letricæ paludis ab eo (Eskillo) constructam" : "byen, bygget af ham (Eskil) i den letriske sump/mose". Andetsteds hos Saxo omtales stedet som "urbs Laterensis, urbs Latrensis", hvilket må oversættes med "den letriske by".(45) Navnet på denne mose er blevet tolket som det latinske navn på teglsten, mursten (later), det nye byggemateriale, der netop i disse år blev introduceret i Danmark.

Borgens besætning ville imidlertid hellere overgive sig end udholde en belejring og lovede at overgive sig, hvis ikke Eskil hurtigst muligt sluttede fred med kongen, og stillede Eskils søstersøn, der blev opfostret i Esrums, som gidsel. Kongen gik ind på

„De topografiske forhold ved netop Søborg svarer slående til Saxos beskrivelse: borgen var, da søen eksisterede, omgivet af vand, der forhindrede en erobring af borgen før isen lagde sig, og mod sydøst, kunne der på det, der kaldes Melleholmen og Inderholmen (hvor nu Søborg landsby ligger), bygges en skanse“

dette, og efter at have modtaget gidslet, hævde han belejringen.(46)

Da Eskil erfarede dette, svarede han ”at byen lå ham mere på sinde end hans søsterbørn, og at han hellere så, at de måtte strække hals, end at der skulle times den nogen overlast. Så begyndte kongen igen belejringen og byggede en ny skanse, hvorfra han endnu stærkere truede de belejrede - -”. Valdemar mente at kunne ”indtage byen, når vinteren kom ham til hjælp, og han over isen kunne bane sig vej til den, hvilket vandet nu hindrede ham i”.

De topografiske forhold ved netop Søborg svarer slående til Saxos beskrivelse: borgen var, da søen eksisterede, omgivet af vand, der forhindrede en erobring af borgen før isen lagde sig, og mod sydøst, kunne der på det, der kaldes Mellemholmen og Inderholmen (hvor nu Søborg landsby ligger), bygges en skanse. De eksisterende dobbeltvolde er bygget til forsvar af borgen. (jvf. fig.12)

Imidlertid fik Gerhard, abbeden i Esum kloster, af en ukendt overrakt et brev med et falsk segl, der så ud, som om det kom fra Eskil, med besked om at give det til de belejrede. Gerhard lod brevet bringe ind i byen. I brevet stod der ”at søstersønnen lå Eskil mere på sinde end byen, og at hans folk ingenlunde gjorde ham til vilje ved med alt for stor iver for en så ringe sags skyld at udsætte en fornem mands liv for fare, hvorfra han befalede dem at forebygge hans død ved straks at overgive byen”, og tilføjede, at hans tidligere beslutning var sket i hid-sighed og uden omtanke.

”Imidlertid lod kongen oprejse en høj galge og gidslet føre hen dertil, som om det var hans agt at lade ham hænge til straf for, at de forsvarede byen imod ham. Da Gerhard fik det at vide, gik han med alle sine munke til kongen og bad ham med grædende tårer om at tillade ham at begive sig ind i

byen, og om at opsætte henrettelsen, til han kom tilbage”.

Kongen holdt fast ved sin hensigt, men lod Gerhard gå ind i byen, hvor han spurgte ”de forsamlede byfolk, hvad ærkebispem havde pålagt dem i sit brev, og da han fik at vide, at det indeholdt befaling til, at de skulle frelse den unge mands liv ved at overgive byen, opfordrede han dem til at adlyde, og følgen blev, at byfolkene overgav byen til kongen og rømmede den på det vilkår, at der ikke skulle ske dem eller deres gods nogen overlast. Således gjorde denne fromme mand, efter i sin troskyldighed at være blevet ført bag lyset, ende på denne fejde.

Eskil skal, da han spurgte dette, have sagt, at der aldrig var timedes ham noget, der var gået ham hårdere til hjerte. Senere vendte han dog tilbage til Skåne efter først at have sendt folk, der skulle bede om fred, og nu søgte han med lige så overdreven iver at genvinde kongens gunst, som før at forspilde den. Imod lov og ret lagde han (kongen) nemlig atter de jordegodser ind under kronen, som de tidligere konger i deres fromme gavmildhed havde skænket kirkerne, og dette ulovlige afkald har de senere konger stadig holdt fast på. For ikke at blive indviklet i stridighederne om pavevalget, foretog ærkebispem derpå en pilgrimsrejse til Jerusalem, idet han holdt for, at det var rådeligere at forlade sit fædreland end at sætte sit venskab med pavestolen til”. (47)

Saxo lægger ikke skjul på, hvad der var sket: Valdemar foretog, i Saxos øjne, en ulovlig handling ved at lægge det krongods, som Valdemars forgængere havde skænket kirken dvs. Eskil, ind under kronen igen!

Kongerne måtte i kongeløftet love ikke at afhænde krongods (kongelevet) på egen hånd uden samtykke fra rigets stormænd, og kongen var ikke bundet til at godkende

afhændelsen af det krongods, som tidligere konger havde skilt sig af med. Det var netop denne ret, som Svend Grathe overvejede at benytte sig af i spørgsmålet om det gods i Esrum, som Erik Lam havde givet Eskil. (48)

Valdemar benyttede sig blot af sin ret til ikke at godkende Eskils erhvervelse af ”Søborg” fra Erik Lam. For Saxo stillede sagen sig anderledes: hvad kirken én gang havde fået, skulle forblive kirkens ejendom.

Peder Olsens og Cornelius Hamsforts årbogsamlinger

Ved reformationen 1536 brød det katolske klostervæsen sammen og med det forsvandt mange af de optegnelser, som munkene møjsommeligt havde nedskrevet i århundreder. Peder Olsen eller Olufsen fra Sonnerup (*Petrus Olai Saneropijs*), død ca. 1570, der havde været franciskanermunk i gråbrødre-klostret i Roskilde indtil reformationen, brugte resten af sit liv på at samle historisk stof, mens det endnu var tilgængeligt.

Benyttelsen af manuskripter, der har tilhørt domkirken, har gjort, at begivenheder fra Roskilde og landet deromkring indtager en fremtrædende plads i hans optegnelser.

Samlingen af årbogsnotitser *Petri Olai Minoritæ Roskildensis Annales Rerum Danicarum* (Roskilde-franciskaneren Peder Olsen/Olufsens årbøger over danske forhold) nævner under år 1162: ”Kong Valdemar tog borgen Søborg fra ærkebiskop Eskil” (*Rex Waldemarum abstulit Eskillo Archiepiscopo castrum Siobwrg*). (49)

Glossen *abstulit* (af *abstulo*) er et sjældent anvendt latinsk verbum, der ovenfor for nemheds skyld er oversat med ”tage fra”, men hvis betydning snarere er ”tage tilbage, trække tilbage, ophæve, inddrage, tilbage-

kalde, tage sit ord tilbage”. Betydningen af årbogsnotitsen bør da snarere være: ”Kong Valdemar inddrog det tidligere krongods Søborg fra ærkebiskop Eskil”. (50)

Peder Olsen var ikke den eneste, der samlede ind af det svindende kildemateriale. Lægen og apotekeren Cornelius Hamsfort (1546-1627) fra Odense, der var af hollandsk afstamning, var en af 1500-årenes flittigste samlere, der indsamlede et stort kildemateriale, der nu ellers er gået tabt. Hverken Peder Olsen eller Cornelius fik udgivet det indsamlede materiale, mens de levede.

Blandt Hamsforts manuskripter er *Chronologia Rerum Danicarum Secunda ab An. 687 ad An. 1448* (den anden tidsrække over danske forhold). For året 1161 nævnes:

”I det Herrens år 1161 var der borgerkrig i Danmark mellem Valdemar og biskop Eskil. Elleholm erobres” (*Anno Domini 1161 bellum in Dania intestinum inter Waldemarum et Eschillum Pontificem. Elleholmum capitur*). (51)

I de middelalderlige årbøger er der ofte en vis usikkerhed med hensyn til årstallenes nøjagtighed. Cisterciensermunkenes ankomst til Esrum angives således til både 1152 og 1153. Peder Olsens og Cornelius Hamsforts kilder nævner årene 1161 og 1162. Selv med den nævnte usikkerhed, vil konflikten mellem Valdemar og Eskil og erobringen af Elleholm, der således må være Søborgs oprindelige navn, være sket efter paveskismaet 1159. Hvis det er rigtigt, kan dateringen af kong Valdemars Villingerød- og Stenholt-privilegier, der nævner en kongelig slotshøvedsmand på Søborg, til 1158-1160, næppe være rigtig.

En begrundelse for at henlægge de nævnte privilegier til årene 1158-1160 har været, at Radulf i Stenholt-privilegiet kaldes kappellan, men fra 1161 kaldtes kansler. (Mu-

ligheden, at Radulf kunne være forblevet kongens kapellan, selv efter udnævnelse til kansler, nævnes ikke. Asser nævnes i Erik Lams gavebrev til biskop Herman 1145 som (kongens) kapellan, skønt han også var biskop af Roskilde). Aksel E Christensen skriver derfor: *"Saxo har vendt op og ned på begivenhedernes rækkefølge og sammenhæng. Kongens erhvervelse af Søborg må således være ældre og er snarest indgået som led i et mageskifte"*. (52)

Eskil går i landflygtighed

I de første år, efter Eskils hjemkomst i foråret 1158 fra sit fangenskab, samarbejdede kirke og kongemagt.

Så sent som den 27. marts 1161 bevidnede Eskil Valdemars beskyttelsesbrev for Tommerup kloster. (53) Senest i efteråret 1161 forlod Eskil Danmark, reelt i landflygtighed, og drog på pilgrimsfærd til Jerusa-

Villingerød landsby ved Gurre å set fra sydvest. I det nuværende, store Villingerød-ejerlav var der oprindeligt flere landsbyer: Villingerød, Eskilsholm, Langholm, Davidstorp og Tange. Før 1178 blev disse landsbyer nedlagt og Villingerød blev ladegård for hele området. 1779 blev Villingerød indskiftet og af de ti gårde, der var i landsbyen på dette tidspunkt, blev de to udflyttet.

lem. Siden tog han ophold i Frankrig, hvorfra han støttede pave Alexander sag, og vendte først tilbage 1167.

Valdemars anerkendelse af pave Viktor 4. ændredes i takt med, at truslen fra den tyske kejser svandt. Pave Viktors død 1164 styrkede pave Alexanders position og i de følgende år sluttede Valdemar sig til pave Alexanders parti og vejen var banet for at tilbagekalde Eskil. (54)

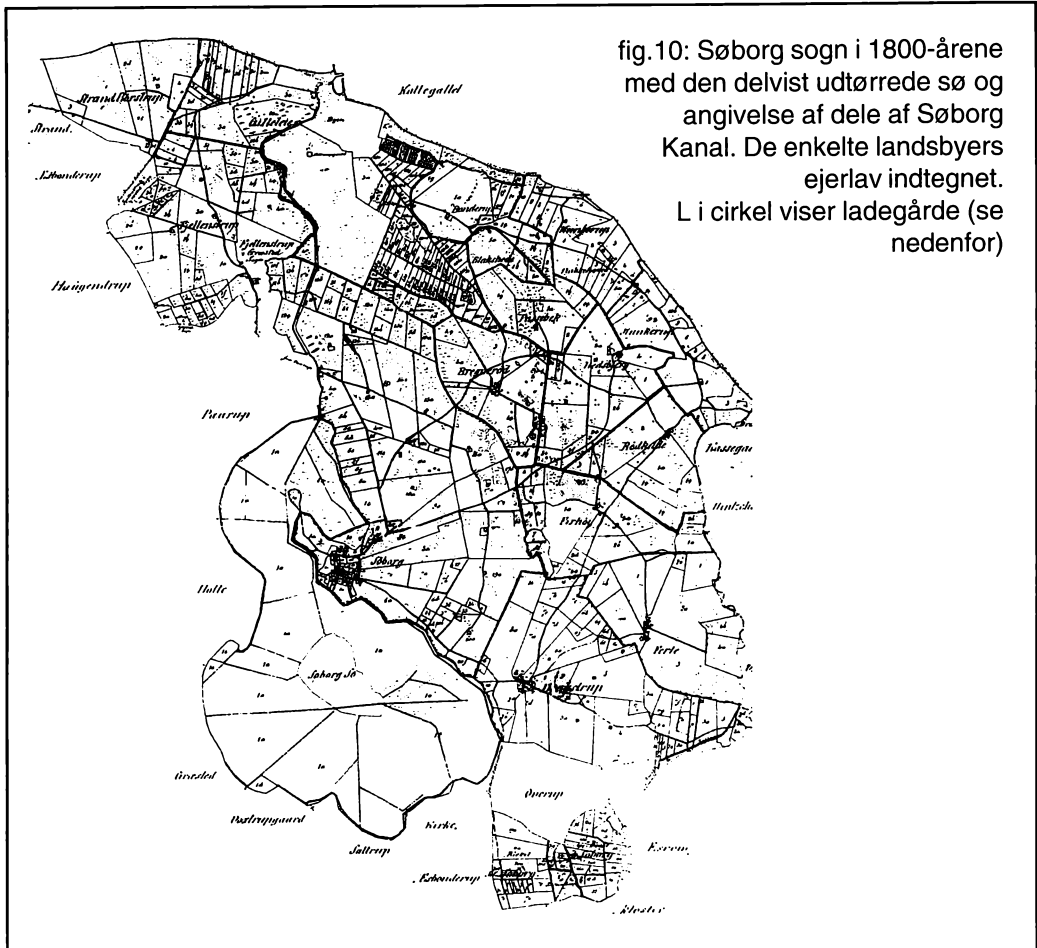

fig.10: Søborg sogn i 1800-årene med den delvist udtørrede sø og angivelse af dele af Søborg Kanal. De enkelte landsbyers ejerlav indtegnet. L i cirkel viser ladegårde (se nedenfor)

Kong Valdemars jordebog

Krongodset og dets indtægter findes opregnet i et dokument fra omkring 1230, kaldet Kong Valdemars Jordebog. (55)

I købstadslisten nævnes en indtægt af Søborg købstad på 6 mark, og i indkomstlisten 200 mark af krongodset Søborg.

I kongelevslisten nævnes bl.a. krongodset i Nordsjælland: Ørvid-skoven og byerne, der er opstået deraf, Alme med Alme Ore, Mårum med sin skov, Alsønderup, Gribskov med sit tilliggende, Endrup, Karlebo, Slangerup med sit tilliggende og Hals ved Ysør (Halsnæs) med sit tilliggende.

Til kongelevet hørte også ”Søborg med sit tilliggende, som er givet for Ringsted” (*Syborgh cum attinenciis suis quod datum est pro Ryngstath*).

Denne formulering må forstås således, at Søborg var blevet indsat i listen over krongods, som erstatning for krongodset Ringsted, der var givet til Ringsted kloster, og derfor var udgået af listen.

Søborg-området omfang

Hvad forstås der ved udtrykket Søborg, som det bruges i middelalderens kilder? I Kong Valdemars Jordebog nævnes: Søborg

med tilliggende. Der har altså været et større eller mindre landområde knyttet til borgen Søborg.

Det middelalderlige kildemateriale for Holbo herred (omtrent svarende til vore dages Gribskov kommune), som Søborg sogn var en del af, omfatter dels afskrifter, dels relativt få, originale dokumenter. Vigtigst er klostrene Æbelholts og Esums brev-bøger. Hertil kommer Roskildebispens jordebog fra o. 1370. Klostrenes brev-bøger indeholder afskrifter af bl.a. pavebreve, adkomstbreve fra konger, adelige, præster og selvejere, dvs. godshandler ved skødning eller mageskifter af jordegods.

Søborg sogn var afgrænset af Esum Å i øst, lavlandet syd for Dragstrup og den nu udtørrede Søborg sø i sydvest. Mod vest fulgte sognegrænsen et stykke af åen, der før i tiden blev kaldt Gilleleje Mølleå (nu Søborg Kanal), fra søen mod nord og drejede derefter mod vest, således, at det meste af landsbyen Fjellenstrup, hele Strand Børstrup og Gilleleje vandmølles jorder på vestsiden af Gilleleje Mølleå indgik i sognet. Denne grænse var dog gejstlig, og som sådan ikke nødvendigvis gældende for verdslige institutioner. (fig.10)

Fra Søborg slot, hvor kongebreve blev udstedt gennem hele middelalderen, og købstaden Søborg, der har en særlig historie, findes der en del dokumenter, ligesom der i afskrifter i Esum og Æbelholt klostres brev-bøger kendes en skødning i 1493 af en gård i Fjellenstrup.

Derimod findes der ingen kilder, der vedrører landsbyerne i området mellem Gilleleje Mølleå og Esum Å, førend i middelalderens slutning!

De ældste kilder, der omtaler forhold i dette område, er to skattevurderingslister over de såkaldte "rige bønder" i Try og Holbo herreder fra Christian II's tid (1513-1523). Fra Søborg sogn er der medtaget otte

bønder: en i Passebæk, en i Nakke(gård), to i Ferle, en i Øverup, en i Dragstrup og to i Firhøj. Disse bønder betegnes som hr. Hendriks tjenere, dvs. at de hørte under Søborg len, hvor Henrik Aagesen Sparre indtil 1520 var lensmand.(56)

Kansler Claus Giordsens Optegnelser fra kong Frederik I's tid (1523-1533) omtaler lenet og indkomsterne af det således:

For det første 36 skilling grot, der udgør 20 mark 4 skilling.

Ligeledes 3 tønnder og 1 skæppe smør.

Ligeledes 3 tønnder sild, 1 tønnde kuller.

Ligeledes giver al Søborg sogn, Vokstrup, Saltrup og Akerop (formentlig Øverup): 4 øksne, 4 får, 4 galte, 33 lam, 33 gæs, 132 høns, 4 læster og 2 pund rug, 5 pund mel af mølle, 4 læster 4 pund byg; den havre, som de giver med gæssene, løber på 6 tønnder og 3 skæppe. (57) (fig.11)

Søborg len omfattede således, ud over selve sognet, også tre bebyggelser ved den sydlige ende af Søborg Sø. Møllen, der omtales, er Gilleleje Mølle, der årligt gav 5 pund (á 3 tønnder, 2 skæppe) mel.

Listen redegør kun for den "visse rente", dvs. den faste, årlige landgilde (fæsteydelse), som er nedskrevet i jordebøgerne, og ikke den "uvisse" indtægt, der varierer fra år til år. De nævnte fiskelandgilder, sild og kuller, blev måske ydet af både gårde eller husmænd, idet sild i jordebogen 1582/83 blev givet af gårdene i Munkerup og husmændene i Tornebakke og Hulerød, der også gav flynder.

Torsk, der senere var den landgilde, der blev givet på det permanent bebyggede Gilleleje, nævnes overhovedet ikke. Gilleleje var således ikke en fast bebyggelse på dette tidspunkt, men var stadig et sæsonfiskerleje, med en "uvis rente" (lenets indtægt, der kunne variere fra år til år), som det havde været i middelalderen.

Skattelisten 1555

Endnu i en skattemliste fra 1555 over jord-egne bønder (selvejere) og kronens fæstere i Krogens (senere Kronborg) len fandtes der i herredet 64 selvejere. I tre sogne var ingen selvejere: 1) I Annisse sogn: Annisse by, der tidligere havde været adelsgods, og Huseby, der indtil Reformationen var Esrum klostres gods, var nu krongods. 2) Esbønderup sogn, hvor gårdene og landsbyerne alle var krongods, men de fleste havde tilhørt Esrum kloster. 3) Endelig var der ingen selvejere i Søborg sogn; her var alle gårde krongods.

Gårdene i Søborg sogn var - med henholdsvis landboer (hele gårde) og gårdsæder (halve gårde) i parentes: Bjørnstrup (Strand Børstrup) (2/-), Nellerup (1/-), Nakke(gård) (1/-), Passebæk (1/-), Ferle (1/-),

Fjellenstrup (-/5) (andre gårde i denne landsby lå i Græsted sogn), Bonderup (-/2), Bregnerød (-/2), Hedsbjerg (-/2), Rødkilde (-/3), Firhøj (-/2), hvor der også var en (tjeneste)dreng med kornsæd, og endelig Dragstrup (-/9). Sammenlagt var de halve gårde langt i overtal, nemlig 25, og kun 6 hele gårde.(58)

Jordebogen 1582/83

Det er først fra slutningen af 1500-årene, vi får et nærmere kendskab til de enkelte gårde og hvor meget de gav i landgilde. Sammenlagt var landgilden af hele Søborg sogn:(59)

18 mark 7 skilling 1 album "gode penge"
3½ læster 1½ pund 4 skæppe rug og mel
3 læster 1 pund 6 skæppe byg
61½ tønder 2 skæppe havre
1 tønde 1½ fjerding smør

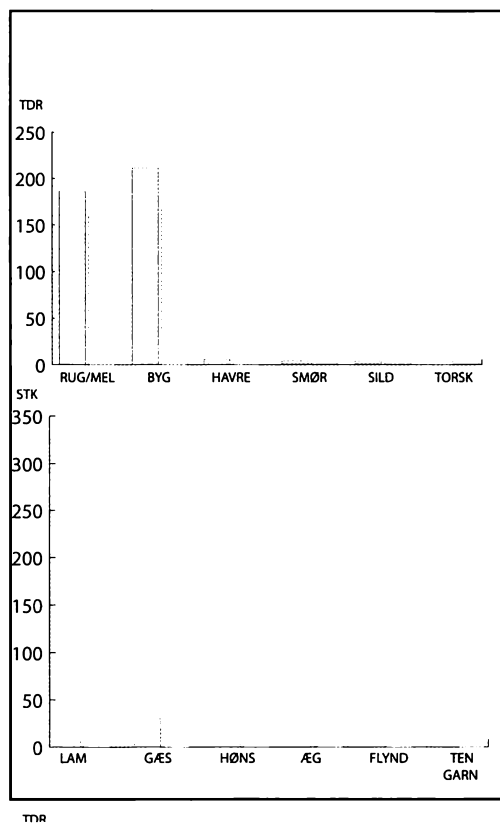

fig. 11. Sammenligning af landgilden i Giordsens optegnelser fra 1520'erne (første kolonne i den enkelte landgilde-sort), og den ældste jordebog 1582/83 (anden kolonne). Korn-, smør- og fiskediagrammet (i tønder) viser, at rug/mel- og byglandgilden formindskedes i 1500-årene, mens havrelandgilden til gengæld øgedes kraftigt. Smør- og silde-landgilden viser i perioden en svag tilbagegang. Torskelandgilden eksisterede ikke i 1520'erne, men er 1582/83 en væsentlig landgilde på grund af, at Gilleleje i mellem-tiden var blevet en helårsbebyggelse. Ydelserne lam, gæs og høns forøgedes i perioden, mens æg først kendes 1582/83. En tønde kuller hos Giordsen var i jordebogen ændret til 300 kuller. I jordebogen nævnes 22 tene garn, men ikke tidligere. Pengebeløbet gik i perioden ned fra godt 20 mark til godt 18 mark, hvor det ses af jordebogen, at det mest drejede sig om „sogneskat“ og lidt gæsteri. Nogle steder nævnes ikke pengebeløbets art. Kun hos Giordsen nævnes 4 øksne, 4 får og 4 galte. Gilleleje Mølles 5 pund mel forblev uændret i perioden.

Rusland-bakkerne (i baggrunden) i den østlige del af Villingerød ejerlav, hvor der i 1100-årene lå en landsby med navnet Tange. Tangen, som gav navn til landsbyen, er i dag typisk overdrevsjord, men i Pandehaveå-dalen længere mod øst, har der været rige græsningsmuligheder.

41 lam, 41 gæs, 164 høns og 3 ol æg
 3 tønnder sild
 4½ læster 4 tønnder torsk
 300 flyndere

Omregning og sammenligning af Giordsens liste fra 1520erne med jordebogen 1582/83, hvortil skal lægges landgilden fra Vokstrupgård, en af Saltrups fire gårde (de tre øvrige gårde tilhørte på Giordsens tid Esrum kloster) og Øverupgård (fig.11).

Kornlandgilden i sognet viser en bemærkelsesværdig forskel mellem gårdene vest for Gilleleje Mølleå og gårdene øst for åen.

Vest for Gilleleje Mølleå var der i landsbyen Fjellenstrup seks gårde, der ikke var egaliseret (gjort lige i landgilde) og en ødejord, hvilket måske afspejler en middelalderlig situation med flere ejere. Den eneste godshandel, der er kendt, er den allerede nævnte gård, der 1493 blev skødet fra væbneren Peder Steen på Favrholt - altså en

mand der tilhørte lavadelen - til klostrene Esrum og Æbelholt. Efter Peder Steens død samme år skødede Æbelholt sin halvdel til Esrum. I Strand Børstrup var der to gårde med den samme landgilde, og en ødegård med formindsket landgilde; den oprindelige landgilde kan derfor ikke bestemmes.

Derimod er alle landsbyerne med kornlandgilde mellem Gilleleje Mølleå og Esrum Å egaliserede således, at alle gårde i en given landsby gav den samme kornlandgilde. Noget tilsvarende findes ikke andetsteds i den størrelsesorden i Holbo herred.

I Dragstrup var mønstret i 1582/83 en smule afvigende, idet syv af otte gårde var helgårde og egaliseret med hver en landgilde på 17 skæppe rug, 18 skæppe byg, 1 tønne og 2 skæppe havre, 7 skilling og 1 album sogneskat, 1 lam, 1 gås, 4 høns, 10 æg og 1 ten garn. Den sidste var en fjerdinggård,

og som følge deraf gav den kun 5 skæpperug og 6 skæppe byg. Der er formentlig tale om en ødegård, da der 1555 nævnes 9 gårde.

Fordelingen af jorden mellem gårdene i Dragstrup er beskrevet i markbogen fra 1681. (60) Med få undtagelser, pga. den lille gård og præstejord, er agerstrimlerne i de enkelte åse fordelt i numerisk række som følger: 1. gård har 1. ager, 2. gård har 2. ager, 3. gård har 3 ager osv., eller omvendt: 7. gård har 1. ager, 6. gård har 2. ager osv. Denne fordeling er helt usædvanlig og viser, at landsbyen var så gennemreguleret, som man ikke finder udenfor krongodset Søborg; end ikke i landsbyerne Huseby og Skærød, der begge havde tilhørt Esrum kloster og efter Reformationen blev krongods.

Det er derfor nærliggende at betragte dette område mellem åerne, som det krongods, Eskil fik af Erik Lam, og som derefter igen samlet kom tilbage til kronen ved Valdemars erobring af borgen Søborg!

Brugen af åerne til grænsedragning var almindelig i middelalderen. Således var den tidligere omtalte skødning af området ”på den anden side af Gedevasse” til Esrum kloster - det der i dag hedder Horneby Sand - afgrænset af vandløbene Villingebæk og Hornbæk. Et andet eksempel er Esrum Å, der i middelalderen var grænsen mellem Holbo og Lynge herreder.

„Sal“ - en fæbod eller et gammelt midtpunkt i Søborg sogn?

Som omtalt ovenfor var det først med jordebøgerne fra 1582/83, at de enkelte gårde og landsbyer i Søborg sogn træder tydeligt frem, men en gennemgang af markbogen over sognet fra 1681, viser træk af et ældre, middelalderligt agrarsystem på dette velafgrænsede krongods.

På begge sider af ejerlavsgrensen mel-

lem Bregnerød og Hedsbjerg findes marknavnet ”Sal-”.

I Bregnerød ejerlav er navnet på en af åsene i den 1. vang *Sallestette Höys Aasz, Sallestette höy, Salle stette höy*. Ordet ”stette” kommer af tysk Stätte: sted, plads, tomt. I den 2. vang nævnes åsen *Houimands Aasz, Höymands Aasz, houmands Aasz* og i den 3. vang forekommer *Salle stette, Saalle stette, Salle stette höyen, Saalle stette Liung, Salle stette aas*.

På Hedsbjergsiden af ejerlavsgrensen nævnes i 1. vang: *Salle Stette Aasz, Salle Stette gierre, Salle Stette aasz*. I samme ås omtales *Gammel Dige, Gamle Dige, gamle diget*. I den 2. vang findes endnu en *Salle Stette Aasz*, og i den 3. vang nævnes *Steen Gierdit og gammel Ledz Gierre, gamle Ledz giere*.(61)

Den gamle betydning af ordet Sal - der i dag kendes som betegnelse for et stort rum er der givet flere forklaringer på. Det er foreslået, at det kunne betyde ”hedensk kultsted”, ”en stormands sædegård” eller ”fæbod, sæterhus”.(62)

Det kan således ikke afgøres - før en arkæologisk undersøgelse er foretaget - om dette marknavn skyldes en forhistorisk bosættelse eller om den stammer fra historisk tid. Under alle omstændigheder har stedet været omgivet af et dige eller et stengærde, der endnu nævnes i markbogen.

Middelalderlige ladegårde

Ladegårdsdrift kendes i 1500- og 1600-årene fra Esrum ladegård, der blev oprettet på ruinerne af Esrum kloster, dvs. en stor gård med kvægavl og store lader til oplagring af kornhøsten fra ladegårdsmarkerne, hvortil der blev ydet hoveri af lokale bønder.

Munkene på Esrum kloster nedlagde allerede tidligt, når de havde erhvervet et større landområde, alle de landsbyer, der var i det,

og oprettede i stedet ladegårde kaldet grangier, der blev drevet af lægbrødre og daglejere (husmænd eller gårdsæder, der havde et mindre stykke jord til eget brug). Villingerød blev således omdannet til grangie ved nedlæggelsen af flere landsbyer. (fig.8) På Sorø klostres Asserbo-gods nævnes 1182, 1186 og 1198 ladegården (grangien) i pavelige beskyttelsesbreve og i et stadfæstelsesbrev (1186-1197) fra ærkebiskop Absalon.(63)

Det i Veksebo-privilegiet 1158 nævnte vidne, Torsten af Sletelte, der ikke var nogen almindelig bonde, nævnes sammen med mindst to bryder. Esrum kloster havde i hvert fald gods i Sletelte fra 1211. (64) Hvem der ellers ejede gods her i midten af 1100-årene vides ikke, men i et tingsvidne 1355 fra Holbo herredsting pantsatte en Svend Henkilsen, der derfor var selvejer eller adelsmand, en gård i Sletelte til Esrum kloster.(65)

Marknavnet *Laehøjs Agre* i Sleteltes 1.

Stenholt vandmølle.

Esrum kloster erhvervede i begyndelsen af kong Valdemar den Stores regeringstid (1157-1182) landsbyen Stenholt - uden tvivl på grund af muligheden for at opstemme skovbækkene til møllebrug.

Ved et mageskifte 1497 fik adelsmanden Poul Laxmand Stenholt-godset med møllen.

I Laxmand-familiens besiddelse blev Stenholt en adelig hovedgård indtil 1560, da stedet blev mageskiftet til kong Frederik II, og adelsgården blev nedlagt.

Møllen forblev i brug og anvendtes ofte til personer, der havde gjort tjeneste ved hoffet.

Senere gik møllen over i privateje. Møllen brændte 1867, så det nuværende møllehus er opført senere.

vang viser, at der har været en ladegård i Sletelte. I nabolandsbyen Hemmingstrup nævnes i 3. vang: *Laadegaardz Aasen*. (66) I landsbyen Esbønderup, der 1496 var krongods med en væbner og som samme år

blev skødet til Esrum kloster, nævnes i markbogen 1681 i 2. vang: *Laehöys Aasz.* (67)

Yngre Sjællandske Krønike nævner under året 1351, hvor kong Valdemar (Atterdag) kæmpede mod de holstenske grever for igen at samle riget, at "*Borge befæstes, og der bygges kongelige ladegårde med stor bekostning*". (68)

Det var således ikke blot klostrene, der indførte ladegårddrift. Denne driftsform har sikkert haft en langt større udbredelse, idet der i markbogens navnestof også forekommer "hovgårdsåse" og "hovmandsåse" i nogle ejerlav i Holbo herred: som ovenfor nævnt i Bregnerød, og i Holløse, Ejlstrup og Mønge. I den sidstnævnte landsby nævnes en hovgård 1185.(69)

Ladegårde på krongodset Søborg

En gennemgang af navnestoffet i markbogen fra 1681 afslører, at der på krongod-

fig.12: „*Copie Carte over Søborg Byes Marcker og Jorder udi Holboe Herret paa Cronborg Amt beliggende, Opmaalt og Tegnet af J. Goos Aar 1781*“. Søborgs tre vange løber sammen, hvor ladegården formodes at have ligget (i cirkel). To åse umiddelbart op til dette knudepunkt kaldes *Smede Agre*. Dette navn nævnes dog ikke i markbogen 1681.

set Søborg har været flere ladegårde eller store avlgårde; der uden tvivl er oprettet i middelalderen.

I Søborg bys ejerlav nævnes ingen ladegård i markbogen 1681, men historikeren C. F. Wegener nævner - i sin beskrivelse af kong Frederik VII's udgravning af Søborgruinen i 1849-1850 - om marken øst for Søborg by, at der var "*en jævn plads længere borte af en tønde lands vidde, ophøjet efter en bygnings størrelse, som bærer navn af Ladegården, og gaden i Søborg ud dertil af Ladegårdsgaden. Deromkring er et stort stykke jord, som i gamle dage har været indhegnet og formodentlig hørt til Lade-*

gården". Et andet sted nævner han under omtalen af brolagte gader i den gamle købstad Søborg, at Ladegaardsgaden gik ud til en ladegård "som stod en halv fjerdingvej her fra byen". En halv fjerdingvej er o. 942 meter, men Wegener angiver ikke hvorfra der måles.(70)

"Bygaden" i Søborg, der er den gamle hovedfærdselsåre fra slottet gennem byen forbi kirken, hed tidligere "Ladegårdsgade".(71)

Den omtrentlige beliggenhed af denne ladegård må have været i området mellem Søborg forsamlingshus og Nordtoftegård. Her i dette område, hvor byens tre gamle vange mødtes, nævnes på det ældste originalkort over Søborg mark fra 1781 *Smede Agre*, der kan have været en smedie i tilknytning til ladegården. (72) (fig.12)

En anden ladegård har ligget i Dragstrup, sognets største landsby øst for Søborg. Markbogen 1681 nævner i den 2. vang umiddelbart øst for landsbyen *Laehöys*

Aasz, Ladehöys Aass, der lå mellem *Steenwelde gierde og Steenwelle Aass*, måske en stensat brønd med kildevand. På det ældste originalkort over Dragstrup 1779 kaldes åsen *Lae Høys Aas* og åsen øst herfor *Smeedefleders*. (fig.13)

Hvor ladegården på Søborg bys mark er dårligt dokumenteret, er navnestoffet på den tredje ladegård i Søborg sogn anderledes rigt dokumenteret, både i markbogen og på de ældste kort over landsbyerne omkring den.

Markbogen 1681 nævner ladegårdsagre i både Firhøj og Rødkilde ejerlav, men en nærmere sammenligning af markbog og kortmateriale viser, at der tale om én ladegård, der har ligget umiddelbart øst for Hulsø i den vestlige del af Firhøjs marker, hvor også Rødkildes marker stødte op til.

I Rødkilde ejerlav nævner markbogen i den 2. vang: *Ladegaardsz Aasz, Ladegaardz aass, Ladegaardss aass, Ladegaardz sted*

Fig.13: „Cartet over Dragstrup Byes Jorder üdi Söeborg Sogn og Holboe Herret paa Cronborg Amt beliggende. Opmaalt af J. Goos. Aar 1779“. Udsnit af området umiddelbart øst for landsbyen med åsene *Lae Høys Aas* og *Smeedefleders store Dam* (i cirkel).

og *Garboe Aasz*, der betyder åsen ved (ladegårdens) gærdetue.

I Firhøj nævner markbogen i den 3. vang: *Gamble Aalde Agrene, gamle Olde agrene, Laegaards Agrene* (der er) *ind diget, lade gaards aass, laegaards aass, ladegaards aassen, dig agrene, Garboe gieret*. Som ved "sallestette" i Bregnerød og Hedsbjerg var der på markbogens tid 1681 også her i Firhøj bevaret et gammelt dige, og selve det sted, hvor ladegården må have ligget, var "inddiget".

"*Concept Carte over Hedstbierg, Rødkilde og Ferhøj Bÿes marker og Jorder*" fra 1787 nævner ingen af disse ladegårdsagre - navnestoffet er på de hundrede år ændret - men en polygonal dobbelt-inddrømning øst for Hulsø angiver ladegårdens placering. (73) (fig. 14)

Navnet Firhøj kunne måske forlede til en tydning som "stedet med de fire høje". En nærmere gennemgang af navnets skrivemåde fra 1500- og 1600-årene, fra de ovenfor nævnte kilder "rige bønder", skattelisten 1555 og lensregnskaberne fra 1582/83 og ind i 1600-årene, giver en anden forklaring:

Forleddet skrives i næsten alle disse kilder *Fer-*, eller i nogle få tilfælde *Fær-* eller *För-*.

Betydningen af *Fer* - genetiv af det gammeldanske ord for "fæ" - er derfor ikke "fire", men "kvæg".(74)

Efterleddet skrives i de to ældste kilder -*høffwe*, -*høffue* og i senere kilder -*høffh*, -*höffue*, -*höw*, -*hou*, -*høwe*, -*how* m.fl. Endelsen -*höy* forekommer dog også. Det er derfor klart, at endelsen -*høj*, der begynder at slå igennem i 1600-årene, har sin oprindelse i -*hov*, dvs. en hovgård, der har fået navn efter sin funktion som ladegård med kvægavl.

Endnu i 1681 fandtes der - i området mellem Gilleleje Mølleå og Esum Å - flere vangenavne, der minder om, at der her til-

bage i tiden fandtes store skovområder. Således nævnes der en lundevang i Dragstrup ejerlav og skovvange i ejerlavene Munkerup, Rødkilde, Hedsbjerg, Nellerup og Passebæk, hvor der i lensregnskaberne (sagefaldslisten) 1582/83 nævnes en skovfoged, der havde ladet skoven forhugge.

Andre skove var på Nellerupgårds overdrev, der også kaldtes *Gilleleje Skoufue*, og nord for Hedsbjergbakkerne lå *Leje Skouffuen*.

Firhøj-ladegårdens kvæg må derfor have haft rigeligt med græsningsmuligheder i skovene; en form for kvægbrug, der er bevaret i stednavnene i rydningsområdet: Asserbo, Aggebo, Fredebo, Nødebo, Veksebo og Karlebo (kvægbed i skoven).

Det er karakteristisk - som det fremgår af den ovenfor nævnte skatteliste 1555 - at der ikke var mindre end 25 gårdsædegårde (halvgårde) mod kun 6 landbogårde (helgårde) på krongodset Søborg, hvilket forhold var almindeligt i skovrydningsområdet. Men det kan måske også forklares ved eksistensen af ladegårdene, der havde behov for arbejdskraft. Ladegårdene forsynede slottet og dets besætning og - når hoffet var på slottet - de mange gæster med fødemidler.

Et andet karakteristisk træk ved krongodsets landsbyer er de mange naturnavne. To landsbyer har -rød navne: Hulerød og Bregnerød. Hertil kommer fire -torp navne: Bonderup, Dragstrup, Munkerup og Nellerup.

Men ikke mindre end syv landsbyer har naturnavne og andet: Ferle ("kvægvej").(75) Her findes også et marknavn fra vikingetiden: Majby Aaszen i 3. vang), Firhøj, Hedsbjerg, Nakkegård, Passebæk, Rødkilde og

den nævnte torp Dragstrup Og hertil andre naturlokaliteter med husmænd: Nakkehoved, Blackshejede og Tornebakke.

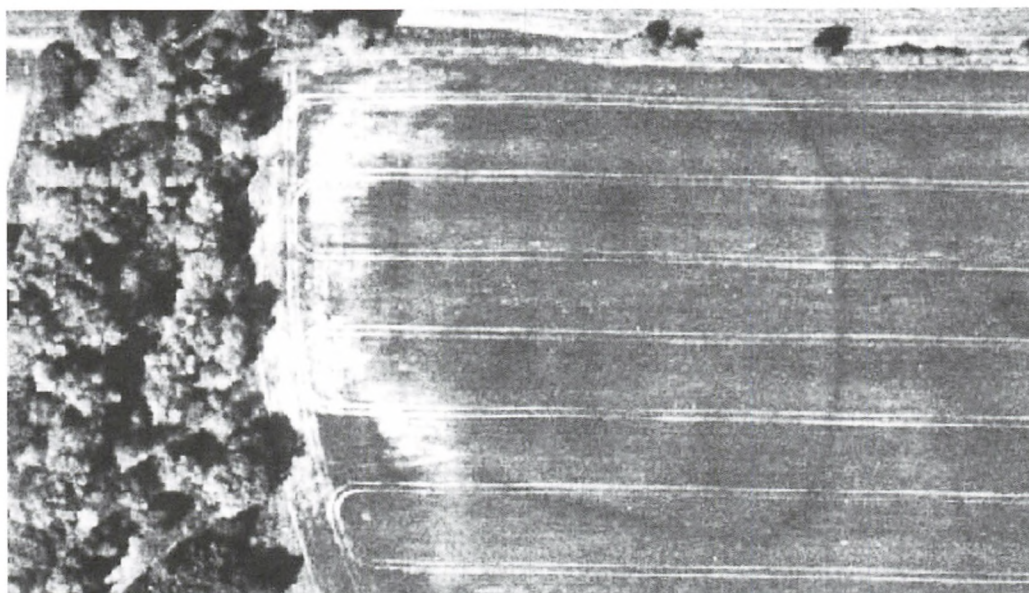
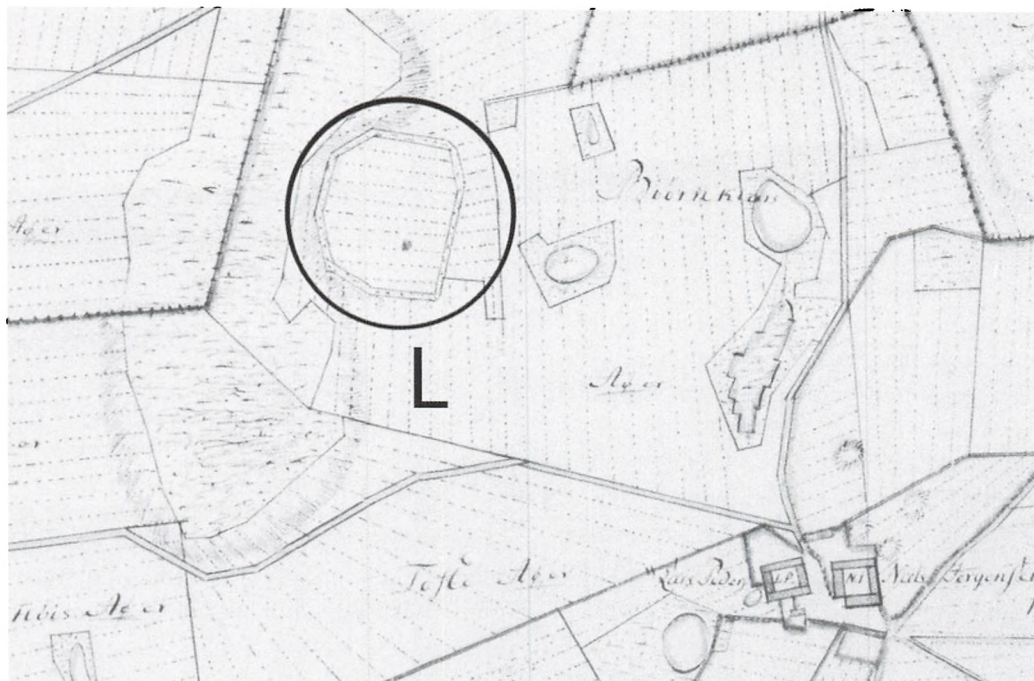

fig.14: Øverst: „Concept Carte over Hedstbiørg, Rødkiøde og Ferhøj Bøjes marker og Jorder udi Søe Sogn, paa Cronborg Amt Beliggende. Opmaalt ved Joh: Goos. Aar 1787“. Udsnit af Firhøjs vestlige åse med en polygonal figur, der angiver den inddigede ladegård (i cirkel).

Nederst: Lufffoto af Firhøj ladegård. Tv ses den udtørrede Hulsø med skov. I midten ses en mørk „ring“, der markerer en voldgrav omkring den tidligere ladegård. De vandrette striber er spor efter moderne markredskaber. (Gengivet med tilladelse fra Cowi A/S).

Krongodsets senere skæbne

Først efter 400 år som samlet krongods begyndte kronen at bortgive nogle af områdets gårde til andre:

Frantzt Lauridtzten, skriver på Krogen (senere Kronborg), fik 1557 to af kronens gårde, en i Ferle og en i Øverup, og to år senere fik han livsbrev på dem begge.(76)

En guldsmed ved navn Jahan Siiben fik ligeledes i 1557 livsbrev på nogle gårde i Nordsjælland, nemlig Capellegaarden, Uds-holt og i Søborg sogn gården Passebæk.(77)

Sognepræsten i Gilleleje, Hans Lauritzen, fik 1579 forleningsbrev på kronens gård Nellerup, der i mange år forblev i familiens besiddelse.(78)

Endnu i 1559 var der nogle få munke tilbage i Esum kloster. Abbeden fik dette år ordre fra kongen om straks at nedbryde to torper, som han skulle have bygget ved kronens mølle Hollere (Hulerød), da de var møllen til stor skade.(79)

Denne ordre blev formentlig aldrig efterkommet, idet de sidste munke, allerede et par uger efter kongens første påbud, fik kongelig befaling til at flytte til Sorø og andre klostre.(80) Den eneste landsby i Søborg sogn, der ikke nævnes i skatelisten 1555, er Munkerup, der netop ligger umiddelbart ved Hulerød. Hvornår Munkerup er anlagt, vides ikke, men officiel har den i al fald ikke været i 1555. Derfor, og på grund af selve navnet, må Munkerup være den ene af disse torper. Hvis der ved udtrykket ”torper” menes gårde, er der muligvis kun tale om Munkerup. I den ældst bevarede jordebog fra 1582/83 nævnes Munkerup med tre gårde for første gang. I en liste over Søborg sogns tiendeydere fra 1653, hvor gårdene kaldes enten hele eller halve gårde, kaldes de to gårde, der på dette tidspunkt var i

Munkerup, som noget særligt: to Bøele, dvs. bole.(81)

Også præsten i Søborg fik nogle gårde i det gamle krongods. Christian IV bevilgede i et brev af 24. december 1647, at sognepræsten Jens Jensen, i stedet for landgilden af tre gårde i Mønge, der havdeligget til præsteembedet fra gammel tid, måtte få tilsvarende landgilde af nogle gårde i sit eget sogn.(82) I jordebogen 1651 nævnes, at landgilden af de to gårde i Ferle ”- - ydes årlig præsten i sin genant (underhold)”.(83)

Afslutning

Gennem de få bevarede kilder får vi et lille indblik i den tidlige middelalders opdyrking af det store skovområde ved Øresund. Det var almindelige bønder, der gav sig i kast med den besværlige skovjord, hvad enten det var selvejere eller kronens fæstere på almindinger, der var omfattet af kongens ejendomsret. Store dele af krongodset blev givet til frelse for sjælen til Esum kloster og måske også bisperne i Roskilde. En del af de godshandler, der er nævnt i Esum klostres brevbog, kendes kun herfra.

Ærkebiskop Eskil kom ved sine godshandler til at sætte sit præg på Nordsjællands ejendomsforhold gennem hele middelalderen. Han skabte betingelserne for, at Esum kloster blev et af landets betydeligste klostre med datterklostre både i og udenfor Danmark. I Nordsjælland og andre steder ejede Esum ved middelalderens slutning over 300 gårde.

Eskils egen erhvervelse af et stort krongods i rydningsområdet mellem de vandløb, der i dag hedder Søborg Kanal og Esum Å, er - som mange andre godshandler - ikke bevaret i kilderne, men dokumenteret gennem senere kilder.

Her lader Eskil bygge en borg på en holm i vore dages tørlagte Søborg Sø. I samtidige

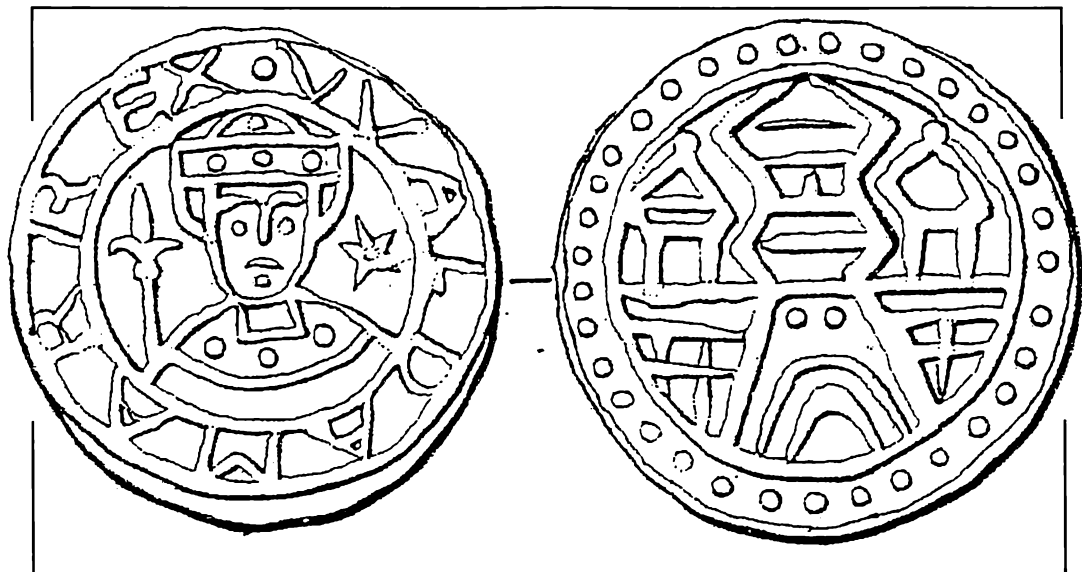

Fig.15:Mønt præget i Roskilde for kong Valdemar. Forsiden: den kronede konge med liljescepter og omskriften VVALDAMAR REX. Bagsiden: borg med tre tårne. En mønt af denne type blev fundet mellem to trælag i det ottekantede tårn på Søborg slot, henholdsvis affaldstræ fra byggefasen og affaldstræ fra nedbrydningsfasen. (Haugberg 9).

kilder kaldes stedet "Elleholm", der fra naturens side var et svært indtageligt sted. Men var det nybyggerne i området, der nu var bispens fæstere, eller indkaldte folk udefra, der måtte lægge ryg til byggeriet?

Holbo herreds sogne var på denne tid dannet, men der er ikke bevaret oplysninger om en sognedannelse på det område, der senere blev til Søborg sogn med kirke i købstaden Søborg.

Da kong Valdemar havde erobret borgen, fik den snart efter navnet Søborg (*Seoburgh*), og Søborg med tilliggender - som nævnt i Kong Valdemars Jordebog - blev igen samlet lagt ind under kronen. Her forblev området udelt gennem hele middelalderen under navnet Søborg len, med bønderne som kronens fæstere.

Da borgen blev ødelagt i Grevens Fejde 1534-1536 fik det også konsekvenser for købstaden Søborg, der i løbet af 1500-årene svandt ind og fik landsbystatus.

Forkortelser

- DD: Diplomatarium Danicum
- DRB: Danmarks Riges Breve
- EB: Esrum Klosters Brevbog (Codex Esromensis)
- KB: Kancelliets Brevbøger 1551ff.
- MB: Markbog 1681 og 1682 til Matriklen 1688.
- Saxo: Saxo Grammaticus, Danmarks Krønike (2003)
- SRD: Scriptores Rerum Danicarum
- ÆB: Æbelholt Klosters Brevbog

Noter

1. Vedrørende stednavnene henvises generelt til:
 - Aage Houken: Håndbog i danske stednavne, 2.udg. 1976.
 - Bent Jørgensen: Dansk Stednavneleksikon, Øerne øst for Storebælt, 1981.
 - Danmarks Stednavne Nr. 2: Frederiksborg

Amts Stednavne, 1929

2. Horns herred, der også var bebygget før vikingetiden, er ikke omfattet af denne undersøgelse.

3. MB 1682, Rigsarkivet, film S 5959.

4. Adam af Bremen: Beskrivelse af øerne i Norden, Wormianum 1978, s.28.

5. Frederiksborg lens regnskab (incl. Kronborg), film M 18.123.

6. ÆB, DD og DRB, 1171, nr. 20.

7. ÆB, DD og DRB, 26. november 1285, nr. 162.

8. Henrik Pedersen: De danske Landbrug, fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V's Matrikel 1688, 1928/1975.

9. Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 1947, s.185-187, 265.

10. EB nr. 90, DD og DRB (1158-1160) 10. december, nr.130.

11. Saxo: 13. bog, Niels.

12. Saxo: 14. bog, Erik Emun.

13. Saxo: 14. bog, Erik Lam, s.97. Saxos udtryk *Bythingam amnem* (Bythinga å) er i Saxo (2003) oversat ved Buddingeeaa, men der er snarere tale om Arresø's gamle udløb til Roskilde Fjord, idet to nu forsvundne vandmøller ved dette vandløb i 1397 kaldes *Øffræbydinghæ møllæ* (Øvre mølle) og *Næthræbydinghæ møllæ* (Nedre mølle). Kilde: Danmarks Stednavne Nr. 2: Frederiksborg Amts Stednavne, 1929, s.92 og 94.

14. Saxo: 14. bog, s.97f.

15. Saxo: 14. bog, s.96.

16. Saxo: 14. bog, s.99.

17. EB nr. 84, DD og DRB (1145, o. 1. september), nr. 91.

18. Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 1947, s.264ff.

19. Saxo: 14. bog, Svend, Knud og Valde-mar.

20. Saxo: 14. bog, s.101.

21. Ellen Jørgensen (udg.): Annales Danici

Medii Ævi, 1920, Chronica Sialandie, s. 164.

22. Lauritz Weibull: Nordisk Historia, Forskningar och undersökningar II, Stat och kyrka i Danmark under äldre Medeltid, 1948, s. 109ff.

23. EB nr.117, DD og DRB (1151-1157), nr. 107.

24. EB nr. 83, DD og DRB (1167-1174), nr. 184.

EB nr. 82, DD og DRB (1167-1174) 28. august, nr. 185.

25. EB nr. 1, DD og DRB, 1151. 29. december, nr. 106.

26. Ellen Jørgensen (udg.): Annales Danici Medii Ævi, 1920

27. DD og DRB (1157), nr. 119.

28. EB nr. 87, DD og DRB (1157-1160), nr. 122.

29. EB nr. 88, DD og DRB 11(7)4. 25. februar, nr. 45.

EB nr. 89, DD og DRB 11(7)4. 25. februar, nr. 46.

30. EB nr. 80, DD og DRB (1158), nr. 126.

31. EB nr. 108, DD og DRB 1158. 8. august, nr. 127.

32. MB 1682, Rigsarkivet, film S 5963.

33. MB 1682, Rigsarkivet, film S 5963.

34. EB nr. 85, DD og DRB (1158-1160), nr. 128.

35. EB nr. 40 og 41.

36. EB nr. 81, DD og DRB (1158-1160), nr. 129.

37. EB nr. 90, DD og DRB (1158-1160), nr. 130.

38. EB nr. 86, DD og DRB (1158-1177), nr. 132.

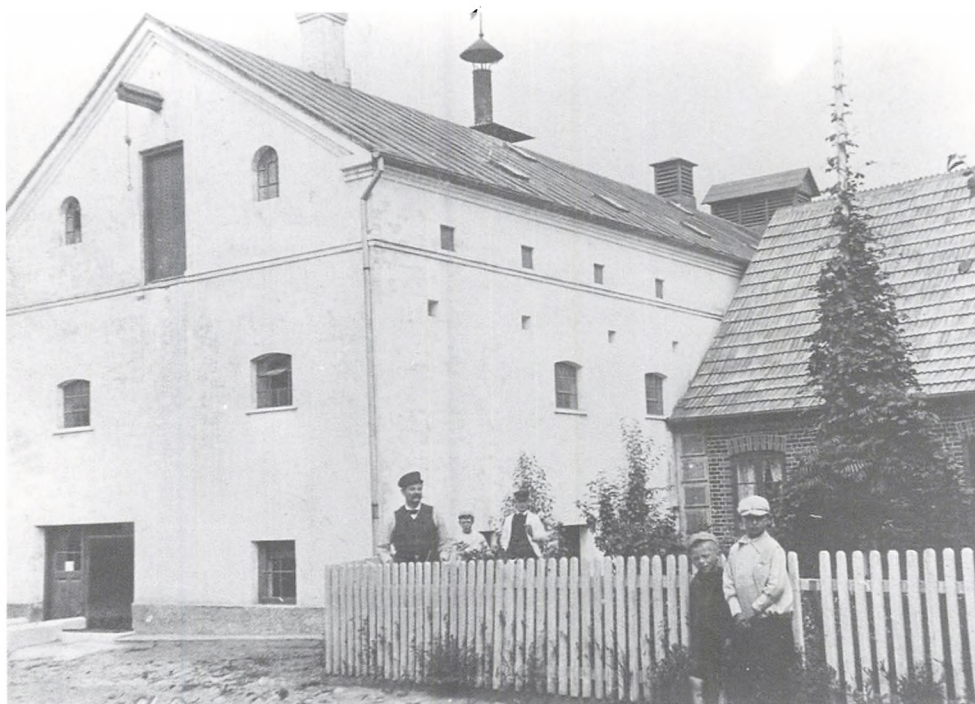
39. DD og DRB (o.1170-1186), nr. 6.

40. EB nr. 2, DD og DRB 1178. 2. november, nr. 76.

EB nr. 39, DD og DRB (1178. Efter 2. november), nr. 77.

41. Saxo: 14. bog, s. 178ff.
42. Saxo: 14. bog, s. 180.
43. Saxo: 14. bog, s. 181.
44. Saxo: 14. bog, s. 181.
45. Ivan Boserup (red.): *Saxostudier, 1975*, s. 156-174.
46. Saxo: 14. bog, s. 182.
47. Saxo: 14. bog, s. 183.
48. Poul Johs. Jørgensen: *Dansk Retshistorie, 1947*, s. 264ff.
49. Jacobus Langebek (udg.): *Scriptores Rerum Danicarum Medii Ævi: Petri Olai Minoritæ Roskildensis Annales Rerum Danicarum a Cimbrorum exitu ad An. Christi 1541*, s. 177,.
50. Tak til cand. mag. Stefan Pajung for hjælp med udredningen af dette ords betydning.
51. SRD, I, s. 276. C. F. Wegener: *Om Udgravningen af Asserbos og Söborgs Ruiner, 1852*, s. 67.
52. Aksel E Christensen: *Danmarks historie, bd. 1. Tiden indtil 1340*. Gyldendal, 1977, s. 330-332. Se også dateringen i DD nr. 128, 129 og 130.
53. DD og DRB 1161. 27. marts, nr. 143.
54. Jørgen Qvistgaard Hansen: *Regnum et Sacerdotium, Forholdet mellem stat og kirke i Danmark 1157-70*. *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966*.
55. Svend Aakjær: *Kong Valdemars Jordebog I-III, 1923-1945*.
56. *Nye Danske Magazin*, 6, III, 233.
Danske Magazin, 5, II, 9.
 Kr. Erslev: *Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (1513-1596)*, s. 83.
57. *Nye Danske Magazin*, 6, IV, s. 293.
58. Rigsarkivet, Rentekammeret 108A, pakke 31 (gl. pk. 60), film S 675.
 KB: 1551-1555: 18. februar 1555.
59. *Lensregnskaber for Frederiksborg og Kronborg len 1582/83*, Rigsarkivet, film M 18.123.
60. MB 1681, Rigsarkivet, film S 5961
61. MB 1681, Rigsarkivet, film S 5962.
62. Aage Houken (1976), s. 195.
63. *Sorøbogen*, DD og DRB nr. 100, 138, 241 og 140.
64. EB nr. 41, DD og DRB 1211, nr. 5.
65. EB nr. 160, DD og DRB 1355. 7. september, nr. 289.
66. MB 1682, Rigsarkivet, film S 5963.
67. EB nr. 247: *Per Litle vti Esmindorp, aff wapn*.
 EB nr. 176 og 177.
 MB 1681, Rigsarkivet, film S 5961.
68. Rikke Agnete Olsen (udg.): *Sjællandske Krønike, Wormianum, 1981*.
69. ÆB 1185. 28.juni, DD og DRB, nr. 121.
70. C. F. Wegener: *Om Udgravningen af Asserbos og Söborgs Ruiner, 1852*, s. 148 og s. 134.
71. *Trap*, 5. udg., 6. bd., s. 161.
72. *Copie Carte over Söeborg Byes Markker og Jorder, J. Goos, 1781, Fra det gamle Gilleleje*, bd. 20, 1952, s. 78ff.
73. *Fra det gamle Gilleje*, bd. 22, 1954, s. 5ff.
74. Bent Jørgensen: *Dansk Stednavneleksikon. Øerne øst for Storebælt, 1981*, s. 36.
75. *Samme*: s. 35.
76. KB: 8. april 1557.
77. KB: 8. oktober 1559.
78. KB: 20. april 1579 og *Fra det gamle Gilleleje 1956-57*, s.7-19.
79. KB: 21. september 1559.
80. *Trap*, 5. udgave, 6. bind, s. 150.
81. *Holbo herreds bog 1647-1708*, f. 32v. *Landsarkivet for Sjælland*.
82. *Samme*, f. 30v.
83. *Kronborg lens jordebøger*, Rigsarkivet, film M 45.351.

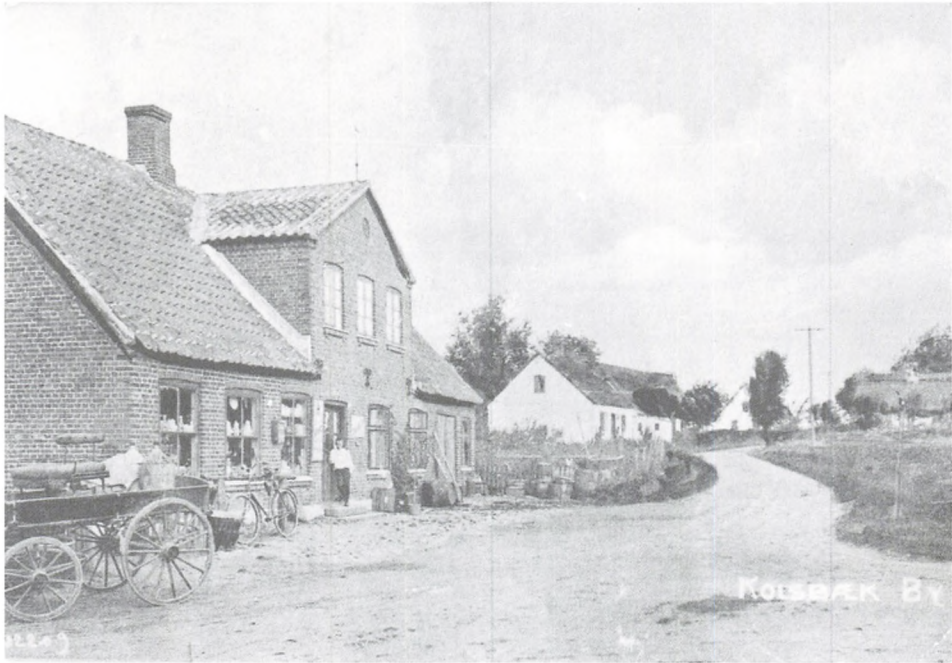
Før og nu

Herover ses Gilleleje Bryggeri, der havde til huse på Hovedgaden 13. Fotografiet er fra 1915-20, og svarer dermed til tiden for årbogens første fortælling. Til højre ses bygningen, der husede usede Gilleleje Bryggeri, som den ser ud i dag.

Nu og før

Købmand Andersens gjendom i Kolibæk. Fotograf fra omkring 1917.

*Den tidligere købmandsforretning
fotograferet i 2007.*

Arkæologiske udgravninger og projekter i 2007

**Af Liv Appel og
Tim Grønnegaard**

I museets arkæologiske afdeling har vi i de senere år haft mere travlt end nogensinde før. Dette skyldes primært den store anlægs- og byggeaktivitet, der afføder mange arkæologiske udgravninger af ikke tidligere kendte fortidsminder. Den 1. januar 2006 overtog HHKC, Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre, det arkæologiske ansvar i Helsingør Kommune, hvilket har medført, at museets arkæologiske dækningsområde er udvidet fra 280 til 402 kvadratkilometer, altså med ca. 44 procent. Samtidig er antallet af indbyggere, som HHKC betjener arkæologisk, mere end fordoblet. Aftalen om det arkæologiske ansvar i vort hidtidige arbejdsområde i Græsted-Gilleleje og Helsingør kommuner er fra 1. januar 2007 videreført i den nye storkommune Gribskov.

Den arkæologiske afdeling, som til daglig har til huse på Gilleleje Museum, er i løbet af de seneste år vokset.

Arkæologstaben under ledelse af museumsinspektør mag.art. Liv Appel består af arkæologassistent stud.mag. Kjartan Langsted, arkæolog cand. phil. Tim Grønnegaard, der varetager de bygherre-betalte undersøgelser, og i fleksjob cand. mag. Jannie Olsen, der især arbejder med formidling og registrering.

Til efterbearbejdning af fundene fra de arkæologiske undersøgelser har museet i stigende grad inddraget en bred vifte af naturvidenskabelige hjælpediscipliner, hvilket har givet spændende, nye resultater. Det drejer sig først og fremmest om vedbestemmelser, kulstof 14- dateringer, målinger af fosfatindhold samt analyser af makrofossiler og pollenprøver.

Detektorfund og oldsager fra private samlinger har ligeledes medvirket til et øget kendskab til Gribskov og Helsingør kommuners fortid.

De følgende arkæologiske undersøgelser fra det forløbne år vil give en idé om bredden af museets arkæologiske aktiviteter.

Figur 1: Hjortetaksøkse fra Maglemosekulturen fundet ved den arkæologiske undersøgelse ved Pårup. Foto: Tim Grønnegaard

Spor af stenalderjægere ved Pårup

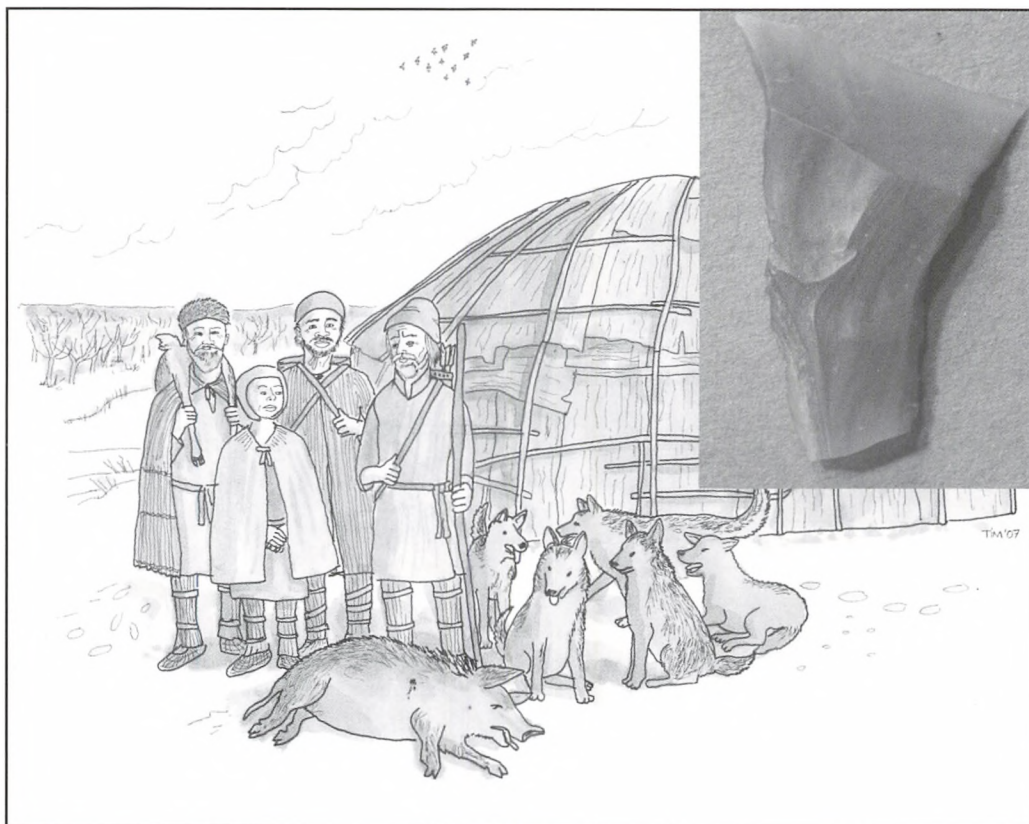
Forud for udvidelsen af entreprenørfirmaet Nordkystens lagerplads ved Pårup blev der foretaget arkæologiske undersøgelser af arealet.¹ Området var tidligere et moseområde, hvor de våde tørvelag giver fine bevaringsforhold for træ og knogler. Nær mosens bund fandt man en ualmindelig stor, velbevaret økse af kronhjortetak med genemboret skafthul. En kulstof 14-datering af et stykke forkullet træ, der blev fundet i nærheden af hjortetaksøksen viste, at øksen var tabt på lavt vand i slutningen af Maglemosekulturen ca. 7000 f. Kr.² Fundne dyreknogeter fra sumpskildpadde, karpe, aborre, gedde og gråand viser, at Bedsmosen på denne tid var en stor sø.

(Figur 1)

Oldtidsbebyggelser ved Helsingø

I takt med at det nye boligområde ved Bryggergården i Helsingø er udbygget, har museet løbende undersøgt arealerne.³ Senest har vi undersøgt en 2,5 x 5 meter stor grube, der tolkes som bunden af en hyttetomt fra begyndelsen af yngre stenalder ca. 3800-3500 f. Kr.. Det er således det hidtil ældste hus, der kendes fra Gribskov kommune. Fund af flere små flinte-pilespidser, „tværpile“, tyder på, at hytten har været anvendt i forbindelse med jagt (Figur 2).

Ved Bryggergården var der desuden spor af et gårdhus fra ældre germansk jernalder jernalder. I stolpehullerne fandt man forkullet korn fra hvede, byg, havre, rug og avnklædt byg, som blev opbevaret i huset, da det brændte ca. 500 e. Kr.⁴

Tidligt agerbrug ved Græsted

Ved en arkæologisk forundersøgelse forud for det nye center- og boligområde syd for Græsted Præstegård afdækkedes bopladsspor fra yngre stenalders Tragtbægerkultur ca. 3500 f. Kr.⁵ En oval grube på ca. 2 x 1 meter, der tolkes som en ovn til tørring eller ristning af korn, er særlig interessant. Den havde været gravet ca. 40 cm ned i jorden, og på dens bund lå et lag af sodsværtede sten, der var dækket af et sort brandlag. Øverst i gruben blev der fundet brændt lerklining, som sandsynligvis stammer fra en nedstyrtet ovnkappe. Brandlaget viste sig ved nærmere analyse at indeholde forkullet korn fra bl.a. emmer, enkorn, avnklædt byg og nøgen byg. Meget tyder på, at kornet er blevet rensat for ukrudtsfrø.⁶ Der blev li-

Figur 2: Sådan kan hytten fra yngre stenalder, som vi udgravede på Bryggergården ved Helsingør, have set ud. Til højre er indsat et foto af en pilespids, som blev fundet i hytten. Tegning og foto: Tim Grønnegaard

geledes fundet potteskår, som kan være rester af de lerkar, hvori kornet blev opbevaret under ristningen.

Dyreknogeter fra yngre stenalder ved Ørby

I forbindelse med en projekteret rækkehusbebyggelse i midten af Ørby landsby, foretog museet en arkæologisk forundersøgelse.⁷ Undersøgelsen tog primært sigte på, at man skulle dokumentere ældre faser af landsbyen. Resultaterne på dette felt var dog

stærkt begrænsede, og omfattede kun en møllesten, et lerstampet gulv og et par affaldsdynger/møddinger fra 1500-1700-tallet.

Derudover blev der fundet en jernalderboplads fra omkring Kristi fødsel, og i bunden af et to meter dybt såkaldt dødishul fandtes potteskår fra midten af yngre stenalder ca. 3000 f. Kr. Dødishullet viste sig desuden at indeholde velbevarede knogler fra slagtede dyr. De fleste knogler stammer fra almindelige husdyr som svin og kvæg, men der blev også fundet rester af rådyr, som man må have jaget i skoven. Knogler fra sæl med tydelige slagtemærker fortæller os endvidere, at folkene på stedet fangede sæler ved den fossile stenalderfjord fire kilometer borte, hvor Arresø i dag ligger. I et tørvelag syd for dødishullet fandt vi en flintøkse af Lindø-type. Øksen kan være nedlagt som offergave i yngre stenalder (Figur 3)

Private samlinger af oldsager

På Gilleleje Museum er det en prioriteret opgave at få fotograferet og registreret de mange oldsager, som befinder sig i privat eje. Udviklingen inden for digitalkameraerne har lettet arbejdet betydeligt.

Efter fotoregistreringen lægges fundstederne for disse oldsager ind på kort, således at der skabes overblik over forekomsten af bopladser og gravpladser. Der viser sig således f. eks. at være mange bopladser fra yngre stenalder ved Unnerup og Vejby, hvorfra vi også har mange oplysninger fra 1800-tallet om sløjfede dysser og jættestuer. Også områderne omkring den afvandede

Figur 3: Flintøkse fra yngre stenalder, som muligvis blev ofret i en mose i Ørby.

Foto: Tim Grønnegaard

Figur 4: Ove Evald Nielsen fra Søborg fremviser stolt den flintdolke, han som ung fandt på sin mark. Dolken stammer sandsynligvis fra en grav fra slutningen af yngre stenalder. Foto: Tim Grønnegaard

Søborg Sø er meget rige på oldsager, som sandsynligvis stammer fra overpløjede stenalderboplads. Denne nye viden er vigtig, når arkæologerne skal tage stilling til hvor og hvordan, der skal foretages arkæologiske udgravninger i forbindelse med anlægsarbejder i området.

De fleste private oldsagssamlinger befinder sig på landbrugsejendomme, hvor landmanden har fundet oldsagerne, når han arbejdede i marken. Efter mekaniseringen i landbruget overses mange oldsager, og med en anden arbejdsrytme hos gårdens nye ejer er interessen for oldsagssamlingen måske ikke i samme grad til stede. Ved ejerskifte

er der derfor stor risiko for, at disse private samlinger af oldsager går tabt sammen med værdifulde oplysninger om fundomstændighederne. Museet er derfor meget interesseret i, at oldsagerne bliver registreret i tide (Figur 4).

Kogestensgruber ved Maglehøje

Mange har set de markante gravhøje fra bronzealderen Maglehøje ved Bakkebjerg. Mindre kendt er de mange kogestensgruber i området omkring højene. Kogestensgruber var en slags jordovne, hvor opvarmede sten fungerede som varmekilden. Det er sandsynligt, at de har været anvendt i forbindelse med tilberedning af mad til ritualer og ceremonier ved gravhøjene.

Gilleleje Museum har igennem en lang periode indsamlet oplysninger om kogestensgrubernes tidsmæssige placering og geografiske udbredelse. Således har museet forud for anlæggelsen af en sommerhusbebyggelse på Toftøjs-Åsen i Udsholt foretaget en arkæologisk udgravning og fundet et større antal kogestensgruber.⁸ Kulstof-14 dateringerne af kogestensgruberne falder tidsmæssigt i to grupper. Den ene gruppe stammer fra yngre bronzealder ca. 900 f. Kr., mens den anden hører hjemme i førromersk jernalder ca. 200 f. Kr.⁹ Ved udgravningerne på Toftøjs-Åsen er der desuden fundet bopladsgruber og en brønd fra yngre bronzealder (Figur 5).

Jernaldergården fra Ammendrup

I forbindelse med en større arkæologisk udgravning ved Ammendrup syd for Helsingø undersøgte arkæologerne bl.a. et

gårdsanlæg, der kan dateres til overgangen mellem yngre romersk og ældre germansk jernalder ca. 450 e. Kr. Der er gennemført en fosfatkartering af gårdsanlægget, hvor høje fosfatværdier bl.a. afslører staldens placering i bygningerne og møddingens placering øst for gården.¹¹ Pollenprøver, der er udtaget fra borekærner i et nærliggende dødishul, viser lokalområdets vegetationsudvikling fra birkeskoven i begyndelsen af Maglemosekulturen ca. 8500 f. Kr. frem til jernalderens åbne, dyrkede landskab omkring Kristi fødsel¹² (Figur 5).

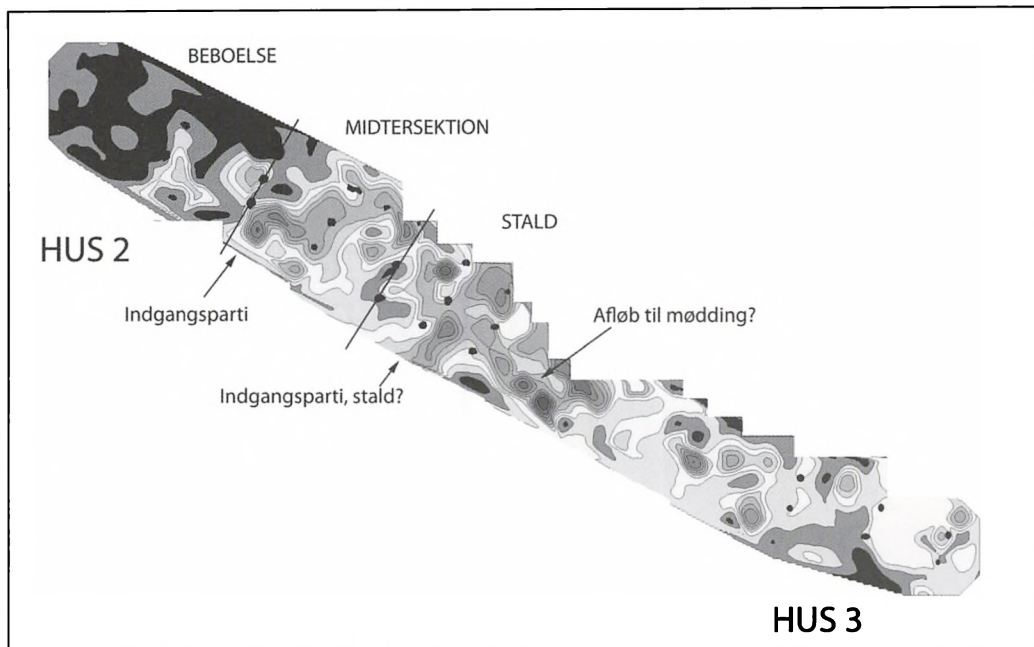
Magnetometer-målinger ved Annisse

Det har siden 1800-tallet været kendt, at der i middelalderen lå et befæstet gårdsanlæg på Hovgårdspynt i Arresø ved Annisse. Nationalmuseet og Gilleleje Museum

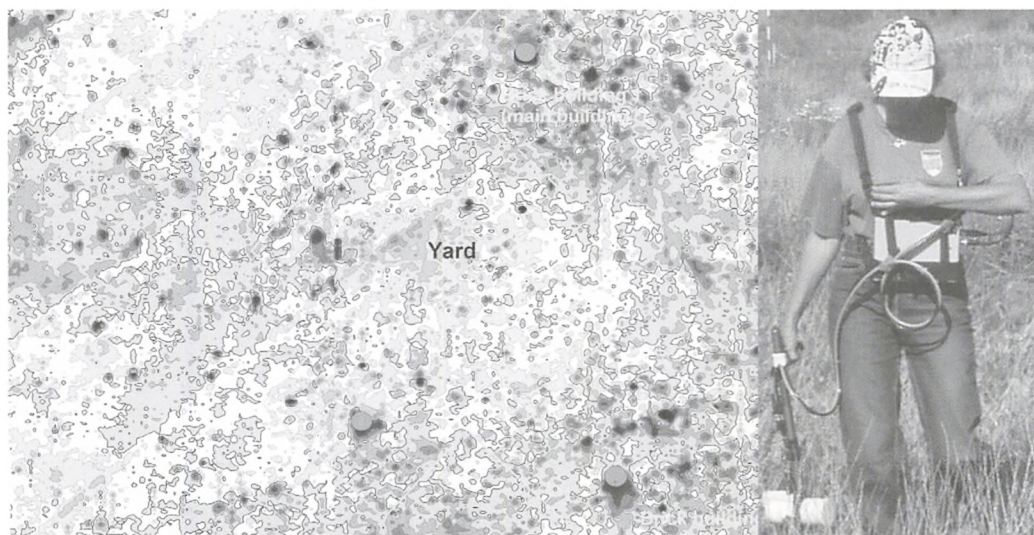
Figur 5. Tværsnit af kogestensgrube fra yngre bronzealder, der blev udgravet ved Toftøjs-Åsen i nærheden af Maglehøje. Foto: Tim Grønnegaard

har i år 2000 foretaget en mindre undersøgelse på stedet.¹³ Fundene af keramik synes at datere sig til 1300-tallet, mens møntfundene spreder sig over en længere periode fra ca. 1260 til 1540. I foråret 2006 pløjede ejeren en del af området op til brug for en vildtremise, hvorved lergulve og stenlægninger blev pløjet op. I denne forbindelse støttede Kulturarvsstyrelsen en måling med magnetometer.¹⁴

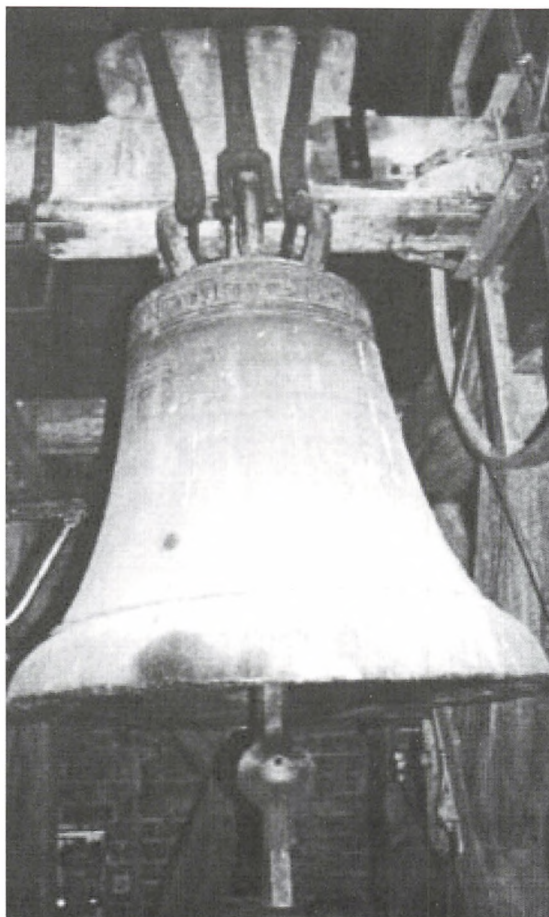
Undersøgelsen, der blev udført af Olfert Voss og Tatjana Smekalova, gav et billede af placeringen af bygninger og ildsteder/ovne. Samtidig viste undersøgelsen, at almindelig pløjning har forstyrret dele af det befæstede gårdsanlæg, der ligger tæt under overfladen. (Figur 6 - næste side).

Figur 6: Kort over variationen i fosfatværdierne ved to af de undersøgte jernalderhuse ved Ammendrup. Husene lå i forlængelse af hinanden. Det fremgår af husenes parvist nedsatte tagbærende stolper, der på kortet er markeret med sorte prikker. Høje fosfatværdier viser placeringen af stalden og indgangene i hus 2 samt peger på, at der har ligget en mødding imellem de to huse. Kortgrundlag: Abola, Oldenburg i Tyskland.

Figur 7: Kort over variationer i de magnetiske målinger ved Hovgårdspynt ved An-nisse. De mørke aftegninger viser sandsynligvis placeringen af bygninger og ovne. Til højre ses den russiske specialist Tatjana Smekalova med sit magnetometer. Kort: Olfert Voss og Tatjana Smekalova.

Figur 8:

Herover ses seglstampe fra 1300-tallet fundet med metaldetektor i Esrum. Indskriften viser, at seglet har tilhørt en abbed ved Esrum Kloster. Seglstampen er 5,2 centimeter høj og 3,6 centimeter bred.

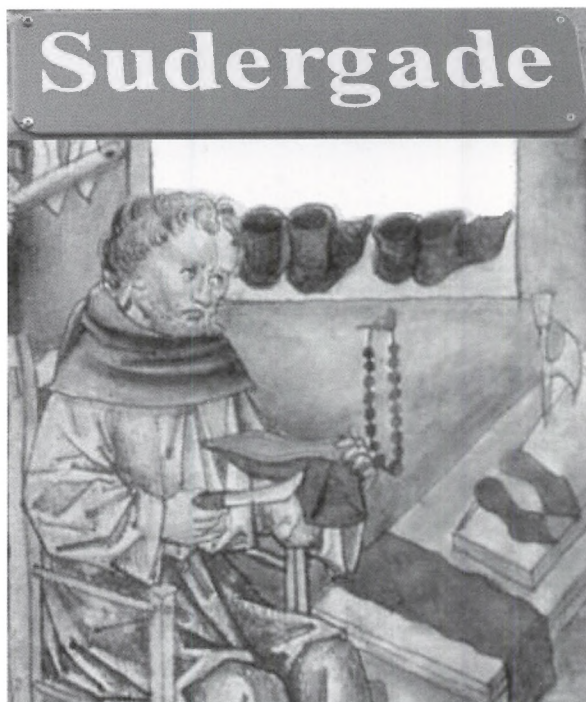
Til venstre kirkeklokken fra 1491 i Blistrup Kirke. Indskriften på klokken viser, at den er produceret i Esrum.

Metaldekteforfund fra Esrum

Detektorgruppen under Holbo Herreds Amatørarkæologiske Gruppe, HAG, har i 2007 med tilladelse fra Skov- og Naturstyrelsen arbejdet med et afsøgningsprojekt ved Esrum Kloster og Møllegård.¹⁵ Herved er der bl.a. fremkommet en seglstampe fra 1300-tallet (Figur 8). På seglet er der afbildet en abbed, og i inskriptionen indgår navnet „Esrum“.

Seglet er til bestemmelse på Nationalmuseets afdeling for Middelalder og Renæssance. Vi håber selvfølgelig på, at det vil være muligt at tyde abbedens navn.

Syd for Esrum Møllegård tyder forekomsten af bronzeslagger fra bronzestøbning og lerkulper fra ovnkapper på tilstedeværelsen af et bronzestøberi. Arkæometriker Arne Jouttijärvi, som har analyseret legeringen i slaggerne, peger på, at nogle af slaggerne kan stamme fra klokkeproduktion.¹⁶ Dette er bemærkelsesværdigt, idet inskriptionen på en kirkeklokke fra slutningen af 1400-tallet i Blistrup Kirke fortæller, at klokken er fremstillet i Esrum. Andre slagger med en mere blyholdig legering, stammer sandsynligvis fra fabrikation af dåbsfade, alterlysestager og lignende. Bronzestøberiet i Esrum synes således at have haft en ganske alsidig produktion (Figur 8).

Figur 9:
Sudergade var i middelalderen
skomagerens gade i Helsingør.

Middelalderligt skomageri i Helsingør

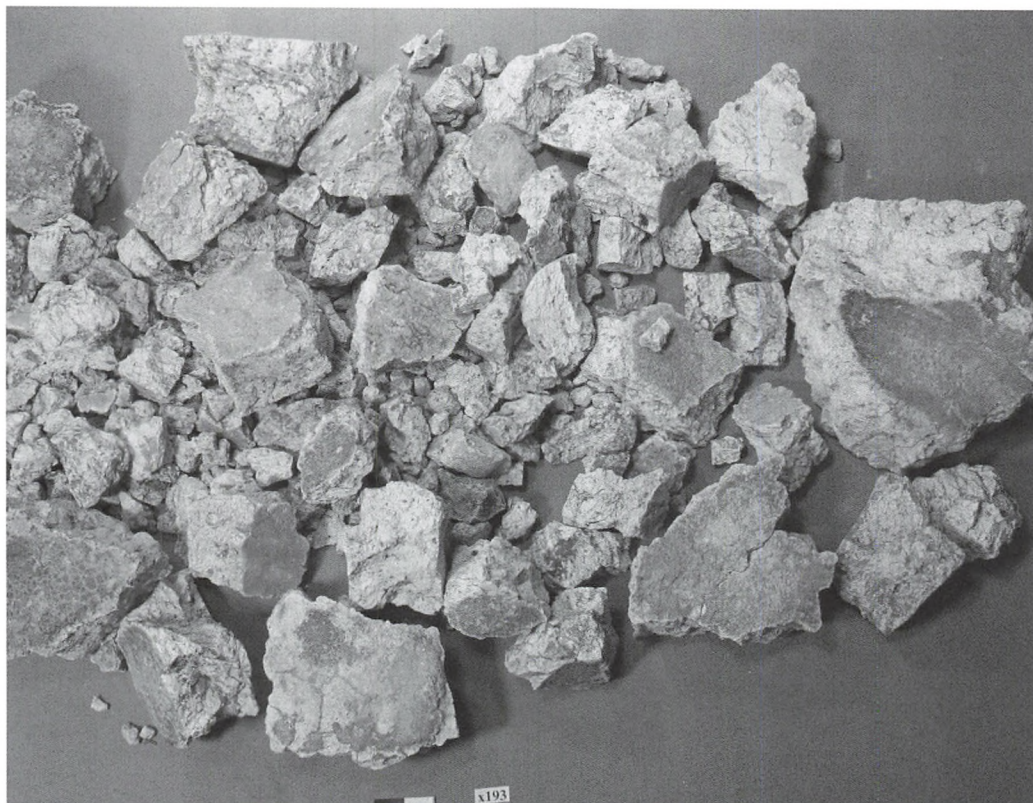
Ved overvågning af kloakeringsarbejde i Sudergade ved Axeltorv¹⁷ er der fremkommet nye oplysninger om det middelalderlige Helsingør. Dybest nede i kloakgrøften stødte man under anlægsarbejdet på et lag af velbevaret læderaffald. Ud over kasse-rede skindstykker fra sko og støvler blev der fundet afskårne læderstrimler fra sko-produktion. Skoenes syninger viser, at de er syet på vrangen og efterfølgende vendt, hvilket er et middelalderligt træk. Det tyder derfor på, at skomageraffaldet stammer fra 1400-1500-tallet. Sudergade var på denne tid byens yderste gade, og skomagerne var placeret her på grund af deres il-delugtende garvearbejde. Sudergade, hvis navn netop henviser til bearbejdning af huder, har da også helt op i nyere tid været kendt som skomagernes kvarter i Helsingør. (Figur 9).

Et renæssanceglasværk i Gribskov

Stednavnet Glarborg, i betydningen glas-borg, er nævnt i skattelisterne fra 1550'erne, hvilket tyder på, at der i første halvdel af 1500-tallet fandt glasfremstilling sted i nærheden af den gamle tilflugtsborg i Gribskov. Ved den seneste arkæologiske undersøgelse ved Glarborg i Gribskov er der fundet store mængder skår fra glaspotter, der er smidt ud i et mindre vandhul.¹⁸

Fundet af glaspotteskårene er det første entydige bevis på glasproduktion i Gribskov under renæssancen. Tidligere har forskerne ikke ment, at glasfremstilling fandt sted på Sjælland i denne periode.

Glaspotter er store, åbne, skålformede smeltedigler fremstillet af en særlig varmebestandig, hvid ler, der blev importeret fra Tyskland eller England.¹⁹ Glaspotterne blev anvendt, når glasmassen skulle smeltes i smelteovnen. (Figur 10).

Figur 10: Skår af glaspotter fundet ved de arkæologiske udgravninger ved Glarborg i Gribsskov. Glaspotterne er lavet af varmebestandigt, hvidt ler fra Tyskland eller England. Foto: Tim Grønnegaard

Noter:

¹ GIM 3549

² C-14 dateringer udført af Poznan´ Radio-carbon Laboratory, Polen. 2133/07

³ GIM 3660

⁴ Makrofossilbestemmelse udført af An-nine S. A. Moltsen, NOK rapport nr. 22-2007

⁵ GIM 3722

⁶ Makrofossilbestemmelse udført af An-nine S. A. Moltsen og Jan A. Harrild, NOK rapport nr. 24-2007

⁷ GIM 3627

⁸ GIM 3657

⁹ C-14 dateringer udført af Poznan´ Radio-carbon Laboratory, Polen. 1767/06

¹⁰ GIM 3574

¹¹ Fosfatanalysen er udført af ABOLA GmbH, Oldenburg i Tyskland

¹² Pollenanalyse er udført af Nationalmu-seet ved Charlie Christensen. NNU A 8670

¹³ GIM 3606

¹⁴ GIM 3676

¹⁵ GIM 3756

¹⁶ Slaggerne er undersøgt af Arne Jouttijärvi fra Heimdal-archaeometry

¹⁷ GIM 3755

¹⁸ GIM 3500

¹⁹ Glaspotterne er analyseret af Arne Jouttijärvi fra Heimdal-archaeometry

Fort og nu

Parti fra Helsinge. Helsinge Kro

*Motiv ved Helsinge
Gadekær.*

*Fra venstre på fotoet
fra ca 1910:*

*Helsinge Kaffe-
brænderi og Køb-
mand Bernhard
Olsen.*

*Den store bygning
til højre er*

Helsinge Kro.

*Til venstre ses
området i dag.*

Marie Larsens Pensionat, Tisvilde

Marie Larsens pensionat på Tisvilde Bygade 48 fotograferet omkring 1920

Før og nu

*Samme
gendom,
men nu
benyttet som
børnehave.
Fotografi
fra 2002*

Fiskeriet i Gilleleje fra 1990 til 2007

Gilleleje har klaret sig relativt godt under fiskeriets tilbagegang

Af MUSEUMSINSPEKTØR
TORBEN A. VESTERGAARD

Gilleleje har været et fiskerleje i over 400 år. Der skal have boet 70 fiskere i 1588. Siden gik det tilbage, men fra midten af 1800-tallet til i dag har byen hørt til de større sjællandske fiskerlejer. I mange år stod Gilleleje i skyggen af Hundested, som havde satset mere på kutterfiskeri i andre farvande, bl.a. snurrevodsfiskeri i Nodsøen og laksefiskeri i Østersøen. Gillelejerne koncentrerede sig om det hjemlige farvand. I 1935 var der 250 fiskere i Hundested og kun 70 i Gilleleje. Værdien af deres fartøjer var sat til henholdsvis 920.000 kr og 200.000 kr / Strubberg 1935, II: 39ff). Forskellen afspejler både det større antal fiskere og de større fartøjer i Hundested. I 1970'erne tippede balancen mellem de to byer. Gillelejes fiskerflåde voksede, mens Hundesteds skrumpede. Hundesteds afstand fra fiskepladserne var ikke længere en fordel. Gillelejes fiskere udnyttede de lokale muligheder for sildefiskeri og trivedes med det voksende jomfruhummerfiskeri i Kattegat.

I Gilleleje kunne der i 1980'erne ligge 50-60 fremmede fartøjer, som holdt til der i hummersæsonen. Med tilbagegangen for jomfruhummer i det sydlige Kattegat i 1990'erne holdt de fleste op med at komme. Da hummerfiskeriet igen blev godt vendte de fremmede ikke tilbage, bl.a. fordi mange

både af den relevante størrelse på 10-20 BRT var blevet hugget op. For de hjemmehørende erhvervsfiskere gik det også tilbage, men relativt har Gilleleje klaret sig bedre end mange andre pladser, bl.a. fordi sildefiskeriet blev hjulpet på vej af en ny fiskerejet filetfabrik i 1986. Gilleleje er i dag Sjællands største fiskerihavn.

Den følgende beretning udspringer af projektet *Dansk fiskeri under forandring 1990-2005* gennemført af de kulturhistoriske museers fiskeripulje og finansieret af Kultur- og Arvsstyrelsens rådighedssum. Projektet skulle belyse udviklingen i dansk fiskeri siden 1990, hvor undersøgelserne til bogen *Fiskere og Farvande* gav en farvandsvis oversigt over fiskeriernes tilstand. Undersøgelsen i Gilleleje bygger på et samarbejde mellem Gilleleje Museum og Dansk Fiskerimuseum. Materialet til belysning af udviklingen i Gilleleje består af en række statistiske oversigter over ændringer i fiskerflåde og landinger samt syv interviews.

Indsamlingen af materiale om Gilleleje fandt sted i 2005. Umiddelbart efter interviewene i Gilleleje blev den nye reguleringsordning med fartøjskvoteandele (FKA) bekendtgjort. Derfor er der i 2007 tilføjet en ajourføring om, hvad der siden hændte.

Fiskerne

Fiskerne i Gilleleje er lokale. Det er ikke

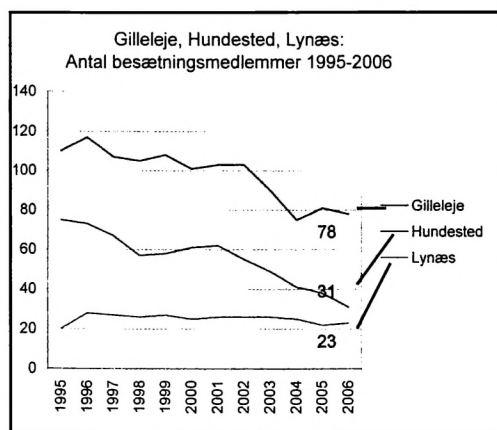
Garvbåden H 264 Molboen ved kaj. Den er netop købt ind til erstatning for den gamle, og har derfor ikke fået H nummer. Den gamle målte over 10 meter. Den nye på under 10 meter slipper for flere bureaukratiske procedurer.

en tilflytterhavn, som f.eks. Esbjerg har været det. Fiskerne er overvejende fiskersønner og ofte sønner af flere generationer af fiskere. Som en af de få tilflyttere er formanden for fiskeriforeningen, Jan Nordahl Petersen, kommet til fra Havnsø i 1967.

I 1990 var der 120 fiskere i Gilleleje. Fra 1995 til 2005 faldt antallet fra 110 til 78. I løbet af årtiet faldt antallet af fiskere altså med 26%. På landsplan var faldet fra 1995 til 2005 på 39%, så Gilleleje har klaret sig relativt godt. Tallene omfatter alle erhvervsfiskere, dvs. også fiskere med fartøjer under 5 BT og såkaldte MAF fiskere, dvs. fiskere med mindre aktive fartøjer, som omsætter for under 224.000 kr om året.

Antallet af fiskere er under alle omstændigheder gået tilbage. „De forskellige har været oppe i 50'erne og villet ud af det. Det bliver jo mere og mere overvåget, så der er

mange, der er holdt op“ (Interviewdata). Til gengæld er der i dag mange yngre fiskere i Gilleleje, og gennemsnitsalderen skønnes

Antal besætningsmedlemmer i Gilleleje, Hundested og Lynæs efter www.fd.dk. - dynamisk fartøjstabel

Basishavn	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer	Antal besætnin gsmedle mmer
Gilleleje	110	117	107	105	108	101	103	103	90	75	81	78
Hundested	75	73	67	57	58	61	62	55	49	41	38	31
Lynæs	20	28	27	26	27	25	26	26	26	25	22	23
	205	218	201	188	193	187	191	184	165	141	141	132

Kilde. www.fd.dk

af fiskeri-foreningsformanden til sidst i fyrrerne.

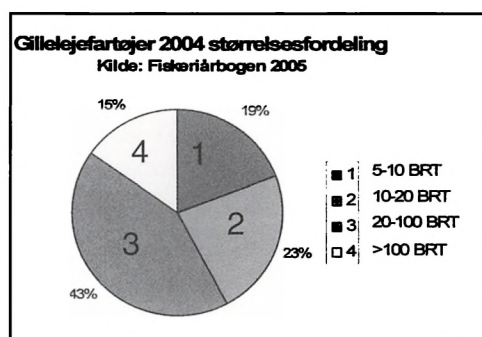
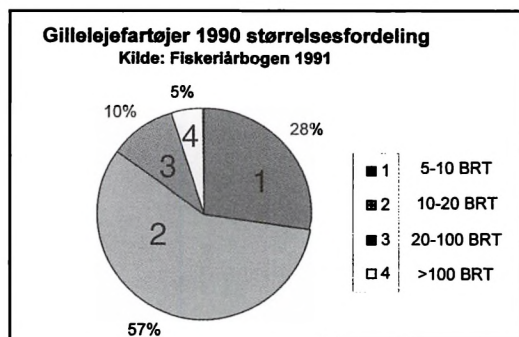
Flåden

Gillelejes fiskerflåde bestod i 1990 af 39 fartøjer på over 5 BRT med en gennemsnitsstørrelse på ca. 23 BRT (Fiskeriårbogen 1991: 467ff). Halvdelen var på lige under 20 BRT. I 2004 var antallet af fartøjer over 5 BRT faldet til 26 og gennemsnitsstørrelsen var vokset til ca. 54 BRT/BT (Fiskeriårbogen 2005: 650ff). Fartøjerne på knap 20 BRT er alle væk. Af de 37 ejere af fartøjer over 5 BRT fra 1990, var der i 2005 13 tilbage, hvoraf

kun tre havde beholdt deres fartøj fra 1990. Fartøjer under 5 BRT/BT blev indregnet blandt registrerede fiskerfartøjer i Fiskeriårbogen fra 1996. De små fartøjer omfatter alt fra robåde til garnjoller, og en del tilhører fiskere, der allerede er registreret med større fartøjer. Fra 2000 blev nye fartøjers tonnage i Fiskeriårbogen angivet i BT i stedet for BRT. Det nye mål tager en større del af fartøjets indre rumfang med i udregningen af tonnage. Det samme fartøj vil altså være større i BT end i BRT, men væksten i gennemsnitlig fartøjsstørrelse er alligevel reel.

BRT/BT	1990	%	2004	%
5-10	11	28	5	19
10-20	23	57	6	23
20-100	4	10	11	43
>100	2	5	4	15
I alt	40	100	26	100

Gillelejefartøjer 1990 og 2004 fordelt efter størrelse. (Kilde: Fiskeriårbogen 1991 og 2005)

Gilleleje	Registrerede fartøjer i løbet af hvert år		Heraf ophørt med offentlig støtte		Registrerede fartøjer 31.12. hvert år		Ændring i hvert år	
	Antal fartøjer	Antal besætningsmedlemmer	Antal fartøjer	Antal besætningsmedlemmer	Antal fartøjer	Antal besætningsmedlemmer	Fartøjer	Mandskab
1995	63	111	1	2	59	108	-4	-3
1996	66	117	2	4	63	112	-3	-5
1997	63	107	1	1	60	104	-3	-3
1998	60	108	0	0	57	104	-3	-4
1999	62	112	1	1	59	106	-3	-6
2000	58	100	0	0	57	100	-2	0
2001	63	108	0	0	58	102	-5	-6
2002	63	108	1	2	59	103	-4	-5
2003	57	96	0	0	51	90	-6	-6
2004	61	95	2	2	43	75	-18	-20
2005	48	82	0	0	47	81	-1	-1
2006	51	83	0	0	47	78	-4	-5

Kilde: www.fd.dk
Her inkl < 5BRT alle år
Fartøjer over 5 BRT: 1990 = 40; 1995 = 35; 2005 = 25.

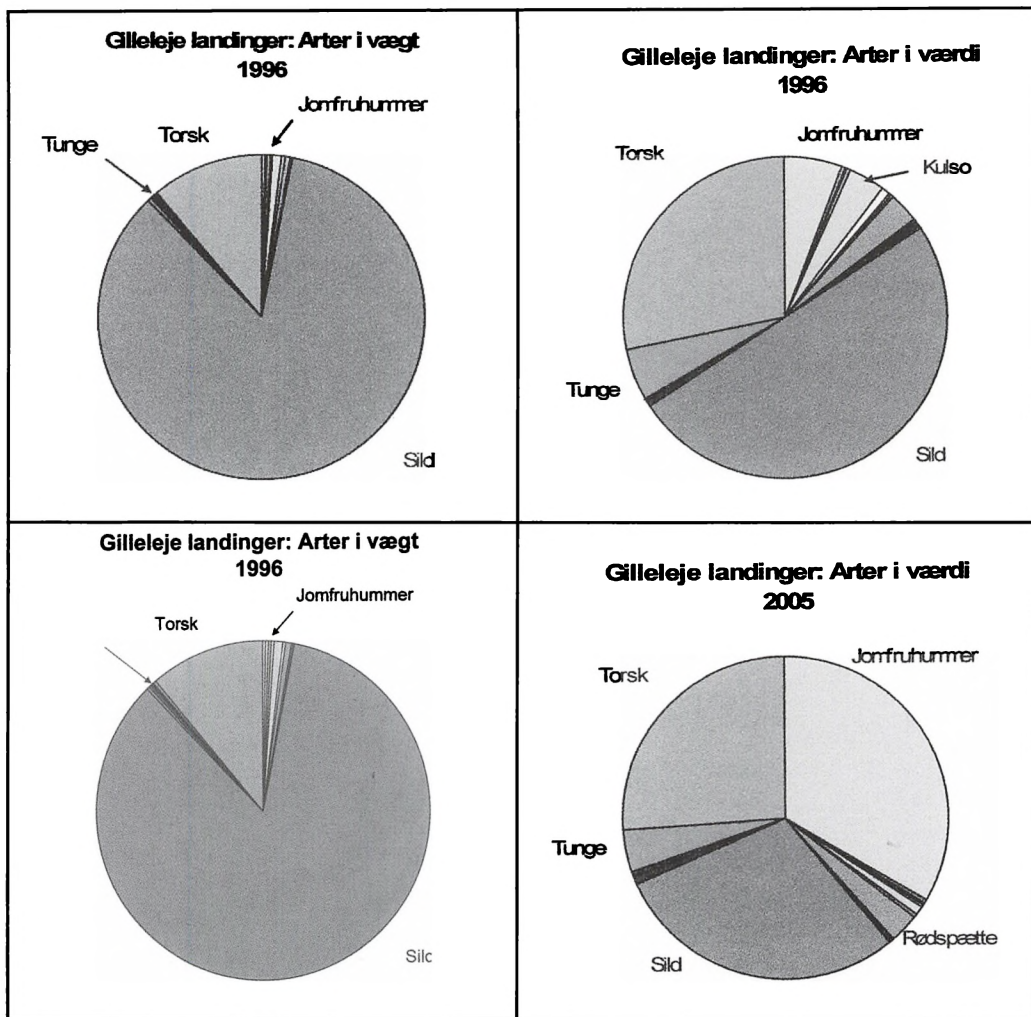
Ifølge Fiskeridirektoratets statistik er der ophørt otte fartøjer med ophugningsstøtte mellem 1995 og 2005 (www.fd.dk – dynamisk fartøjstabel). Mandskabet på disse fartøjer udgjorde 12 personer. Desuden er der ifølge Gilleleje Fiskeriforenings formand solgt et lignende antal fartøjer.

Når formanden for Gilleleje Fiskeriforening oplyser, at der er 15 trawlere og 4 garnbåde i Gilleleje, synes det ikke at stemme overens med statistikkens oplysninger om 47 fartøjer og 81 fiskere. Formanden tæller kun fartøjer, hvis ejere har fiskeri som hovederhverv, ikke de mindre aktive fartøjer (MAF), bierhvervs- eller fritidsfartøjer. Godt halvdelen af trawlerne er store sildetrawlere fra 30-40 til over 200 BRT, som fisker sammen parvis. De øvrige er fisketrawlere af forskellig størrelse, som fisker jomfruhummer, torsk mm. Garn-

bådene er små fartøjer på under 20 BRT. Den sidste snurrevodsfisker er ophørt, og bundgarnsfiskeriet efter bl.a. hornfisk er også en saga blot. Der er i alt ca. 25 aktive medlemmer af Gilleleje Fiskeriforening, som også omfatter Hornbæk og Helsingør.

Fangsterne

De vigtigste arter for fiskeriet fra Gilleleje er sild, torsk, jomfruhummer og dernæst tunge, rødspætte og kulso. Der laves desuden mindre mængder af henvend 40 andre arter fisk og skaldyr. I 1980'erne blev der landet mange jomfruhummere i Gilleleje af både lokale og fremmede fiskere. Siden jomfruhummerens nedgang i slutningen af 1980'erne har fremmede landinger ligget i størrelsesordenen 5%.

Kilde: www.fd.dk – dynamisk statistik.

(www.fd.dk – dynamisk tabel for landinger, Gilleleje fordelt på havnekendings-bogstav).

I vægt tegner silde sig for den største del af fangsten. Torsk og i endnu højere grad jomfruhummer, tunger og kulso er så meget dyrere, at de trods mindre mængder bidrager betydeligt til indtægterne.

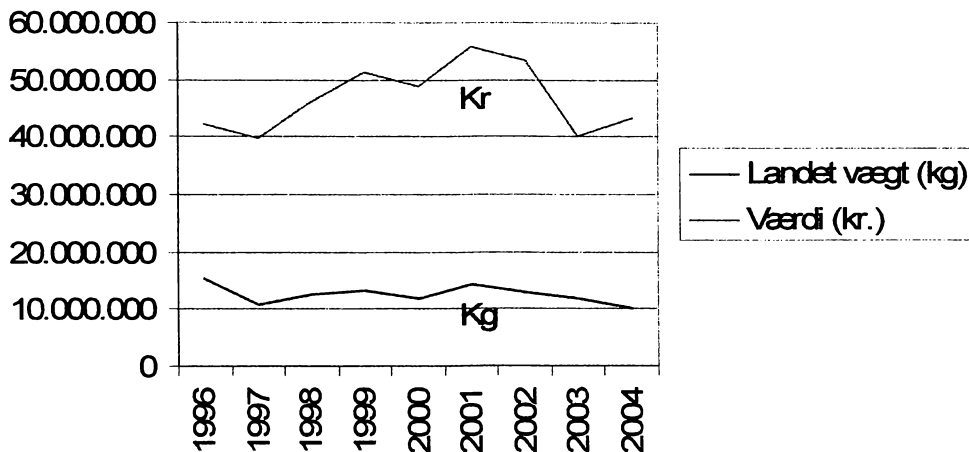
Sildefiskeriet har altid været vigtigt i Gilleleje, men havde det ikke været for initiativet til at oprette en fiskerejet filetfabrik i Gilleleje i 1986, så ville sildefiskeriet fra Gilleleje sandsynligvis være gået tilbage.

Klintholmfiskerne var fra begyndelsen med til at oprette fabrikken, men trak sig siden ud, bl.a. fordi omkostningen ved at fragte silden til Gilleleje mindskede fordelene ved partnerskabet.

I begyndelsen af 1990'erne var hummerbestanden i det sydlige Kattegat langt nede. Iltsvindet, kendt fra fjernsynet, havde konsekvenser. Fra 1996 til 2004 er hummerfangsten vokset fra 51 tons til 287 tons og værdien fra 2,5 til 18 millioner kroner (www.fd.dk – dynamiske tabel for landinger).

Gilleleje: Landinger i vægt og værdi 1996-2004

Kilde: www.fd.dk - dynamisk statistik

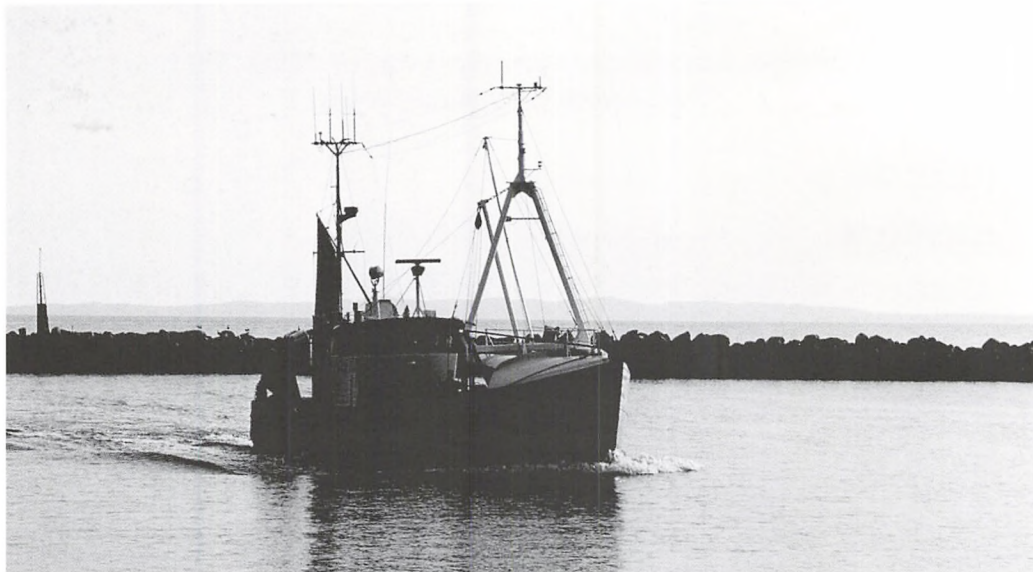
Kulso, som fanges i garn sidst på vinteren, er dyr på grund af rognen – stembiderkaviar. Kulsofiskeriet er et kærkomment, men lidt upålideligt tilskud til indtægterne. I perioden 1996-2004 svingede fangsten mellem 4 og 140 tons med kun to års mellemrum. Fiskeriet var godt i 1996-97 og i 2002-03, mens det var dårligt de øvrige år, ikke mindst i 2005 (www.fd.dk - dynamisk tabel for landinger).

Tunger og dyre fladfish som pighvarre, slethvarre og rødtunge har altid spillet en vis rolle i Kattegats fiskerier, også i Gilleleje. Problemet med tungerne har været, at det var kvoterne og ikke bestandsstørrelsen, der bestemte, hvor mange der kunne landes. Landingsstatistikken giver derfor ikke noget klart billede af bestandens størrelse. I 2005 var tungekvoterne små, samtidig med at fiskerne i Gilleleje fandt store mængder tunger i Kattegat, hvad der skabte nogen utilfredshed.

En lille specialitet ved Gilleleje er fangsten af hornfisk. Når hornfisken i april står

ind i Kattegat kommer den til Læsø omkring 17. april, dernæst til Gilleleje omkring den 20.-21. april og først derefter til Djursland. Det var grunden til at Hemming Niensens bundgarnsselskab fra Grenaa i 1950'erne oprettede en afdeling i Gilleleje for at fange de første hornfisk og udnytte deres høje pris i de første uger af sæsonen. Et barnebarn af Sigvald Jørgensen, lederen af det gamle bundgarnshold, er i dag garnfisker i Gilleleje. Omkring 20.-21. april forsøger både garnfiskere og trawlere i nogle dage at fange hornfisk. Hvis hornfiskene går helt tæt på kysten er det garnfiskerne, der får dem. Hvis de går lidt længere ude, har trawlerne en chance for at fange dem i trawl, der slæbes i overfladen.

Selv om flåden er blevet mindre har gillelejefiskerne opretholdt samme niveau i landinger i tiåret fra 1995 til 2005. Variationen i artssammensætning og priser bragte i midten af perioden fangstværdien højere op.

Trawleren Lis Nordahl på vej ind til auktionen med hummer fra nattens fiskeri. Juli 2005.

Fiskerimønstre

Garnfiskerne

Der er i 2005 kun 3-4 garnfiskere i Gilleleje, hvoraf en hører hjemme i Hundested. Det er mindre fartøjer, og der er fordele ved mindre fartøjer. Fartøjer under 10 meter skal ikke anmelde landinger over telefonen, inden de kommer i havn, og de skal ikke have havdage-tilladelser.

Året kan f.eks. gå således:

Januar-februar:

Torskefiskeri oppe i Sundet, hvor man ligger lidt i læ for vintervejret. Garnene bliver sat i fem lænker med 10-15 garn i hver. Der bruges garn med ret vide masker, fordi det bedst kan betale sig at fange de lidt større torsk på 1-3 kg. Der landes i Rungsted, fangsten køres til fiskeauktionen i Gilleleje.

Marts-april:

Kulsør hjemmefra. Nogle år er det godt, men i 2005 gav det næsten ingenting.

Maj-november:

Tunger i Kattegat nedad mod Tisvildeleje

og Rågeleje og udad i Kattegat. Der sættes 90-100 garn i en lang lænke, og fangsten landes i Gilleleje. Der måtte i 2005 fanges 150 kg per fjorten dage, men der kunne nemt være fanget langt mere. Der fanges også andre arter i tungefiskeriet, men på grund af den høje pris tæller tungerne mest. Nogle af garnbådene har somme tider været på Vestkysten efter tunger.

I 1990 var der 10-15 garnfiskere i Gilleleje. Da der var sildestop i Nordsøen kunne de få op til 6-7 kr per kg for sild, men da prisen på sild faldt blev det mindre attraktivt. Nogle gik på pension eller efterløn, andre fik arbejde i land. En købte en trawler, men fik siden arbejde i land. Når man ser mange garnbåde i havnen, så er det jollefiskere, mindre aktive fiskere eller fartøjer tilhørende fiskere med flere fartøjer. Tolv ud af 44 fartøjer i Gilleleje (inkl. fartøjer under 5 BT) tilhører de samme fem ejere.

Fisketrawlerne

Der var kun ca. fem fisketrawlere tilbage i 2005. Det vil i realiteten sige hummer-

H 59 Kristina af Gilleleje er en ny sildetrawler på 73 BT bygget i 2003.

trawlere. Mange holdt op, ikke mindst på grund af de dårlige år for hummerfiskeriet i 1990'erne.

For fisketrawlerne går året således:

Januar-marts

Torsk i Østersøen. I Situationer, hvor der ikke må fiskes torsk i Kattegat, men kun i Østersøen, må gillelejerne holde sig øst for linien Gilbjerg hoved-Kullen, dog tre sømil fra dansk kyst og fire sømil fra svensk. I Øresund må der ikke fiskes med trawl. Fisker man i selve Østersøen, er der mulighed for at lande torsken til den hjemlige fiskeauktions indleveringssteder i Klintholm eller Rødvig.

April-oktober

Jomfruhummer i Kattegat. Tidligere blev der kun fanget hummer i to-tre måneder om efteråret. Efter iltsvindet er der kommet hummere som aldrig før, og sæsonen varer nu det meste af året. Der bruges to trawl (en enkelt fire), som slæbes sammen ved siden af hinanden. Dermed dækker de en større samlet bredde, men er ikke belastet af så stor en trawlpose. En enkelt trawl med to eller flere trawls bredde ville have haft

en langt større pose og ydet større modstand.

November-december

Tunger i Kattegat.

Sildetrawlerne

De store fartøjer i fiskeriet fra Gilleleje er de 8-10 sildetrawlere med 2-3 mands besætning. De fisker sild parvis med dobbeltspænds flydetrawl. De største er på over 200 BT. Sildetrawlerne fik i 2003 rettigheder i sild som individuelle overdragelige kvoter (IOK). Det vil sige, at de selv kan planlægge, hvornår de vil fiske deres sild.

Sildene rækker ikke til hele året, så sildetrawlerne driver enkeltvis andre fiskerier i løbet af året. Silden afsættes til Fiskernes Filetfabrik i Gilleleje, hvor de skæres i fileter til konsum. Priserne kan svinge fra 60-70 ører til 1,50 kr pr kg. Et års forløb kunne se således ud:

December-februar

Torsk i Østersøen eller sild i Østersøen og Kattegat. Nogle fartøjer kan fange deres IOK på sild i løbet af fire måneder og har derfor mere tid til at udnytte torskefiskeriet i Østersøen om vinteren. Andre bruger det

meste af vinteren på sild. Silden i Østersøen er opdelt i rationer på 30-40 tons. Når de er fanget går man i Kattegat.

Marts-april

Sild i Kattegat indtil den forsvinder i løbet af april.

20.-21. april

Nogle af sildetrawlerne prøver i nætterne på denne tid at fange hornfisk uden for Gilleleje havn ved at slæbe flydetrawlene helt oppe i overfladen. Man kan ikke se hornfiskene på ekkoloddet, fordi de går så højt. Det kan give op til 7-8 tons på en nat. I 2005 var det jollefiskernes garn tættere på kysten, der fik hornfisk.

Maj-august

I maj prøver nogle af sildetrawlerne at fange tobiser ved Anholt. Ellers fisker trawlerne hver for sig hummer i Kattegat, torsk i Østersøen eller andre arter, som de har adgang til, indtil sildesæsonen begynder på ny i august.

September-december

Sild i Kattegat og Østersøen. Tidligere

brugte nogle at fange sild i bundtrawl om dagen ude ved Hesselø og Anholt, men i dag bruges kun dobbeltspænds flydetrawl af typen „turbotrawl“, som har en meget stor indgangsåbning i forhold til mængden af masker i redskabet. Maskerne i forreste del af trawlen måler 500-600 mm. Turbotrawlen har medvirket til at effektivisere flydetrawlfiskeriet siden 1990.

Fiskerimønsteret for sildetrawlerne varierer noget, da de selv kan planlægge sildefiskeriet og passe andre fiskerier ind i årsforløbet. De er dog enige om, at sildefiskeriet er langt mere spændende og udfordrende end det kedelige hummerfiskeri med dets lange og forudsigelige træk.

Fiskeriets følgerhverv

Når Gilleleje i dag kan beskrives som Sjællands største fiskerihavn, så omfatter det også følgerhverv og servicevirksomheder. *Gilleleje Havn* er privat ejet af Gilleleje Havnelaug, og bygningerne på selve havnen tilhører havnelauget, som lejer dem ud.

Losning til morgenauktionen i Gilleleje i juli 2005

Lastvogn fra Gilleleje Vodbinderi.

Havnen har de centrale service-, salgs- og forsyningsvirksomheder, som gør den til en levende havn. *Bådeværftet* leverer ikke primært til fiskerne, men betyder alligevel, at der er lokal fagkundskab til stede. Der er to *smede og maskinværksteder*, hvoraf den ene også har en elektriker og kan levere *skibselektronik*. Det gamle skibsmæglerfirma *N.B. Ferdinandsen og Sønner*, er en af hovedaktørerne i handelen med danske fiskerfartøjer - og mere en national end lokal virksomhed.

Fiskehandelen

Fiskernes Filetfabrik har spillet en væsentlig rolle for at fastholde sildetrawlernes tilknytning til hjemmehavnen. Inden den blev oprettet i 1986 blev de fleste sild kørt til fabrikation i Jylland. Fiskere fra Gilleleje og Klintholm oprettede fabrikken som aktieselskab. Klintholmerne gik ud af firmaet i 2000, men de lokale holder den i gang med

landinger på 8-12.000 tons sild om året. Sildene landes til faste priser. Somme tider bliver silden kørt til Gilleleje fra Klintholm eller Gedser, når der fiskes i Østersøen.

Antallet af fiskeauktioner i Danmark er faldet, men *Gilleleje Fiskeauktion* består. Den havde en omsætning af konsumerter på 1.305 tons og 32 mio. kr i 2005. Auktionen er dermed større end auktionerne i Grenå og Frederikshavn, men lille sammenlignet med auktionen i Hanstholm, hvor der omsattes 22.000 tons konsumerter for 291 mio kr.

Gilleleje Fiskeauktion har organiseret sig i Fiskeauktion Danmark A/S, som er en organisation, der håndterer landinger fra det meste af Sjælland. Der kan landes i Gilleleje, Hundested, Klintholm, Rødvig og Køge, hvor fisken klassificeres og oplagres (www.fdas.dk). Auktionsmester Jonna Clausen fra Gilleleje lægger oplysningerne ud på fiskeauktionssystemet PEFA.COM på

internettet, og fisken transporteres efter salg direkte fra landingsstedet til køberen. Fiskeeksportørfirmaet O.V. Jørgensen fra Hundested er autoriseret transportør for Fiskeauktion Danmark.

I Danmark er Fiskeauktion Danmark og Thyborøn Fiskeauktion (som i 2007 har overtaget auktionen i Hvide Sande) medlemmer af PEFA.COM, en europæisk organisation af fiskeauktioner med fælles internetsalg. Medlemmerne er fra Spanien, Italien, Frankrig, Belgien, Holland, Danmark og Sverige (www.pefa.com). Fisken sælges på såkaldt hollandsk auktion, hvor et ur tæller ned fra en startpris indtil en køber byder.

Auktionsmester Jonna Clausen har arbejdet ved auktionen i 44 år, de sidste 10 år som auktionsmester. Hun mener ikke, at internetsystemet er en radikal ændring. De, der nu byder over internettet, er de samme, som før bød over telefonen. I begge tilfælde kan køberen ikke selv se fisken, men må have lokale folk på pladsen til at undersøge den eller byde ud fra tillid til auktionen. Af hensyn til tilliden er det vigtigt, at medarbejderne pakker kasserne, så de nederste fisk og hummere er lige så gode som de øverste. Nogle købere, især udlændinge fra bl.a. Tyskland og Belgien, køber direkte over internettet, andre lader lokale kontakter stå for købet, der så foregår ved det hollandske auktionsur på auktionsmesterens kontor, og endelig er der sjællandske detailfiskehandlere, som selv møder op på auktionen om morgenen kl. 7.00.

De daglige kunder på auktionen er havnens *fire fiskehandlere*. To af dem har egne detailforretninger, men alle køber de også op en gros for andre detailhandlere, firmaer og fabrikker. De fire repræsenterer altså adskillige købere, men der er ingen tvivl om, at internetauktionen bidrager til at skaffe auktionen flere opkøbere og fastholde

grundlaget for en auktion i Gilleleje.

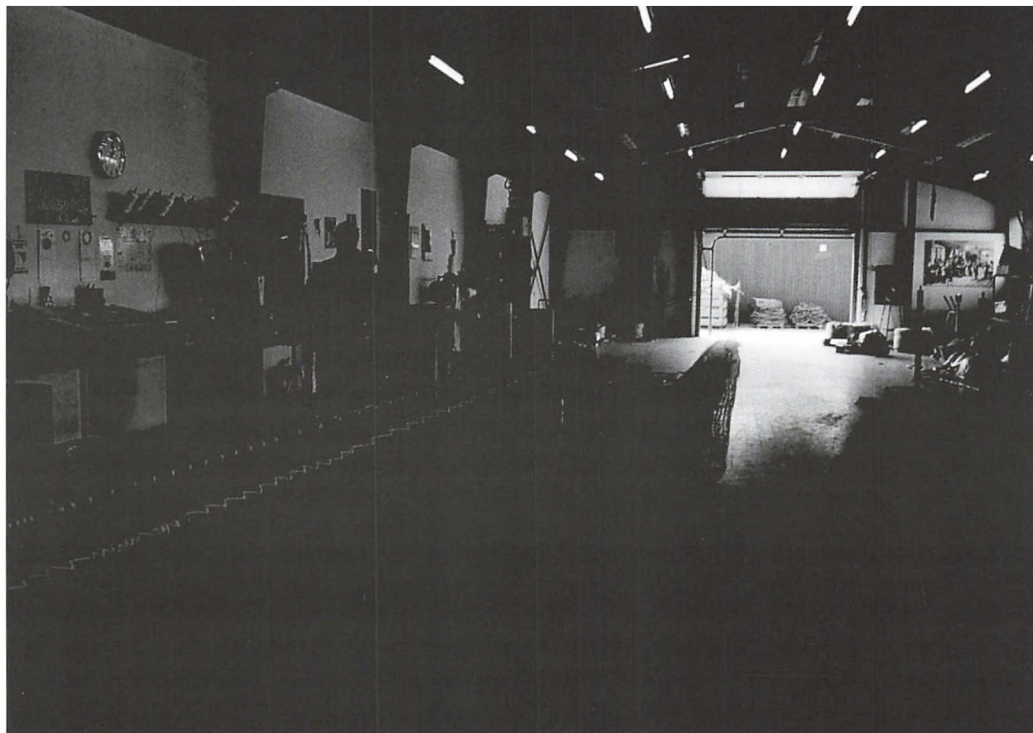
Redskaber

Vodbinderi og *garnhandel* findes også i Gilleleje. En af de nuværende garnfiskeres far købte en symaskine i 1970'erne og begyndte at sy garn til fiskerne. Han havde taget arbejde i land i 1970, lige inden garnfiskeriet blomstrede op. De syntetiske fibre var kommet i brug i 1960'erne, men de hydrauliske garnhalere gjorde det for alvor rentabelt at fiske med garn. Med bomulds-garn fiskede man med måske 20 garn, mens de syntetiske fibre og garnhalerne sammen gjorde det muligt for en enkelt mand at fiske med flere hundrede garn.

Garnhandelen leverer toggergarn, almindelige tungegarn og torskegarn, og der leveres også ankre og bøjestænger. Det er ikke en stor garnhandel, men der sys garn for både lokale og for fiskere fra Hundested, København og Vedbæk. I mange tilfælde sys garnene af det, kunderne kommer med, f.eks. brugte simer (garnenes over- og underliner med flåd og synk), som skal have ny bus (selve garnet). I 2005 var bekymringen stor ved udsigten til, at bly ville blive forbudt som synk ved årets udgang. Forbudet blev dog udsat, da der ikke var erstatningsmaterialer i handelen. „Det eneste alternativ er jo guld!“ Der var nogen ophidselse blandt fiskerne over, at Danmark så ud til at ville gå foran alle andre lande med at forbyde bly.

Gilleleje Vodbinderi har sit store og velordnede værksted på havnen. Vodbinderen er udlært i Skagen i et firma, som jævnligt havde opgaver for gillelejefiskere. Da man manglede et vodbinderi i Gilleleje, valgte Bjarne Thomsen og en makker at rejse til Gilleleje og etablere sig som selvstændige i 1982.

Gilleleje vodbinderi leverer silde-, hummer- og torsketrawl lokalt og til hele Sjæl-

Der skal god plads til arbejdet med de store trawl på Gilleleje Vodbinderi

land. Sjællands sidste snurrevodfisker i Helsingør kunne man også betjene. De to vodbindere havde erfaringer med fra Skagen, men har også udviklet deres egne trawl. Da turbotrawlen kom frem, fik de at vide, at disse ifølge computerberegninger ikke kunne bruges af mindre både. Gilleleje Vodbinderi udviklede ikke desto mindre med succes en turbotrawl til både på ned til 20-50 tons. Turbotrawlen har meget store masker i trawls forreste del og kan derfor laves med en langt større åbning. I 1960 troede man ikke, at noget redskab med over 80 mm masker kunne fange sild. I dag laver Bjarne Thomsen turbotrawl med 640 mm masker i „indfangningen“.

Da Bjarne Thomsen kom i lære i Skagen i 1971, var det i et mellemstort vodbinderi med 14 ansatte. Dengang havde Skagens vodbinderklub 106 medlemmer mod i dag

kun ca. 20. I Gilleleje er Bjarne Thomsen i dag alene i sit værksted, hvis areal er større end det, han arbejdede i som ung. Der er stadig en vodbinder i Hundested, men ellers er Gilleleje Vodbinderi det eneste på Sjælland, så der skulle være grundlag for, at det også kan bestå fremover.

Reguleringen

Fiskere, som havde fisket sild i årene 2000-2002, fik i 2003 tildelt ejendomsret i sild som individuel overdragelig kvote (IOK). For de fleste arter fortsatte de hidtidige reguleringsformer med kvoter og rationer kombineret med et antal tilladte havdage for hvert fartøj (bekendtgørelse nr. 1187 af 07/12/2004). Sildefiskerne var glade for at kunne tilrettelægge i hvilken rytme, de ville fange deres sild. De kunne også godt have tænkt sig, at det gjaldt for andre arter, så de

ikke risikerede, at rationerne blev sat ned eller kvoten slap op, mens de var optaget af sildetrawleriet. Nogle af sildetrawlerne fik ikke brugt deres torskerationer i 2004 af den grund. Der er dog ikke ubetinget tilfredshed med, at IOK'erne kan sælges og på den måde forsvinde fra stedet. „...når du ikke vil fange dem mere, så skulle de afleveres tilbage. Så kunne de blive delt ud til dem, der vil fortsætte i det.“ (Interviewdata).

Særlig utilfredshed var der med tungekvoten for Kattegat. Det havde på dette tidspunkt i flere år været påpeget af fiskerne, at kvoten og fiskerimulighederne slet ikke svarede til hinanden (Fiskeritidende 16. december 2004: 23). Situationen var den velkendte, at kvoten var fastsat ud fra registrerede landinger, som var begrænset af kvoten, mens erfaringerne fra fiskeriet ikke kunne dokumenteres på lovlig vis. Når en bestand er større end forudsat i kvotefastsættelsen, skaber det yderligere det problem, at kvoter og rationer fiskes op for hurtigt, så fiskeriet derefter må lukkes. Dette skete i foråret 2006 for torsk i Østersøen (Fiskeritidende, 16. februar 2006: 6)

Gillelejev fiskerne deltog i 2005 i arbejdet for at få gjort Kattegat til forsøgsområde for indsatsregulering af fiskeriet. Danske og svenske fiskere støttede i fællesskab idéen. Ønsket var, at fiskeriet alene skulle reguleres med havdage. Man skulle have lov til at fiske et begrænset antal dage og til gengæld bringe alt i land. Systemet ville være simpelt, det ville undgå udsmid af god fisk, det ville give fiskerne mulighed for at bruge deres havdage, når det var mest formålstjenligt, og landingerne ville give et retvisende billede af fiskerimulighederne. Problemet med at iværksætte forsøgsfiskeriet har været, at der skulle frigives kvoter til formålet. Sagen trak ud, men så længe lovende ud. I marts 2006 præsenterede en delegation forslaget for EU-parlamentets fiskeri-

udvalg og høstede anerkendelse for idéen (Fiskeritidende 23. marts 2006: 3), men i september 2007 foreslog Danmarks Fiskeriforening og Fødevarerministeriet at forslaget skulle skrinlægges, da det ikke synes muligt at få EU kommissionen til at frigive fisk til formålet (samme 13. september 2007: 1).

Fartøjskvoteandele - FKA

I Gilleleje var holdningen i efteråret 2007, at havdageforsøget burde lægges på is indtil videre. Det kunne være nok at afprøve ét nyt system ad gangen, for tiden nemlig systemet med fartøjskvoteandele – FKA'er. Forslaget om FKA'er blev offentliggjort umiddelbart efter interviewundersøgelsen i Gilleleje i sommeren 2005. Det gik ud på, at retten til at fiske kvoterede arter skulle uddeles til fartøjerne ud fra deres fiskeri i året 2002 (bekendtgørelse 1155 af 07/12/2005). Hvert fartøj skulle have sin andel af de nationale kvoter, og de skulle kunne erhverves ved køb af fartøjer. Kvoterne blev på den måde privat ejendom bundet til fartøjerne.

Mange detaljer i FKA reguleringen lod vente længe på sig, så der var tvivl om, hvad man præcis måtte. Det var usikkert, om og hvordan man evt. måtte lave puljeordninger, hvor man i fællesskab købte fartøjer op og delte kvoterne mellem puljens medlemmer. Der var også bekymring for, om de små pladser ville miste grundlaget for et lokalt fiskeri, når mindre både og deres FKA'er blev solgt til vest- og nordjyske fiskere og redere. Stemningen var nogle steder nærmest panikslagen, og på bl.a. Bornholm gik det så slemt som ventet, idet mange fartøjer med kvoteandele blev solgt fra øen.

I Gilleleje er det tværtimod gået godt. Flere af de større trawlere har købt fartøjer fra Læsø, Hundested, Grenå og Bornholm og „pillet kvoterne af dem“. Der er også flyttet

Til venstre museumsskibet H 458 Vilhelm, en sildebåd til garnfiskeri fra omkring 1900. Til højre sildetrawleren H 291 Øresund, som er ved at få ny, flad aluminiumshæk. Den brændte i 2007, hvor de svenske redningsmyndigheders langsomme reaktion gav anledning til en del kommentarer.

fiskere til fra bl. a. Søby og Bagenkop, så der i dag er 18 FKA trawlere i Gilleleje. Ejere er tilfredse med, at de kan planlægge fiskeriet efter deres kvoteandele uden at være i kapløb med andre.

Frygten for privatiserede og omsættelige kvoter har været, at de ville blive koncentreret på de store enheders hænder, som man har set det i Island. Den tendens ser man også, men mere iøjnefaldende er den traditionelle danske løsning: man laver foreninger.

Fiskerne i Gilleleje og i en række andre sjællandske havne har meldt sig ind i Hanst-

holm puljeselskab, som igen indgår i Puljefiskeri.dk (www.puljefiskeri.dk), hvor medlemmer af otte puljeforeninger med i alt 537 FKA fartøjer (7.11.2007) kan udleje eller bytte kvoter med hinanden inden for deres pulje.

Gillelejefiskerne har FKA'er i Kattegat og Østersøen og kan leje eller bytte med andre, som har kvoter i disse farvande.

I 2005 var fiskerne i Gilleleje pessimistiske om de kommende års muligheder for torskefiskeriet, hvis da ikke man fik lov til at prøve forsøgsfiskeriet i Kattegat med rene havdage. Udsigten var, at torske-

På vej hjem til morgenauktionen i juli 2005

mængden i Østersøen og Kattegat ville blive sat ned, selv om fiskerne mente, at torskebestanden var vokset, og dermed var der ikke gode udsigter til at få frigivet torsk til forsøgsfiskeriet. Der var ikke lys at øjne for enden af tunnelen. Mod forventning har det FKA system, der pludselig blev annonceret i sommeren 2005, vist sig at give grundlag for optimisme i Gilleleje. Fiskerne har købt flere kvoter til byen, og ved at bytte og leje kvoter gennem puljeselskabet har de fået lidt af den fleksibilitet tilbage, som fiskeriet havde før de sidste årtiers kvoteregulering.

Literatur:

Bekendtgørelse nr 958 af 29. november 2002 om regulering af fiskeriet i 2003.

(Bl.a. om indførelsen af individuelle overdragelige kvoter - IOK - i sild).

Bekendtgørelse nr. 1187 af 7. december 2004 om regulering af fiskeriet i 2005.

(Reguleringen som var gældende i året for interviewgennemførelsen).

Bekendtgørelse nr 1155 af 7. december

2005 om regulering af fiskeriet i 2006.

(Bl.a. om indførelsen af fartøjskvoteandele - FKA).

Bekendtgørelse nr 1535 af 18. december 2006 om regulering af fiskeriet i 2007.

Fiskeritidende. Ugentligt fagtidsskrift udgivet af Danmarks Fiskeriforening.

Fiskeriårbogen. Årbog for den danske fiskerflåde. Hvert år. København: Iver C. Weilbach & Co.

Holm, Poul, red. *Fiskere og Farvande - Tværsnit af Moderne Dansk Fiskeri*. Fiskeri- og Søfartsmuseets Studierie. Esbjerg: Fiskeri- og Søfartsmuseet, 1994.

Strubberg, A. C. *Dansk Fiskeristat I-II*. Kbh. 1935.

Interviews:

Formand for Gilleleje Fiskeriforening Jan Nordahl Petersen.

Auktionsmester på Gilleleje Fiskeauktion Jonna Clausen.

Garnfisker Henning Nielsen, H 264 Molboen.

Sildetrawlfisker Aage Leif Larsen, H 218 Mette.

Sildetrawlfisker Per Klug Nielsen, H 291 Øresund.

Pensioneret sildetrawlfisker Aksel Jepsen Tækker, tidl. H 192 Gudrun Tækker.

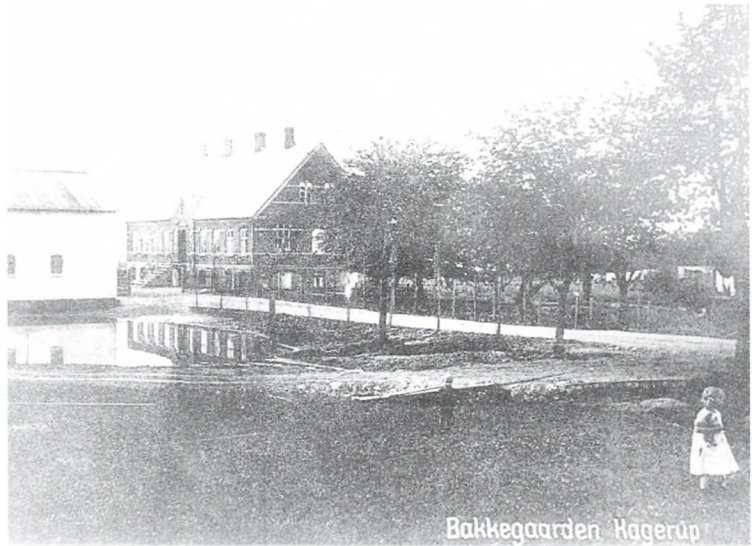
Vodbinder Bjarne Thomsen, Gilleleje Vodbinderi.

Web-henvisninger

www.fdas.dk (Fiskeauktion Danmark A/S).
www.fd.dk (Fiskeridirektoratet, Statistiksiderne).

www.pefa.com (Europæisk internetsystem for auktionering af fisk).

www.puljefiskeri.dk (Foreninger til udleje og bytte af fartøjskvoteandele).

*Falkedal, tidligere Bakkegaard og
Kagerupgaard i Kagerup, fotograferet
omkring 1920 - og det nuværende
Falkedal træget i 2002*

*Før
og
nu*

*Enghavegård i Valby fotograferet
omkring 1905 og igen i 2003*

Årbog 2007 spænder vidt. Den indledes med en personlig beretning fra den nu afdøde Edith Guldhammer, som blev født i 1913. I moden alder ser hun tilbage og beskriver i tredje person sin barndom og ungdom i Gilleleje, forældrenes brud og de personlige oplevelser og overvejelser, som førte hende til USA.

Derefter fortæller historiker Erik A. Jarum om de nye oplysninger, han har gravet frem fra de gamle kilder om navne og ejerforhold i Middelalderens Nordsjælland.

Museumsinspektør Liv Appel og arkæolog Tim Grønnegård skriver om årets fund.

Årbogen slutter med en artikel af museumsinspektør Torben A. Vestergaard, der viser at Gilleleje og Nordkysten har klaret sig relativt pænt under det danske fiskeris nedtur fra 1990 til i dag.

Indimellem har formand for HHKC, Peter Kalko, fundet nye og gamle fotos fra Holbo Herred, svarende til Gribskov kommune.

